

Եվրոպայում անվտանգության և
համագործակցության կազմակերպություն
Երևանի գրասենյակ

Համալսարանական կրթությանը
կանանց ասոցիացիա

Նիդեռլանդների Թագավորություն

ԿԱՆԱՆՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿ ՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
2012 ԹՎԱԿԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ
ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ

**ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՄԲ ԿԱՆԱՆՑ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ
ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆ**

**ԿԱՆԱՆՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՄՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
2012 ԹՎԱԿԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ
ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ**

Վերլուծական տեսություն

**ԵՐԵՎԱՆ
«ԱՍՈՂԻԿ»
2012**

ՀՏԳ- 396;342.8
ԳՄԳ- 66.74+67.99(2)05
Կ 200

Համալսարանական կրթությամբ
կանանց ասոցիացիա

Նիդեռլանդների
Թագավորություն

Եվրոպայում անվտանգության և
համագործակցության կազմակերպություն
երևանյան գրասենյակ

Կ 200 Կանանց քաղաքական մասնակցությունը
Հայաստանի Հանրապետության 2012 թվականի խորհրդարանական
ընտրություններին: Վերլուծական տեսություն. - Եր., Աստղիկ, 2012. - 152 էջ

**«Կանանց քաղաքական մասնակցությունը
Հայաստանի Հանրապետության 2012 թվականի խորհրդարանական
ընտրություններին» վերլուծական տեսությունը պատրաստվել է
Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիայի Գենդերային
հետազոտությունների կենտրոնի կողմից ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի
աջակցությամբ և Վրաստանում Նիդեռլանդների Թագավորության
դեսպանատան ֆինանսավորմամբ:**

**Սույն հրապարակման մեջ արտահայտված կարծիքները կարող են
չհամընկնել ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի կարծիքներին:**

*Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիայի Գենդերային
հետազոտությունների կենտրոնի փորձագետները երախտագիտություն են
հայտնում հանրապետության օրենսդիր և գործադիր մարմինների ներկայացու-
ցիչներին, քաղաքական կուսակցությունների և հասարակական կազմակերպու-
թյունների լիդերներին և ակտիվիստներին, բոլորին, ովքեր մասնակցել են ֆոկլուս
խմբերի ու կլոր սեղանների աշխատանքներին և աջակցություն են ցուցաբերել՝
տրամադրելով վիճակագրական տվյալներ և ուրիշ նյութեր սույն վերլուծական
տեսությունը պատրաստելու համար:*

ՀՏԳ- 396;342.8
ԳՄԳ- 66.74+67.99(2)05

ISBN 978-9939-50-203-8
ISBN 978-92-9234-165-7

© Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիա, 2012
Նյութերի օգտագործման դեպքում հղումը պարտադիր է:

© ԵԱՀԿ 2012

**«Կանանց քաղաքական մասնակցությունը
Հայաստանի Հանրապետության 2012 թվականի
խորհրդարանական ընտրություններին»**

վերլուծական տեսությունը

**պատրաստել է Համալսարանական կրթությամբ կանանց
ասոցիացիայի Գեներային հետազոտությունների կենտրոնի
փորձագետների խումբը՝ հեղույալ կազմով.**

Ձեմմա Հասարայան

Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիայի նախագահ,
Գեներային հետազոտությունների կենտրոնի ղեկավար, մանկավարժա-
կան գիտությունների թեկնածու, նախագծի ղեկավար

Լիլիթ Զարարյան

Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիայի փոխնախա-
գահ, ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, Երևանի
Հյուսիսային համալսարանի կրթության որակի վարչության պետ, պատմա-
կան գիտությունների թեկնածու

Թամարա Հովնաթանյան

Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիայի վարչության
անդամ, «Նովոյե վրեմյա» թերթի քաղաքական մեկնաբան

Գայանե Արմաղանովա

Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիայի փոխնախա-
գահ, Հայաստանի առողջապահության աշխատողների արհեստակցական
կազմակերպությունների հանրապետական միության նախագահ

Բովանդակություն

ՄՇՏԱԳԻՏԱՐԿԱՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.....6

**ԳԼՈՒԽ 1. ԿԱՆԱՆՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՄՆԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ԱԿՏԻՎ ԱՑ-
ՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ.....30**

**ԳԼՈՒԽ 2. ԿԱՆԱՆՑ ՄԱՄՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԵՎ ԿՈՒՍԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՕՐԱԿԱՐԳՈՒՄ.....40**

Կանանց քաղաքական մասնակցության հիմնախնդիրը.....40

*Կանանց քաղաքական մասնակցության հիմնախնդիրները կուսակ-
ցությունների քաղաքական օրակարգում. կուսակցությունների ծրագրե-
րի գենդերային վերլուծությունը և կուսակցությունների նախընտրական
ծրագրերը.....45*

*Կուսակցությունների լիդերների հրապարակային ելույթներում կանանց
դերի և քաղաքական մասնակցության գնահատականը.....53*

*Քաղաքական կուսակցությունների և դրանց ղեկավար մարմինների
գենդերային կազմը.....55*

*Կանանց ներկուսակցական խորհուրդները և միավորումները՝ որպես
կանանց քաղաքական սոցիալականացման ինստիտուտներ.....61*

*ՀՀ Ազգային ժողովի ընտրություններում կուսակցությունների համամաս-
նական ընտրակարգով ընտրական ցուցակների կազմման սկզբունքները և
մեխանիզմները.....65*

*Կանանց քաղաքական մասնակցության ճանապարհին ընկած
խոչընդոտները.....68*

Եզրակացություններ.....71

Գլուխ 3. ԿԱՆԱՅՔ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՆԵՐՈՒՄ.....73

*Կանայք քաղաքական կուսակցությունների համամասնական
ցուցակներում.....73*

*Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններում կուսակցությունների
համամասնական ընտրակարգով ընտրացուցակների ձևավորման
առանձնահատկությունները: Կանանց ինքնաբացարկները
նախընտրական շրջանում.....76*

Մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրված կանայք.....80

*Խորհրդարանի պատգամավորի թեկնածու առաջադրված կանանց
տարիքային և մասնագիտական կազմը.....87*

Գենդերային քվոտան դե յուրե և դե ֆակտո հինգերորդ գումարման Ազգային ժողովում: Հետընտրական ինքնաքաղաքականները որպես քվոտաների չեզոքացման մեխանիզմ.....	92
Կանանց խորհրդարան մտնելու սցենարներ.....	99
Կանանց քաղաքականություն մուտք գործելու մոտիվացիան.....	106

ԳԼՈՒԽ 4. ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ԿԱՆԱՆՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱԶԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ.....116

Հասարակական կազմակերպությունները որպես կանանց հասարակական-քաղաքական սոցիալականացման ինստիտուտ.....	116
Քաղաքական կուսակցությունների՝ որպես կանանց քաղաքական սոցիալականացման ինստիտուտների դերը ՀԿ-ների լիդերների և ակտիվիստների գնահատմամբ.....	123
Ընտրությունների՝ ՀԿ-ների մասնակցության փորձը.....	125
Ընտրությունների արդյունքները. գենդերային իրավահավասարության հիմնախնդիրը կանանց ՀԿ-ների գնահատմամբ.....	128
ՀՀ Ազգային ժողովում գենդերայնորեն հավասարակշռված ներկայացվածության հասնելու սպասումները ընտրությունների մասին օրենսդրությունում գենդերային քվոտաները բարձրացնելուց հետո	130
Հասարակության վերաբերմունքը կանանց քաղաքական մասնակցությանը.....	131
Մուտք քաղաքականություն. մոտիվացիայի գենդերային հայեցակետերը..	133
Կանանց հասարակական կազմակերպությունների և քաղաքական կուսակցությունների համագործակցությունը որպես հասարակության ժողովրդավարացման գործոն	135
Խոչընդոտները կանանց հասարակական կազմակերպությունների և քաղաքական կուսակցությունների համագործակցության ճանապարհին...	136
Հասարակական կազմակերպությունների դիրքորոշումը կին թեկնածուներին պաշտպանելու հարցում.....	137
Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգը և ռազմավարությունը կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության ապահովման գործում.....	138

ՎԵՐՋԱՔԱՆ. ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ 2012 թ. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԿԱՆԱՆՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ.....	140
ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ.....	147

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

I. Մշտադիտարկման նպատակը, խնդիրները և մեթոդները

Մշտադիտարկումը նպատակաուղղված էր 2012 թ. խորհրդարանական ընտրություններում կանանց քաղաքական մասնակցության իրավիճակի դիտարկմանն ու գնահատմանը, օրենսդրական ոլորտում և կառավարման համակարգի քաղաքական որոշումների ընդունման մակարդակում կանանց մասնակցության որակական վերլուծությանը, կանանց քաղաքական մասնակցությունը խոչընդոտող բացասական գործելակերպի և կարծրատիպային պատկերացումների վերհանմանը, հասարակության հասարակական-քաղաքական կյանքում կանանց դերի բարձրացման և քաղաքական գործունեության ոլորտում նրանց ներկայացվածության ընդլայնման հանձնարարականների մշակմանը:

Մշտադիտարկումը կատարվել է գենդերային հավասարության խնդիրների լուծման ընդհանուր մոտեցումների նկատառումով, որոնք ձևակերպված են հիմնարար միջազգային փաստաթղթերում՝ *ՄԱԿ-ի Կանանց քաղաքական իրավունքների մասին կոնվենցիայում, ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիայում, Պեկինի հռչակագրում և Պեկինի գործողությունների ծրագրում, Հազարամյակի հռչակագրում և Հազարամյակի զարգացման նպատակներում:*

Մշտադիտարկման ընթացքում հաշվի է առնվել «ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեի Եզրափակիչ դիտողություններ, Հայաստան» (CEDAW/C/ARM/CO/4/Rev.1, 2009 թ., 2 փետրվարի) փաստաթուղթը, ինչպես նաև դիտողությունների լրացումները (CEDAW/C/ARM/CO/4/Rev.1/Add.1, 2011 թ., 1 նոյեմբերի), մասնավորապես՝ ընտրական գործընթացներին և ՀՀ Ազգային ժողովում կանանց ներկայացվածությանը վերաբերող հանձնարարականները:

Ուսումնասիրության ընթացքում նկատի են առնվել Եվրոպայի խորհրդի՝ հանուն ժողովրդավարության զարգացման գենդերային հավասարության ապահովման խնդրին վերաբերող կարևորագույն փաստաթղթերի դրույթներն ու հանձնարարականները, ինչպիսիք են՝ «Հռչակագիր կանանց և տղամարդկանց հավասարության՝ որպես ժողովրդավարության գլխավոր չափանիշի մասին» (1997 թ.), «Համայնի մոտեցում կանանց և տղամարդկանց հավասարության խնդիրներին» (1998 թ.), Եվրոպայի խորհրդի «Քաղաքական և պետական որոշումների կայացման գործընթացին կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության մասին» [Rec (2003)3], «Մեռերի հավասարություն. առանցքային հարց հասարակությունների համար փոփոխությունների փուլում» (Սկոպիե, 2003), «Ընտրություններին կանանց մասնակցության մասին» [Rec 1676 (2004)], «Որոշումների կայացման գործընթացին կանանց մասնակցությունը երաշխավորող մեխանիզմների մասին» [Rec 1738 (2006)], «ԶԼՄ-ներում սեքսիստական կարծրատիպերի դեմ պայքարի մասին» [Rec 1931 (2010)] հանձնարարականները, ԵԽԽՎ-ի «Ընտրական համակարգը՝ որպես քաղաքական կյանքում կանանց ներկայացվածության բարձրացման գործիք» [բանաձև 1706 (2010)], «Եվրոպայում գենդերային հավասարության համար առավել բարենպաստ օրենքների պաշտպանությունը» [բանաձև 1780 (2010)], «Վեհաժողովի ազգային պատվիրակություններում նվազ ներկայացված սեռի 30-տոկոսանոց նվազագույն ներկայացվածությունը» [բանաձև 1781 (2010)] բանաձևերը, ինչպես նաև 2010 թ. փետրվարին ՀՀ կառավարության հաստատած Գ-գենդերային քաղաքականության հայեցակարգի և չորրորդ գումարման ՀՀ Ազգային ժողովում առաջին ընթերցմամբ ընդունված «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի դրույթները:

Մշտադիտարկումն իրականացնելիս առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները.

- ուսումնասիրել Հայաստանում գենդերային իրավիճակը 2012 թ. ընտրական գործընթացների նախաշեմին, վեր հանել քաղաքական ոլորտում ձևավորված գենդերային անհավասարության պատճառները,
- առանձնացնել կանանց քաղաքական մասնակցության վրա ազդող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառները,
- վեր հանել կանանց ընտրական վարքագիծը կանխորոշող գործոններն ու նախադրյալները,
- վերլուծել կանանց քաղաքական մասնակցության փորձը,
- կազմակերպել քաղաքական կուսակցությունների և հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների ֆոկուս խմբեր և կլոր սեղաններ,
- անցկացնել հանդիպումներ քաղաքական կուսակցություններում և հասարակական կազմակերպություններում, հարցազրույցներ՝ փորձագետների ընտրված խմբի հետ,

- հետևել քաղաքական կուսակցությունների ընտրական քարոզարշավների ընթացքին,
- վերլուծել ՀԿ-ների մասնակցությունը ընտրական գործընթացներին:

Մշտադիտարկումն անցկացնելիս կիրառվել են հետևյալ մեթոդները.

- վերլուծություն՝
 - օրենսդիր իշխանությունում և գործադիր իշխանության՝ քաղաքական որոշումների ընդունման մակարդակի կառույցներում, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմիններում կանանց ներկայացվածություն,
 - երկրի գեոդերալիս իրավիճակը բնորոշող վիճակագրական տվյալների,
 - քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերի, կուսակցությունների և կուսակցությունների դաշինքների, մեծամասնական ընտրակարգով պատգամավորի կին թեկնածուների նախընտրական ծրագրերի,
 - Հայաստանի խորհրդարանի 2012 թ. ընտրություններից առաջ և ընթացքում կանանց քաղաքական մասնակցության իրավիճակի,
- Ֆոկուս խմբեր մինչև ընտրությունները քաղաքական կուսակցությունների և ՀԿ-ների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ,
- ընտրությունների արդյունքների քննարկման կլոր սեղաններ քաղաքական կուսակցությունների և ՀԿ-ների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ,
- հարցազրույցներ պատգամավորի կին թեկնածուների, քաղաքական կուսակցությունների և ՀԿ-ների կին առաջնորդների և ակտիվիստների հետ ընտրություններից առաջ և հետո,
- ՁԼՄ-ներում ընտրություններին կանանց մասնակցության ներկայացման վերլուծություն:

Ֆոկուս խմբերը և կլոր սեղանները՝ քաղաքական կուսակցությունների և հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ, անցկացվել են հանրապետության տարածաշրջանների հնարավորինս լայն ընդգրկմամբ Երևանում և 9 մարզերի՝ Արարատի, Արմավիրի, Արագածոտնի, Վայոց ձորի, Գեղարքունիքի, Կոտայքի, Լոռու, Տավուշի, Շիրակի մարզերի 11 քաղաքներում:

II. Մշտադիտարկման փուլերը

Մշտադիտարկումն իրականացվել է երկու փուլով՝

- նախընտրական շրջան և ընտրությունների օրը,
- հետընտրական շրջան:

1. Մշտադիտարկման առաջին փուլը՝ նախընտրական շրջանը և ընտրությունների օրը

1.1. Նախընտրական շրջանում՝ օրենսդրական ոլորտում և կառավարման համակարգի քաղաքական որոշումների ընդունման մակարդակում կանանց քաղաքական մասնակցության իրավիճակի դիտարկման ու գնահատման ընթացքում, կատարվել է վերլուծություն.

- 2007 թ. խորհրդարանական ընտրություններից հետո անցած 5 տարում ՀՀ Ազգային ժողովում և գործադիր իշխանության որոշումների ընդունման մակարդակում կանանց ներկայացվածության իրավիճակի վերլուծություն: Մասնավորապես՝ կատարվել է ՀՀ Ազգային ժողովում, ՀՀ Ազգային ժողովի մշտական հանձնաժողովների ղեկավարությունում, գործադիր իշխանության քաղաքական որոշումների ընդունման մակարդակում, տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, ընտրական հանձնաժողովներում կանանց ներկայացվածության վիճակագրական տվյալների վերլուծություն:
- Կանանց քաղաքական մասնակցության վերլուծություն մինչև ընտրությունները, ընտրություններին մասնակցող քաղաքական կուսակցությունների գրանցման, կուսակցությունների կողմից համամասնական համակարգով պատգամավորի թեկնածուների ցուցակների ձևավորման և Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովում քաղաքական կուսակցությունների ցուցակների և մեծամասնական ընտրակարգով պատգամավորի թեկնածուների գրանցման շրջանում:
- Քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերի, կուսակցությունների քաղաքականության մեջ գենդերային ռազմավարության, կուսակցությունների ղեկավարությունում գենդերային հավասարակշռվածության աստիճանի, կուսակցությունների ղեկավար մարմիններում կանանց առաջնորդման գործելակերպի, կանանց խորհուրդների աշխատանքի և ներկուսակցական ժողովրդավարության զարգացման վրա դրանց գործունեության ազդեցության վերլուծություն:
- Քաղաքական կուսակցությունների համամասնական ընտրակարգով և մեծամասնական ընտրակարգով պատգամավորի թեկնածուների ցուցակների գենդերային բաղադրիչի վերլուծություն:
- Քաղաքական կուսակցությունների նախընտրական քարոզարշավի վերլուծություն:

1.2. Ուսումնասիրվել են՝

- քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերը, գենդերային հիմնախնդիրները քաղաքական գործելակերպում և կուսակցություններին ռազմավարություններում,

- 2012 թ. ընտրությունների նախաշեմին կանանց առաջնորդման գործընկերակցությունը նրանց ներկայացվածությունը քաղաքական կուսակցությունների ղեկավար մարմիններում,
- կուսակցությունների ղեկավարությունում գեներալային հավասարակշռվածության աստիճանը հանրապետական մակարդակում և կուսակցությունների տարածաշրջանային կառույցներում,
- կուսակցությունների կանանց խորհուրդների գործընկերակցությունը և դրանց ազդեցությունը ներկուսակցական ժողովրդավարության զարգացման վրա, կանանց խորհուրդների քաղաքական օրակարգը ընտրությունների նախօրեին,
- քաղաքական կուսակցությունների աշխատանքը կանանց քաղաքական ռեզերվի ձևավորման ուղղությամբ,
- կանանց մասնակցությունը քաղաքական կուսակցությունների նախընտրական արշավներում,
- քարոզարշավի առանձնահատկությունները 2012 թ. ընտրություններում և կանանց մասնակցության աստիճանը,
- հասարակական, հատկապես՝ կանանց հասարակական կազմակերպությունների դիրքորոշումն ընտրական գործընթացներին և դիտորդական առաքելություններին մասնակցելու առնչությամբ:

1.3. Մշտադիպարկան առաջին փուլի ընթացքում անցկացվել է 9 ֆոկլուս խումբ, այդ թվում՝ 6-ը քաղաքական կուսակցությունների ներկայացուցիչների և 3-ը՝ հասարակական կազմակերպությունների լիդերների ու ակտիվիստների մասնակցությամբ:

Ֆոկլուս խմբերի վարման համար սահմանվել են ուսումնասիրվող հիմնական հարցերը՝ և՛ ընդհանրական երկու խմբերի համար, և՛ առանձնահատուկ քաղաքական կուսակցությունների և հասարակական կազմակերպությունների համար:

Խնդիր է դրվել պարզելու ֆոկլուս խմբերի մասնակիցների՝ **թե՛ քաղաքական կուսակցությունների, թե՛ հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների կարծիքները՝**

- 2007 թ. ընտրություններից հետո հասարակության մեջ կանանց քաղաքական մասնակցության պատկերացումների փոփոխությունների մասին,
- կանանց և տղամարդկանց՝ խորհրդարանի պատգամավոր ընտրվելու շարժառիթների մասին,
- կանանց քաղաքական մասնակցությունը խոչընդոտող կամ դրան նպաստող գործոնների մասին,
- ներկուսակցական ժողովրդավարության զարգացման վրա կուսակցությունների կանանց խորհուրդների ազդեցության և կուսակցական աշխատանքում կանանց դերի քարձրացման հնարավորությունների մասին,

- քաղաքական կուսակցությունների և հասարակական կազմակերպությունների համագործակցության ոլորտների և երկրի ժողովրդավարության զարգացման վրա այդ համագործակցության ազդեցության մասին:

Քաղաքական կուսակցությունների ներկայացուցիչների ֆոկուս խմբերում նպատակ է դրվել բացահայտել, թե ինչ կարծիք ունեն մասնակիցները կուսակցությունների՝ հասարակական-քաղաքական կյանքում կանանց դերի բարձրացման աշխատանքների մասին ՀՀ կառավարության կողմից Գեներալային քաղաքականության հայեցակարգը և հայեցակարգի իրականացման ռազմավարությունն ընդունելուց հետո, ինչպես նաև կուսակցությունների քաղաքական գործելակերպի փոփոխությունների, կուսակցությունների ղեկավար մարմիններում և մարզային կառույցներում գեներալային ներկայացվածության, ընտրական գործընթացներում և կուսակցությունների՝ համամասնական ընտրակարգով պատգամավորի թեկնածուների ցուցակների կազմմանը կանանց մասնակցության մասին:

Հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների ֆոկուս խմբերում խնդիր է դրվել բացահայտել մասնակիցների կարծիքները երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր ոլորտներում կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության ապահովման միտումների մասին ՀՀ կառավարության կողմից Գեներալային քաղաքականության հայեցակարգը և հայեցակարգի իրականացման ռազմավարությունն ընդունելուց հետո, ինչպես նաև բացահայտել 2012 թ. ընտրական գործընթացներում կանանց հասարակական կազմակերպությունների մասնակցության հնարավոր ձևերը:

Թե՛ քաղաքական կուսակցությունների և թե՛ հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների ֆոկուս խմբերում խնդիր է դրվել նաև վերհանել մասնակիցների իրազեկության աստիճանը «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի մասին, որը ՀՀ Ազգային ժողովն ընդունել է առաջին ընթերցմամբ:

Քաղաքական կուսակցությունների ներկայացուցիչների ֆոկուս խմբերն անցկացվել են Երևանում, Վանաձորում, Արտաշատում, Հրազդանում, Աբովյանում, Սևանում: Դրանց մասնակցել է 11 քաղաքական կուսակցությունների 83 ներկայացուցիչ, այդ թվում՝ 24-ը Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունից, 17-ը՝ «Օրինաց երկիր» կուսակցությունից և 12-ական ներկայացուցիչներ «Բարգավաճ Հայաստան» և «Ժառանգություն» կուսակցություններից: Ֆոկուս խմբերի մասնակիցներից 17 կին ընդգրկված էր ընտրություններին մասնակցող 8 քաղաքական կուսակցությունների և մեկ կուսակցությունների դաշինքի ցուցակներում:

Հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների ֆոկուս խմբերն անցկացվել են Երևանում, Գյումրիում և Եղեգնաձորում 32 հասարակական կազմակերպությունների 48 լիդերների և ակտիվիստների մասնակցությամբ:

1.4. Անցկացվել է 14 հարցազրույց այն կանանց հետ, որոնք ՀՀ Ազգային ժողովի պարզամավորի թեկնածու են առաջադրվել համամասնական ընտրակարգով, և 6 հարցազրույց՝ հասարակական կազմակերպությունների ակտիվիստների հետ, որոնք փորձագիտական զնահատական են տրվել ընտրական գործընթացներին, այդ թվում՝

- **Արիինե Հովհաննիսյանի, Մարգարիտ Եսայանի և Նաիրա Կարապետյանի հետ՝ առաջադրված Հայաստանի հանրապետական կուսակցության ցուցակով,**
- **Էլինար Վարդանյանի՝ «Բարգավաճ Հայաստանի» ցուցակով,**
- **Նվարդ Մանասյանի՝ ՀՅԳ-ի ցուցակով,**
- **Հերիքնազ Նազարյանի՝ «Օրինաց երկիր» կուսակցության ցուցակով,**
- **Լյուդմիլա Մարգարյանի և Լիլիթ Մակունցի՝ «Հայ ազգային կոնգրես» կուսակցությունների դաշինքի ցուցակով,**
- **մեծամասնական ընտրակարգով պարզամավորի թեկնածու առաջադրված Անահիտ Բախշյանի («Ժառանգություն» կուսակցությունից) և անկուսակցական Մաթիկ Սեյրանյանի հետ,**
- **քաղաքական կուսակցությունների կին ակտիվիստներ Մարիա Թիթիզյանի (ՀՅԳ կուսակցությունից, Սոցիալիստական փոխնախագահ), Մարիամ Ապրեսյանի («Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունից), Ֆրիդա Հարությունյանի («Ժառանգություն» կուսակցությունից), Սուսաննա Աբրահամյանի («Օրինաց երկիր» կուսակցությունից) հետ:**

Անցկացվել է 6 հարցազրույց հասարակական կազմակերպությունների ղեկավարների հետ, այդ թվում՝ Նատալյա Մարտիրոսյանի (Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Հայաստանի կոմիտեի նախագահ), Գոհար Շահնազարյանի (Կանանց ռեսուրսային կենտրոնի համանախագահ), Նոննա Մարգարյանի («Պրոֆեսիոնալները հանուն քաղաքացիական հասարակության» ՀԿ-ի նախագահ), Աիդա Թովուզյանի (Կանանց հանրապետական խորհրդի նախագահ), Աղավնի Կարախանյանի («Քաղաքացիական հասարակության և տարածաշրջանային զարգացման ինստիտուտ» ՀԿ-ի նախագահ), Ելենա Վարդանյանի (ՀՀ Հանրային խորհրդի գեներալիստիկ հարցերի և ժողովրդագրության հանձնաժողովի նախագահ) հետ:

Փորձագետները հետևել են քաղաքական կուսակցությունների առաջադրած և մեծամասնական ընտրակարգով մրցող թեկնածուների հանդիպումներին, կին թեկնածուների, ինչպես նաև ընտրական գործընթացի այլ դերակատարների հրապարակային ելույթներին և նրանց մասնակցությամբ բանավեճերին, մամլո ասուլիսներին և այլ միջոցառումների, որոնք կազմակերպել են կուսակցությունները և հասարակական կազմակերպությունները, նաև ուսումնասիրել են համացանցի կայքերի նյութերը:

Բացի այդ, փորձագետները հիմնվել են այլ աղբյուրների, մասնավորապես՝ ընտրությունների շրջանում հանրապետությունում անցկացված հասարակական կարծիքի հարցումների, սոցիոլոգիական ուսումնասիրությունների արդյունքների վրա:

1.5. ՀՀ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրական գործընթացներում կանանց քաղաքական մասնակցության իրավիճակի դիտարկման և գնահատման գործընթացում հիմնական ուշադրությունն ուղղվել է հետևյալ հարցերի քննությանը.

- ի՞նչ չափով է համամասնական և մեծամասնական տեղերի հարաբերակցությունն ազդեցություն թողել խորհրդարանի գեներային կազմի վրա,
- ՀՀ ընտրական օրենսգրքի փոփոխություններն ինչպե՞ս անդրադարձան կանանց՝ համամասնական և մեծամասնական ընտրակարգերով ընտրություններին մասնակցելու հնարավորությունների վրա,
- ՀՀ ընտրական օրենսգրքում ամրագրված պարտադիր քվոտան՝ կուսակցական ցուցակներում կանանց 20%-անոց ներկայացվածությունը, ի՞նչ չափով է ՀՀ Ազգային ժողովում կանանց թիվը մեծացնելու նախադրյալներ ստեղծել, ինչպե՞ս են ընտրվում կանանց թեկնածությունները քաղաքական կուսակցությունների ընտրացուցակներում ընդգրկելու համար,
- ի՞նչ գործոններ են պայմանավորել կանանց ցածր կամ բարձր մրցունակությունը ընտրություններում,
- ի՞նչ գործոններ են նպաստել կանանց ակտիվացմանը կամ խոչընդոտել նրանց քաղաքական մասնակցությունը:

1.6. Որոշ եզրակացություններ ըստ ընտրական գործընթացներում կանանց քաղաքական մասնակցության իրավիճակի դիտարկման և գնահատման արդյունքների

➤ ՀՀ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններին մասնակցող Հայաստանի հանրապետական կուսակցության, «Բարգավաճ Հայաստան», «Օրինաց երկիր», ՀՅ դաշնակցություն, «Ժառանգություն» կուսակցությունների, Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության, Հայաստանի դեմոկ-

րատական կուսակցության և «Միավորված հայեր» կուսակցության, «Հայ ազգային կոնգրես» կուսակցությունների դաշինքի **քաղաքական ծրագրերի և նախընտրական ծրագրերի վերլուծությունը** հնարավորություն է տալիս անելու հետևյալ եզրակացությունները.

- չնայած այն հանգամանքին, որ ՀՀ կառավարությունը 2010 թ. հաստատել է Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգը, իսկ 2011 թ.՝ Հայաստանի Հանրապետության 2011-2015 թթ. գենդերային քաղաքականության ռազմավարական ծրագիրը, **քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերում գենդերային քաղաղրիչն առհասարակ չի դիտարկվում:**

- Քաղաքական կուսակցություններից, այդ թվում և կառավարության կողմից իրեն և նրա քաղաքականության ու գործունեության համար պատասխանատու կուսակցություններից և ոչ մեկը չի որոշել Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգի իրականացման, հասարակական-քաղաքական գործունեության ոլորտում կանանց մասնակցության ակտիվացման, կանանց քաղաքական որոշումների ընդունման մակարդակ առաջ մղելու և իշխանության բոլոր մակարդակների կառույցներում գենդերային հավասարակշռված ներկայացվածության հասնելու իր խնդիրները:

- 2012 թ. ընտրություններին մասնակցող քաղաքական կուսակցությունները չեն սահմանել նաև իրենց խնդիրները Հայաստանի՝ 2002-2007 թթ. ժամանակաշրջանի երրորդ և չորրորդ պարբերական զեկույցների կապակցությամբ ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեի հանձնարարականների կատարման ուղղությամբ: Կուսակցությունների մեծ մասի ծրագրերում, փաստորեն, իսպառ բացակայում են գենդերային հայեցակետերը, ուշադրություն չի դարձվել ներկուսակցական գործունեության մեջ կանանց ակտիվացման և առհասարակ կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացման խնդիրներին:

➤ Քաղաքական կուսակցությունների ընտրացուցակներում կանանց ներկայացվածության շարժընթացի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ ՀՀ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններում ութ կուսակցությունների և մեկ կուսակցությունների դաշինքի ցուցակներում ընդգրկվել է 235 կին, ինչը կազմում է 22,9% գենդերային 20%-ի քվոտայի պայմաններում, այն դեպքում, երբ արդեն իսկ 2007 թ. խորհրդարանական ընտրությունների 15%-ի քվոտայի պայմաններում կանանց ներկայացվածությունը կուսակցությունների ցուցակներում կազմում էր 22,6%:

Այսպիսով, գենդերային քվոտայի բարձրացումը 15%-ից մինչև 20% էապես չմեծացրեց կանանց ներկայացվածությունը կուսակցական ցուցակներում:

րում, ինչը ՀՀ ընտրական օրենսգրքում այն դրույթի ամրագրման հետևանքն է, ըստ որի. «Ազգային ժողովի համամասնական ընտրակարգով կուսակցության, կուսակցությունների դաշինքի և դաշինքում ընդգրկված կուսակցություններից յուրաքանչյուրի ընտրական ցուցակի 2-րդ համարից սկսած ցանկացած ամբողջ թվով հնգյակներում (2-6, 2-11, 2-16 և այդպես շարունակ՝ մինչև ցուցակի ավարտը) յուրաքանչյուր սեռի ներկայացուցիչների թիվը չպետք է գերազանցի 80 տոկոսը»: Բաղաքական կուսակցությունների մեծ մասը բառացիորեն հասկացավ, որ կանայք պետք է 6-րդ համարից ավելի առաջ չլինեն, և կանանց համար «ամրագրեց» 6-րդ, այնուհետև 11-րդ, 16-րդ, 21-րդ և նույն պարբերականությամբ հաջորդ համարները:

Հետևանքն այն էր, որ կուսակցությունների ցուցակների առաջին հնգյակներում ներկայացվեց ընդամենը 4 կին կամ ընտրական ցուցակներում ընդգրկված կանանց ընդհանուր թվի 1,7%-ը, առաջին տասնյակի կազմում՝ ընդամենը 15 կին կամ 6,4%-ը: 2007 թ. ընտրությունների հետ համեմատած՝ քաղաքական կուսակցությունների ընտրական ցուցակներում ներկայացված կանանց թիվն առաջին հնգյակում նվազել է չորս, իսկ առաջին տասնյակում՝ երկու անգամ: Այսպիսով, ցուցակներում կանանց դասավորության ըստ էության խտրական սկզբունքը՝ ամրագրված օրենքում, անգամ 20%-անոց քվոտայի պարագայում չհանգեցրեց որակապես ՀՀ Ազգային ժողովի գենդերայնորեն զգայուն կազմի ձևավորման:

Ընտրությունների արդյունքները ցույց տվեցին, որ կուսակցությունների քաղաքականությունն ուղղված չի եղել ՀՀ Ազգային ժողովում՝ որպես ներկայացուցչական ժողովրդավարության մարմնում, գենդերայնորեն հավասարակշռված ներկայացվածության ապահովմանը: Նախընտրական շրջանում կուսակցությունները չնշակեցին կուսակցության ներսում և հասարակության հասարակական-քաղաքական կյանքում կանանց դերի ակտիվացմանն ուղղված որոշակի և հետևողական միջոցներ:

Կուսակցությունների բարձրագույն մարմինները նպատակային աշխատանք չեն տանում հատուկ ժամանակավոր միջոցների՝ որպես գենդերային հավասարության հասնելու գործիքի և Հայաստանում զուգակշռված ժողովրդավարության կայացման նախադրյալի անհրաժեշտության մասին կուսակցության անդամների իրազեկությունը բարձրացնելու ուղղությամբ: Բաղաքական գործելակերպում գենդերային մոտեցումների ներդրման և գենդերային հավասարության հասնելու իրական արդյունքների տեսանկյունից կուսակցությունների քաղաքականությունը իմիտացիա է:

Կանանց առաջնդմանը և գենդերային հավասարության ապահովմանը, օրենսդրական և գործադիր իշխանության մարմիններում կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված ներկայացվածության ձեռքբերմանը խանգարում է քաղաքական կուսակցությունների ղեկավար կառույցներում, որոնք մեծ

մասամբ ձևավորված են տղամարդկանցով, ժամանակավոր հատուկ միջոցների անհրաժեշտությունը չըմբռնելը:

Առավել բարձր գենդերային քվոտաներ և դրանց հասնելու իրական մեխանիզմներ ընդունելու ճանապարհին լուրջ խոչընդոտ է մնում տղամարդ պատգամավորների մեծ մասի հայրիշխանական մտածողությունը, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ նրանցից շատերը, որոնք գործնականում չեն մասնակցում օրենսդրական գործունեությանը, պատրաստ չեն հրաժարվելու պատգամավորական մանդատից և հեռանալու ՀՀ Ազգային ժողովից:

Իշխանության կառույցները, կրթական համակարգը, զանգվածային լրատվամիջոցները չեն կատարում ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեի այն հանձնարարականները, որոնք վերաբերում են տեղեկատվական-ճանաչողական աշխատանքներին՝ ուղղված հասարակական գիտակցության մեջ կանանց հասարակական-քաղաքական մասնակցության նշանակության դրական պատկերացման ձևավորմանը և գենդերային կարծրատիպերի հաղթահարմանը, ՉԼՄ-ներում կանանց դերի ճիշտ լուսաբանմանը:

Կուսակցությունների և հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների ֆոկուս խմբերը ցույց տվեցին, որ շատ լիդերներ և ակտիվիստների մեծ մասը տեղեկացված չեն, որ ՀՀ կառավարությունն ընդունել է Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգը և հայեցակարգի իրականացման ռազմավարությունը, ինչպես նաև տեղյակ չեն Հայաստանի երրորդ և չորրորդ պարբերական զեկույցների կապակցությամբ ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեի հանձնարարականներին: Իրազեկ էին միայն ֆոկուս խմբերի այն մասնակիցները, որոնք այս կամ այն կերպ համագործակցել են կանանց ՀԿ-ների հետ կամ ունկնդրել են Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիայի կանանց լիդերության դպրոցի կամ ուրիշ ՀԿ-ների կրթական ծրագրերի դասընթացները:

Թե՛ քաղաքական կուսակցություններում, քե՛ հասարակական կազմակերպությունների սեկտորում, քե՛ հասարակական գիտակցության մեջ չի չեղարկվել գենդերային քվոտայի անհրաժեշտության ըմբռնումը: Քաղաքական գործընթացի այնպիսի կարևոր դերակատարներ, ինչպիսիք են քաղաքական կուսակցությունները՝ առավել չափով, հասարակական կազմակերպությունները՝ որոշ չափով, և զանգվածային լրատվամիջոցները, գենդերային քվոտայի՝ որպես օրենսդիր իշխանությունում՝ ՀՀ Ազգային ժողովում՝ ներկայացուցչական ժողովրդավարության մարմնում, կանանց և փղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության ապահովման անհրաժեշտ և արդյունավետ գործիքի էությունը մեկնաբանող աշխատանք չեն փանում: Քվոտան՝ որպես գենդերային հավասարության հասնելու հարուկ ժամանակավոր միջոց, փակալին ընկալվում է որպես փուրք եվրոպական

կառույցներին, ոչ թե որպես զուգակշռված ժողովրդավարության՝ քաղաքացիական հասարակության հիմքի չևավորման անհրաժեշտ պայման:

➤ **Ֆոկուս խմբերում արտահայտված կարծիքների ամփոփումը ցույց տվեց,** որ թե՛ քաղաքական կուսակցությունների, թե՛ հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչները ՀՀ ընտրական օրենսգրքում գենդերային քվոտայի ավելացումը մինչև 20% դրական են ընդունել, սակայն ֆոկուս խմբերի շատ մասնակիցներ կանանց թեկնածությունների ընդգրկումը քաղաքական կուսակցությունների ցուցակների յուրաքանչյուր հնգյակում՝ սկսած 6-րդ համարից, գնահատեցին որպես խտրականություն և կարծիք հայտնեցին, որ ՀՀ Ազգային ժողովի ընտրությունների արդյունքներով կանանց 20%-անոց ներկայացվածություն չի ապահովվի:

Ֆոկուս խմբերում կարծիք հայտնվեց նաև, որ քաղաքական կուսակցությունների մեծ մասը նպատակաուղղված աշխատանք չի տանում կանանց կադրերի պատրաստման համար, քաղաքական-իրավական գիտելիքների հարստացման կրթական ծրագրեր չի իրականացնում և լիդերական հմտություններ չի սերմանում քաղաքական կուսակցությունների գործունեության մեջ կանանց ակտիվորեն ներգրավելու միջոցով: Կուսակցություններն անհրաժեշտ աշխատանք չեն տանում իրենց անդամների գենդերային իրազեկությունը բարձրացնելու ուղղությամբ, հատկապես՝ տղամարդկանց, որոնք առավել չափով են հակված գենդերային կարծրատիպերի:

Քաղաքական կուսակցությունները շահագրգռություն չեն ցուցաբերում թե՛ ներկուսակցական աշխատանքներում կանանց ներգրավելու, թե՛ իշխանության կառույցներում նրանց բարձր պաշտոնների մակարդակում և տեղական ինքնակառավարման ղեկավար մարմիններում առաջ մղելու հարցում:

Ֆոկուս խմբերի մասնակիցները նշում էին, որ գենդերային քվոտան 15%-ից մինչև 20% բարձրացումն ամենայն հավանականությամբ ընտրությունների արդյունքներով կանանց 20%-անոց ներկայացվածություն չի ապահովի խորհրդարանում, սակայն կարող է նպաստել, որ կուսակցությունները սկսեն մտածել կանանց քաղաքական կադրեր պատրաստելու և կանանց կուսակցության սիստեմատիկ քաղաքական գործունեության մեջ ներգրավելու մասին՝ չսահմանափակվելով նրանց քաղաքական աշխատանքներում ներգրավմամբ միայն նախընտրական շրջաններում:

Ինչպես և 2007 թ. ընտրությունների մշտադիտարկման դեպքում, ֆոկուս խմբերի մասնակիցները կարծիք հայտնեցին, որ արևմտյան երկրների օրինակով Հայաստանի շատ քաղաքական կուսակցություններում ստեղծված կանանց խորհուրդներն էական դեր չեն խաղում կանանց կադրերի պատրաստման ու առաջխաղացման հարցում: Կանանց խորհուրդները չեն ազդում կուսակցական որոշումների, այդ թվում և կուսակցությունների ընտրական ցուցակների ձևավորման վրա: Նշվել է, որ կուսակցություններում դեռևս կանանց

բարձրագույն կուսակցական պաշտոններում և քաղաքական որոշումների մակարդակի իշխանական կառույցներում առաջ քաշելու շահագրգռություն չկա: Ընդգծվել է նաև, որ կանայք կուսակցություններում համախմբված չեն գենդերային հավասարության և կանանց առաջ մղելու գաղափարների շուրջը: Կուսակցությունների կանանց խորհուրդները պատասխանատվություն չեն զգում քաղաքական գործունեության ոլորտում կանանց առաջ մղելու համար:

Ֆոկուս խմբերի մասնակիցների մեծ մասի կարծիքով՝ կուսակցությունների կին անդամների ներգրավումը նախընտրական արշավում սահմանափակվում է նրանց ընդգրկմամբ ընտրական հանձնաժողովներում և կազմակերպական այլ աշխատանքներում: Կուսակցությունների կին անդամները հանրային քաղաքականության դերակատար չեն հանդիսանում, ինչի հետևանքով կանանց քաղաքական մասնակցությունը լայն հասարակայնության սեփականությունը չի դառնում: Կանանց չեն ընդգրկում նախընտրական քաղաքականության մշակման գործընթացում, չեն ներգրավում ընտրական ցուցակների ձևավորման գործում և նախընտրական քարոզչության աշխատանքներում:

Հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների ֆոկուս խմբերի մասնակիցների ճնշող մեծամասնությունը նշել է, որ 2012 թ. ընտրական գործընթացներում կանանց ՀԿ-ների ակտիվ մասնակցություն չի նկատվում, ավելին, 2007 թ. ընտրությունների համեմատությամբ՝ ակտիվությունը որոշ չափով նվազել է: Ընտրական գործընթացներում հասարակական կազմակերպությունների մասնակցությունը հիմնականում դրսևորվել է ՀԿ-ների ակտիվիստների և ընտրազանգվածի տարբեր խմբերի համար կրթական ծրագրերի անցկացմամբ՝ ուղղված ՀՀ ընտրական օրենսգրքում կատարված փոփոխությունների մասին իրազեկության բարձրացմանը:

Ընտրությունների օրը դիտորդական առաքելության իրականացման համար սոսկ եզակի կանանց ՀԿ-ներ են գրանցվել Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովում որպես տեղական դիտորդներ: Այսուհանդերձ, կանայք բավական լայնորեն են ներկայացվել ուրիշ ՀԿ-ների ցուցակներում, որոնք տեղական դիտորդական առաքելություն էին իրականացնում: Կանանց բազմամարդ խումբ էր ներկայացված «Ընտրությունը քոնն է» ՀԿ-ի դիտորդական առաքելության շրջանակներում:

Կանանց ՀԿ-ների շատ ակտիվիստներ, որոնք ներկայացնում են կրթության համակարգը, ընդգրկվել են ընտրական հանձնաժողովներում: Այդ մասին նշվել է նաև Հայաստանի խորհրդարանական ընտրությունների ԵԱՀԿ/ԺՄԻՀԳ-ի դիտորդական առաքելության ղեկավար Ռադմիլա Շեկերինսկայի ելույթում:

Չնայած կանանց ՀԿ-ների և քաղաքական կուսակցությունների կանանց խորհուրդների համագործակցության առանձին օրինակներին՝ ընդհանուր

առմամբ ընտրությունների նախապատրաստության գործընթացում և ընտրությունների անցկացման ընթացքում նրանց միջև համագործակցություն չի ձևավորվել:

2. Մշտադիտարկման երկրորդ փուլը՝ հետընտրական շրջանը

2.1. Հեղրնպրական շրջանում կապարվել է ընկրարշավին կանանց մասնակցության իրավիճակի գնահայում

Ընտրարշավին կանանց քաղաքական մասնակցության դիտարկումն ընդգրկել է.

- ՀՀ Ազգային ժողովի ընտրությունների շրջանում քաղաքական կուսակցությունների կանանց մասնակցության գործելակերպի գնահատումը,
- քարոզարշավում քաղաքական կուսակցությունների կանանց ունեցած մասնակցության վերլուծությունը,
- սոցիոլոգիական կենտրոնների, հասարակական կազմակերպությունների և զանգվածային լրատվամիջոցների՝ ընտրական գործընթացի մշտադիտարկումների նյութերի ուսումնասիրությունը,
- ընտրությունների արդյունքների մասին մամլո ասուլիսների և միջազգային դիտորդների եզրակացությունների վերլուծությունը,
- ընտրությունների արդյունքների մասին տեղական դիտորդների հաշվետվությունների և մամլո ասուլիսների ուսումնասիրությունը:

2.2. Հեղրնպրական շրջանում անցկացվել է 6 կյոր սեղան, այդ թվում՝

- չորս կյոր սեղան քաղաքական կուսակցությունների մասնակիցների հետ,
- երկու կյոր սեղան՝ հասարակական կազմակերպությունների ղեկավարների և ակտիվիստների հետ:

Քաղաքական կուսակցությունների ներկայացուցիչների հետ կյոր սեղաններն անցկացվել են Երևանում, Գիլիջանում, Էջմիածնում և Գավառում 13 քաղաքական կուսակցությունների 55 ներկայացուցիչների մասնակցությամբ, այդ թվում՝ 18-ը Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունից, 7-ը «Օրինաց երկիր» կուսակցությունից, 3-ական ներկայացուցիչներ «Բարգավաճ Հայաստան» և ՀՅ դաշնակցություն կուսակցություններից, 5-ը «Ժառանգություն» կուսակցությունից: Կյոր սեղաններին մասնակցել է նաև հասարակական կազմակերպությունների 28 ակտիվիստ:

Հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ կյոր սեղաններն անցկացվել են Վանաձորում և Աշտարակում 21 հասարակական կազմակերպությունների 48 ղեկավարների և ակտիվիստների մասնակցությամբ:

Կլոր սեղանների ընթացքում թե՛ քաղաքական կուսակցությունների, թե՛ հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների քննարկմանն են ներկայացվել հետևյալ հարցերը.

- ընտրությունների արդյունքների ձեր գնահատականը,
- ձեր սպասումները ընտրություններին կանանց մասնակցությունից և դրանց արդարացման աստիճանը,
- ինչպիսի՞ն է կանանց քաղաքական մասնակցության փոփոխությունների շարժընթացը 2007 թ. ընտրությունների համեմատությամբ,
- կա՞ն արդյոք իրական արդյունքներ ՀՀ ընտրական օրենսգրքում գեղեղեային քվտան 15%-ից մինչ 20% բարձրացումից,
- համամասնական և մեծամասնական ընտրակարգերով առաջադրված կանանց քարոզարշավի ձեր գնահատականը,
- 2012 թ. ընտրություններում կանանց հաջողություններն ու ձախողումները, դրանց դրսևորման պատճառները,
- պատգամավորական մանդատներից կանանց հրաժարման շարժառիթները:

Հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ անցկացված կլոր սեղանների ընթացքում, հաշվի առնելով նրանց գործունեության առանձնահատկությունները, քննարկվել են նաև կանանց կազմակերպությունների մասնակցությունը ընտրական գործընթացներում, ՀԿ-ների կողմից համամասնական և մեծամասնական ընտրակարգերով առաջադրված կանանց աջակցելու փորձը, ընտրությունների ազդեցությունը կանանց քաղաքական մասնակցության անհրաժեշտության մասին հասարակական կարծիքի ձևավորման վրա:

2.3. Որոշ եզրակացություններ մշտադիպարկման երկրորդ փուլի արդյունքների հիման վրա

➤ ՀՀ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրությունների քարոզարշավն էապես տարբերվում էր նախորդ ընտրություններից: Ընտրողների հետ հանդիպումների ժամանակ կուսակցությունների մեծ մասը հանդես չէր գալիս որպես ժողովրդավարական ինստիտուտ, այդ թվում և քարոզարշավին կանանց մասնակցելու տեսանկյունից: Առաջատար կուսակցությունները՝ Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը և «Բարգավաճ Հայաստանը», իրենց քարոզարշավը հիմնականում վարեցին առաջնորդների մակարդակով:

Քաղաքական կուսակցությունների ներկայացուցիչների հետ անցկացված կլոր սեղանների մասնակիցները նույնպես նշեցին, որ 2007 թ. ընտրությունների հետ համեմատած՝ իրենց մասնակցությունը 2012 թ. քարոզարշավում նվազագույն էր, դա ընդգծվեց մանավանդ մարզերում անցկացված կլոր սեղանների ժամանակ: ՀՀ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններում կանայք քարոզարշավի ակտիվ մասնակից չդարձան, և սա այն դեպքում, երբ կանայք կուսակցություններում նշանակալի ներուժ են ներկայացնում:

Հայաստանի քաղաքական կուսակցություններում դեռևս ներկուսակցական ժողովրդավարություն չի ձևավորվել: Կանայք փաստորեն օտարված են կուսակցությունների քաղաքական գործելակերպի սահմանմանը, ռազմավարական առումով կարևոր խնդիրների լուծումներին մասնակցելուց, նրանց մասնակցությունը հիմնականում մարզիմալացվում է բարեգործական գործունեության ոլորտում:

Հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչները՝ կլոր սեղանների մասնակիցները, նշում էին, 2007 թ. ընտրությունների հետ համեմատած՝ կանանց քաղաքացիական և քաղաքական ակտիվության նվազումը, ինչպես նաև կառավարման համակարգի քաղաքական որոշումների ընդունման մակարդակից կանանց օտարման շարունակական միտումը և ընտրական գործընթացներում կանանց հիմնականում միջին օղակներում ներգրավելու գործելակերպը:

➤ **Քաղաքական կուսակցությունների կողմից ընտրական գործընթացներում հասարակական կազմակերպությունների դերի թերագնահատումը**

Թեև որոշ կուսակցությունների համամասնական ընտրացուցակներում ընդգրկվել են մի շարք ՀԿ-ների ղեկավարներ, ընտրական գործընթացը ցույց տվեց, որ հասարակական կազմակերպությունները՝ որպես քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ, դուրս են մնացել քաղաքական կուսակցությունների տեսադաշտից: Ընտրական գործընթացներին հասարակական կազմակերպությունների մասնակցությունն ի սկզբանե համակարգված բնույթ չի ունեցել:

ՀԿ-ների հետ անցկացված կլոր սեղանների շատ մասնակիցներ, ինչպես նաև մի շարք խոշոր կազմակերպությունների ղեկավարներ անհատական զրույցների ընթացքում նշել են, որ կուսակցությունները հասարակական կազմակերպությունների դիտորդական առաքելությունը «փոխս զցեցին» ընտրական գործընթացներում իրենց երիտասարդական կառույցների և մասամբ ուսանողների ներգրավման հետ: Տարակուսանք են հարուցում բուն հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հավաստագրման գործելակերպը և հավաստագրերի հանձնման անաչառությունը, ինչպես նաև տեղական դիտորդների 31500 թվաքանակը:

Մասնակիցների մեծ մասը 2012 թ. ընտրությունների գործընթացներում հասարակական սեկտորի մասնակցությունը որակել է պասիվ և նշել, **որ կանանց կազմակերպությունները ոչինչ չկարողացան նախաշեռնել կին թեկնածուներին պաշտպանելու համար, քանի որ օրենքով հասարակական կազմակերպություններին արգելված է քաղաքական գործունեություն իրականացնել:**

Ըստ ՀԿ-ների առաջնորդների գնահատման՝ Հայաստանի հասարակական կազմակերպությունները, անկասկած, էական դեր են խաղում կանանց քաղաքական սոցիալականացման հարցում: Ընդամիս ՀԿ-ների ակտիվիստները հատուկ նշանակություն են վերագրում ոչ այնքան կին թեկնածուների աջակցությանն ու պաշտպանությանն անմիջականորեն ընտրական գործընթացներում, որքան հասարակական կազմակերպությունների նպատակաուղղված և հետևողական աշխատանքին միջընտրական շրջաններում: Միաժամանակ շատ մասնակիցներ նշել են, որ քաղաքական կուսակցությունները, դրանց կազմակերպչական կառույցները և կանանց խորհուրդները նախաձեռնություն չեն ցուցաբերում հասարակական սեկտորի հետ կապերի ամրապնդման և համագործակցության հաստատման հարցում:

Առաջարկություններ են արվել մաս կանանց հասարակական-քաղաքական ակտիվության բարձրացմանն ուղղված կրթական ծրագրերի ակտիվացման անհրաժեշտության մասին, հատկապես՝ տարածաշրջաններում: Կանանց հասարակական կազմակերպությունների գործունեության արդյունավետությունը մեծացնելու նպատակով կարծիք է հայտնվել կանանց ՀԿ-ների համախմբման անհրաժեշտության մասին:

➤ Քաղաքական կուսակցությունների և հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ անցկացված կլոր սեղանների մասնակիցների՝ ընտրական գործընթացի արդյունքների գնահատականը

Անցկացված կլոր սեղանները հնարավորություն տվեցին վեր հանելու կուսակցությունների կողմից ընտրական ցուցակներով անցած թեկնածուներին «մաղելու» մեխանիզմը, որոնց մեջ առավել մեծ թիվ էին կազմում կանայք: Կլոր սեղանների մասնակիցների կարծիքով՝ պատգամավորի թեկնածուների, մասնավորապես՝ կանանց ինքնաբացարկներն իրականացվում են հարկադրման ճանապարհով, «կուսակցական կարգապահության» թելադրանքով: Ուշագրավ է, որ քաղաքական կուսակցությունների ներկայացուցիչների հետ անցկացված կլոր սեղանների որոշ մասնակիցներ ինքնաբացարկները որակեցին որպես «կուսակցական կարգապահության դրսևորում», ուրիշները դա գնահատեցին որպես կուսակցական գործունեության ժողովրդավարական սկզբունքների և ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների անդամների իրավունքների խախտում:

Բանավեճերի ընթացքում ՀԿ-ների կին ակտիվիստները պնդում էին այն կարծիքը, որ պատգամավորական մանդատից կանանց հրաժարումը կարելի է բնութագրել որպես ճնշում կանանց վրա և թաքնված խտրականություն նրանց նկատմամբ: Օրենսդրությանը և կուսակցական գործունեությանը տեղյակ կին լիդերներն ու ակտիվիստները նշում էին, որ կին թեկնածուների ինքնաբացարկի գործելակերպը՝ որպես հիմնախնդիր, թաքնված է բուն ընտրական

օրենսգրքի գենդերային քվոտայի մասին հոդվածի ձևակերպման մեջ: Տվյալ բացթողումը կամ շատերի կարծիքով՝ միտումնավոր և շրջված ձևակերպումը պետք է փոխվի: Մասնակիցներն առաջարկում էին իրավիճակը կարգավորել երկու միջոցով.

առաջին՝ ամրագրել դրույթ այն մասին, որ կանայք պետք է կազմեն 20% ոչ թե կուսակցությունների ընդհանուր քանակից, այլ 5%-ի արգելքը հաղթահարած և ընդարձակության արդյունքներով չչ Ազգային ժողով մտած կուսակցությունների քանակից:

երկրորդ՝ ամրագրել դրույթ, ըստ որի՝ մանդատից հրաժարված կնոջ տեղը պետք է զբաղեցնի կուսակցության ընդհանուր քանակի հաջորդ կինը:

Այդ միջոցները, կանանց կազմակերպությունների ներկայացուցիչների կարծիքով, կնպաստեն, որ կուսակցություններն առավել պատասխանատվությամբ կազմեն ընտրական քանակները և վերացնեն քանակներում այսպես կոչված «դրածո» կանանց ընդգրկումը, որոնց հիմնական առաքելությունը կուսակցության համար անհրաժեշտ պահին մանդատից հրաժարվելն է:

III. Եզրակացություններ չչ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններին կանանց քաղաքական մասնակցության մասին

Ինչպես նշվել է վերը, չչ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններն անցել են չչ ընտրական օրենսգրքում որոշակի փոփոխություններ կատարելուց հետո, մասնավորապես՝ գենդերային քվոտան 15%-ից բարձրացվեց մինչև 20%, և պահանջ դրվեց, որ քաղաքական կուսակցությունների քանակների որևէ հնգյակում (սկսած 2-րդ համարից), յուրաքանչյուր սեռի ընդգրկվածությունը չգերազանցի 80%-ը:

Ընտրությունների արդյունքներով՝ չչ Ազգային ժողով անցավ 5 կուսակցություն. Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը ստացավ ձայների 44,1%-ը, «Բարգավաճ Հայաստանը»՝ 30,2%-ը, «Ժառանգությունը»՝ 5,8%-ը, չՅ դաշնակցությունը՝ 5,7%-ը, «Օրինաց երկիրը»՝ 5,5%-ը և կուսակցությունների չչ «Հայ ազգային կոնգրես» դաշինքը՝ 7,1%-ը:

Կանանց ներկայացվածությունը չչ հինգերորդ գումարման Ազգային ժողովում կազմում է 10,67% 2007 թ. ընտրությունների 9,2%-ի դիմաց, այսինքն՝ **քվոտայի բարձրացումն ապահովել է աննշան առաջընթաց:**

Չչ Ազգային ժողովում տեղերի մեծ մասը ստացած Հայաստանի հանրապետական կուսակցության խմբակցության 69 պատգամավորների թվում ընդամենը 9-ն են կին կամ՝ 13%-ը:

Թվաքանակի մեծությամբ երկրորդ խմբակցության՝ «Բարգավաճ Հայաստանի» կազմում 37 պատգամավորներից սուսկ 2-ն են կին, ինչը կազմում է ըն-

դամենը 5,4%, այն դեպքում, երբ չորրորդ գումարման Ազգային ժողովում կանայք այդ խմբակցությունում կազմում էին 12%:

«Հայ ազգային կոնգրեսի» խմբակցության 7 պատգամավորների շարքում միայն մեկ կին կա՝ 14%: ՀՀ դաշնակցության խմբակցությունը խորհրդարան մտավ առանց կանանց, այն դեպքում, երբ 2007 թ. ընտրությունների արդյունքներով ՀՅԴ-ն այն երկու կուսակցություններից մեկն էր, որոնք, իրենց կազմում ապահովելով կանանց 18,7%, գերազանցեցին օրենքով հաստատված 15%-ի քվոտան:

Հինգերորդ գումարման Ազգային ժողովում ներկայացված վեց խմբակցություններից միայն երկուսն են ապահովել իրենց կազմում կանանց 20%-ի ներկայությունը՝ «Ժառանգությունը» և «Օրինաց երկիրը»՝ ներկայացնելով 1-ական կին 5 պատգամավորից բաղկացած խմբակցությունում:

Քաղաքական կուսակցությունները, համամասնական ընտրացուցակներում ներկայացնելով միջինը 22,8% կանանց, դե ֆակտո, ըստ ընտրությունների արդյունքների, իրենց խորհրդարանական խմբակցություններում ընդգրկեցին ընտրական ցուցակներում ներկայացվածի կեսից էլ քիչ թվով կանանց:

Քանի որ 14 կանանցից երկուսն ընտրվել են մեծամասնական ընտրակարգով, կարելի է պնդել, որ խորհրդարանական կուսակցությունները որևէ առաջընթաց չունեցան օրենքով նախատեսված գենդերային քվոտան ապահովելու հարցում:

Ավելին, ընտրական օրենսգրքում ամրագրված 20%-անոց քվոտան, որ կոչված էր ապահովելու կանանց համապատասխան մասնակցությունը, որոշ իմաստով արժեզրկվեց: Ըստ էության, կանանց թիվը մեծացնելուն նպաստելու համար օրենքով նախատեսված մեխանիզմը չգործեց ներկուսակցական փոխատեղումների և ինքնաբացարկների պատճառով:

Մեծամասնական ընտրակարգով Ազգային ժողովի պատգամավոր ընտրված կանանց թվի շարժընթացի ուսումնասիրությունը՝ սկսած 1995 թվականից, վեր է հանում նվազման միտում, ինչը բացատրվում է մեծամասնական ընտրակարգով ընտրությունների դաժան պայքարով և առևտրայնացմամբ, սև տեխնոլոգիաների կիրառմամբ և սոսկ մասամբ միամանդատ ընտրատարածքների թվի նվազմամբ: Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունների հետևանքով միամանդատ ընտրատարածքների թիվը ԱԺ երկրորդ գումարումից (1999) մինչև չորրորդ գումարումը (2007) նվազել է մոտավորապես երկու անգամ, այն դեպքում, երբ մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրված կանանց թիվը նվազել է 10 անգամ:

Այսուհանդերձ, հարկ է նշել մեծամասնական ընտրակարգով ընտրություններում կանանց մասնակցության որոշակի ակտիվացումը 2007 թ. ընտ-

րությունների համեմատությամբ: Եթե 2007 թ. առաջադրված 11 կանանցից 6-ը հետագայում ինքնաբացարկ հայտնեցին՝ այդպես էլ չմտնելով ընտրական մրցավազքի մեջ, ապա 2012 թ. ընտրություններում ընդամենը մեկ ինքնաբացարկ է հայտնվել, այն դեպքում, երբ մեծամասնական ընտրակարգով ինքնաբացարկ է հայտնել 40 տղամարդ թեկնածու: Մեծացել է նաև այն կանանց թիվը, որոնք քվեարկվել են մեծամասնական ընտրակարգով ինքնաառաջադրման սկզբունքով: Եթե 2007 թ. բոլոր հինգ քվեարկվող կանայք առաջադրվել էին իրենց կուսակցությունների նախաձեռնությամբ, ապա 2012 թ. ընտրություններում քվեարկվող 11 կանանցից 6-ն անկուսակցական էին, և միայն 2-ն էին ինքնաառաջադրվել կուսակցությունների կողմից:

Կանանց ներկայացվածության նվազումը Ազգային ժողովում այն իրողության հետևանքն է, որ 2012 թ. ընտրություններում, ինչպես 2007 թ., պահպանվեց **հեղրնպրական ինքնաբացարկների գործելակերպը**: Ըստ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի տվյալների՝ ինքնաբացարկի դիմում է ներկայացրել պատգամավորի 102 թեկնածու, որոնցից 26-ը՝ կանայք, ինչը կազմում է 25%, ընդ որում, նրանցից 24-ը ներկայացրել են այն կուսակցությունները, որոնք պատգամավորական մանդատների թվով, ըստ ընտրությունների արդյունքների, զբաղեցրել են առաջին և երկրորդ տեղերը: Եվ եթե Հայաստանի հանրապետական կուսակցության 14 ինքնաբացարկ հայտնած կանանցից միայն մեկն էր ցուցակի անցողիկ տեղում, իսկ մնացածը ներկայացված էին 46-րդ տեղից սկսած, ապա «Բարգավաճ Հայաստանի» 10 մանդատից հրաժարված կանանցից 3-ը տեղեր էին զբաղեցնում կուսակցության ցուցակի մինչև 28-րդ համարը, այսինքն՝ անցողիկ տեղերում էին:

Այսպիսով, օրենսդրությամբ ներդրված 20%-անոց քվոյան և քաղաքական կուսակցությունների ցուցակների յուրաքանչյուր հնգյակում կանանց ընդգրկելու պահանջը, սկսած միայն 2-րդ համարից, կանանց ներկայացվածության իրական մեծացում չապահովեցին: ՀՀ նորընտիր Ազգային ժողովի՝ որպես ներկայացուցչական ժողովրդավարության մարմնի գեներալային կազմը շարունակում է մնալ գեներալայնորեն անհավասարակշիռ: Կանայք ՀՀ Ազգային ժողովում կազմում են ընդամենը 10,67%, ինչը զգալիորեն ցածր է համաշխարհային միջին ցուցանիշից, որը կազմում է 19,6%:

Որոշ դրական փոփոխություններ տեղի ունեցան ՀՀ Ազգային ժողովի ղեկավարությունում և նրա մշտական հանձնաժողովներում: Խորհրդարանի փոխխոսնակ ընտրվեց Հերմինե Նաղդալյանը, եվրոպական ինտեգրացիայի մշտական հանձնաժողովի նախագահ ընտրվեց Նաիրա Չոհրաբյանը, մարդու իրավունքների և հասարակական հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախագահ՝ Էլինար Վարդանյանը:

ՀՀ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններում կանանց քաղաքական մասնակցության դիտարկումն ու գնահատումը հնարավորություն տվեցին վեր

հանելու ընտրություններում կանանց ցածր մրցունակությունը պայմանավորող պատճառները և այն գործոնները, որոնք խոչընդոտում են կանանց քաղաքական կարիերան.

- *պեղսակաճ մակարդակով կանանց կադրերի պատրաստման համակարգի և առաջադրման համար կադրերի ռեզերվի բացակայությունը,*
- *կանանց սահմանափակ ներկայացվածությունը հասարակության կենսագործունեության այն ոլորտներում և կառավարման այն մակարդակներում, որտեղ կանայք կարող են քաղաքական պատրաստության դպրոց անցնել և որտեղից կարող են քաղաքականության ոլորտի առաջ քաշվել,*
- *կանանց առաջնորդմանը, պեղսակաճ կառավարման ոլորտի որոշումների ընդունման մակարդակում գենդերային անվասարակշռության հաղթահարմանն ուղղված պեղսակաճ գենդերային քաղաքականության դանդաղ տեմպերը,*
- *քաղաքական կուսակցությունների կողմից ՀՀ Ազգային ժողովում որպես ներկայացուցչական մարմնում, կանանց ներկայացվածության բարձրացման միջոցների մշակման անհրաժեշտության թերագնահատումը,*
- *ներկուսակցական ժողովրդավարության դեֆիցիտը, կանանց քաղաքական սոցիալականացման և հասարակական-քաղաքական ոլորտում նրանց մասնակցության ակտիվացման կուսակցական մեխանիզմների բացակայությունը,*
- *ընկերական գործընթացների անկատարությունը, քաղաքական պայքարի դաժանությունը, քաղաքական պայքարի քրեականացումը և ընկերությունների առևտրայնացման բարձր աստիճանը,*
- *ժողովրդավարական ինստիտուտների՝ հասարակական կազմակերպությունների, առաջին հերթին՝ կանանց կազմակերպությունների թուլությունը, ինչպես նաև կանանց հասարակական շարժում չհաստատվելը,*
- *կանանց չըջանում քաղաքական պայքարի փորձի բացակայությունը և թեկնածու կանանց՝ ընկերաբարձի վարման ժամանակակից տեխնոլոգիաներին չտիրապետելը,*
- *հասարակության քաղաքական մշակույթի ոչ բավարար մակարդակը և կանանց քաղաքական լիդերության պատրաստման ու զարգացման համակարգի բացակայությունը,*

- *անվարահուրյունը կին քեկնածուների նկատմամբ, որ պայմանավորում է խարսկան գործելակերպերը չգիտակցելը հասարակության մեջ և իրենց իսկ կանանց շրջանում,*
- *կանանց ցածր ինքնագնահատականը և ներքին հոգեբանական արգելքները՝ որպես կուսակցություններում և հասարակական շարժման մեջ կանանց քաղաքական սոցիալականացման համակարգի բացակայության հետևանք,*
- *հասարակության մեջ հայրիշխանական նախապրամադրվածության և գեղեղերային կարծրաբերի գերիշխումը, փակավիճ կանանց քաղաքական մասնակցության չիրախուսվելը,*
- *հասարակության քաղաքական կյանքում կանանց մասնակցության սահմանափակ ոլորտի մասին կարծրաբերային պատկերացումների փարսածումը ՉԼՄ-ներում:*

IV. Երաշխավորություններ

ՀՀ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններին կանանց քաղաքական մասնակցության դիտարկման ու գնահատման արդյունքները մի շարք հանձնարարականների հնարավորություն են տալիս.

Կանանց քաղաքական իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի իրականացման վերաբերյալ Հայաստանի 2002-2007 թթ. ժամանակաշրջանի գեկույցի կապակցությամբ ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խարսկանության վերացման կոմիտեի հանձնարարականների իրականացման և գեղեղերային հավասարության հասնելու նպատակով Հայաստանի օրենսդրության կատարելագործման ոլորտում

▪ ՀՀ կառավարությանը

- ապահովել պետության միջազգային պարտավորությունների կատարումը, մասնավորապես՝ Արևելյան գործընկերության միջոցառումների, գեղեղերային հավասարության հասնելու և քաղաքական գործունեության մեջ կանանց ներգրավելու ուղղությամբ,
- միջոցներ ձեռնարկել պետական գեղեղերային քաղաքականության իրականացման արդյունավետությունը բարձրացնելու ուղղությամբ, ապահովել նախարարությունների և տարածաշրջանային իշխանության մարմինների կողմից կառավարման համակարգի որոշումների ընդունման մակարդակում կանանց առաջ մղելու վերաբերյալ Հայաստանի միջազգային պարտավորությունների կատարման լայն վերահսկողությունը,

- ուսումնասիրել եվրոպական երկրների փորձը, պետական գործելակերպում դրական խտրականության մեթոդների ներդրման հնարավորությունը հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր ոլորտներում գենդերային հավասարակշռության հասնելու համար,
- քաղաքական կուսակցությունների գործունեության ֆինանսավորումն իրականացնել՝ հաշվի առնելով նրանց կողմից իրականացվող գենդերային քաղաքականությունը և կանանց քաղաքական մասնակցության առաջնման ապահովումը:

▪ **ՀՀ Ազգային ժողովին**

- արագացնել ՀՀ «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» օրենքի ընդունումը՝ դրանում նախատեսելով հասարակության հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր ոլորտներում գենդերային հավասարության ապահովման գործիքներ,
- ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեի հանձնարարականներին համապատասխան՝ քննարկել ՀՀ ընտրական օրենսգրքում կուսակցական ցուցակներում կանանց ներկայացվածության քվոտան առնվազն 25%-ի բարձրացման փոփոխություն մտցնելու հարցը, օրենսդրորեն ամրագրել, որ ցուցակի յուրաքանչյուր հնգյակում պետք է մյուս սեռի առնվազն մեկ ներկայացուցիչ լինի, իսկ պատգամավորական մանդատից կնոջ հրաժարվելու դեպքում նրա տեղը պետք է զբաղեցնի ցուցակում ընդգրկված հաջորդ կինը:

▪ **Քաղաքական կուսակցություններին**

- մշակել և իրականացնել համալիր միջոցառումներ քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերում և գործելակերպում գենդերային քաղաքորիչներն ընդգրկելու ուղղությամբ, իրականացնել կուսակցությունների անդամների գենդերային լուսավորություն,
- ուսումնասիրել եվրոպական քաղաքական կուսակցությունների գենդերային հավասարության հասնելու փորձը և դրական խտրականության մեթոդների կիրառման հնարավորությունը,
- նպաստել կուսակցություններում կանանց կադրերի պատրաստմանը, ձևավորել կուսակցությունների ղեկավար կառույցներում կանանց առաջնման մեխանիզմներ,
- կատարելագործել կանանց քաղաքական առաջխաղացման հարցերում քաղաքական կուսակցությունների կանանց խորհուրդների և կանանց հասարակական կազմակերպությունների համագործակցության ձևերը:

- **Հասարակական կազմակերպություններին**
 - աջակցել ՀԿ-ների կանանց լիդերության դպրոցների կազմակերպմանը՝ մայրաքաղաքում և հանրապետության մարզերում առավել մրցունակ կլին լիդերների ընտրության սկզբունքի կիրառմամբ,
 - մշակել մոդուլներ և ներդնել ընտրարշավներին կանանց պատրաստման համալիր ծրագրեր, ներառյալ քաղաքական-իրավական և տնտեսական գիտելիքների հարստացումը, ընտրարշավների կազմակերպման և ՉԼՄ-ների հետ համագործակցության տեխնոլոգիաների ուսուցումը, լիդերության հոգեբանական վարժանքները:

- **Գենդերային լուսավորության ուղղությամբ**
 - ընդլայնել գենդերային դասընթացների ներդրումը դպրոցական և բուհական կրթության համակարգերում,
 - իրականացնել բնակչության գենդերային լուսավորության կրթական ծրագրեր ՉԼՄ-ների բոլոր տեսակների ու խողովակների միջոցով,
 - կազմակերպել հատուկ կրթական ծրագրեր լրագրողների համար կանանց լիդերության աջակցության նպատակով, խրախուսել ՉԼՄ-ներում փիար արշավների ներդրումը՝ ուղղված գենդերային կարծրատիպերի հաղթահարմանը և կանանց առաջնորդմանը, հատկապես՝ ընտրությունների շրջանում:

ԳԼՈՒԽ 1.

ԿԱՆԱՆՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱԿՏԻՎԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳՎՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

ՀՀ Ազգային ժողովի հինգերորդ գումարման ընտրություններում կանանց քաղաքական մասնակցության հիմնախնդրի ուսումնասիրությունը և գենդերային իրավիճակի գնահատումը 2012 թ. ընտրությունների նախօրեին անցկացվել է՝ Հայաստանի միջազգային պարտավորությունների, երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր ոլորտներում կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին միջազգային փաստաթղթերի բովանդակած պահանջների ու հանձնարարականների կատարումը հաշվի առնելով:

Վերլուծվել է Հայաստանի վավերացրած ՄԱԿ-ի կոնվենցիաների, ինչպես նաև պետական ինստիտուտների գործունեության մեջ, ռազմավարությունների մշակման, որոշումների պլանավորման և ընդունման մակարդակում գենդերային բաղադրիչի ներառման մասին Եվրոպայի խորհրդի բանաձևերի և հանձնարարականների կատարումը: Ուսումնասիրության ընթացքում հաշվի են առնվել նաև Հայաստանի երրորդ և չորրորդ պարբերական զեկույցների վերաբերյալ ՄԱԿ-ի կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեի Եզրափակիչ դիտողությունները¹, ինչպես նաև այդ Դիտողությունների լրացումը², մասնավորապես՝ խորհրդարանին ուղղված հանձնարարականները, որոնք վերաբերում են ընտրական գործընթացներին և կանանց ներկայացվածությանը ՀՀ Ազգային ժողովում:

1993 թ. ՀՀ Ազգային ժողովը վավերացրել է Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիան, 2006 թ.՝ Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիայի կամընտիր արձանագրությունը: Կոնվենցիայում, որը գենդերային հավասարության ապահովման հիմնարար գործիք է, ոչ միայն մեկնաբանվում է

1 ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեն, որ բաղկացած է 23 փորձագետներից, դիտարկում է կոնվենցիայի իրականացման ընթացքը, ուսումնասիրում այն զեկույցները, որոնք ներկայացնում են Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիան վավերացրած պետությունները:
2 CEDAW/C/ARM/CO/4/Rev.1/Add.1, 1 նոյեմբերի 2011 թ.:

«կանանց նկատմամբ խտրականություն» հասկացությունը, այլև նախատեսվում են դրա հաղթահարման մեխանիզմները: Կոնվենցիայում նախատեսվում է մասնակից պետությունների կողմից «տղամարդկանց և կանանց միջև փաստացի հավասարության հաստատումն արագացնելուն ուղղված ժամանակավոր հատուկ միջոցների ընդունումը»³:

Իրավիճակի դիտարկումն ու գնահատումը վեր հանեցին, որ չնայած ՀՀ կառավարության ընդունած կարևոր փաստաթղթերին⁴, որոնք վերաբերում են գենդերային հավասարությանը, քաղաքականությունը Հայաստանում մնում է գենդերայնորեն չեզոք: Պատահական չէ, որ ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեն Հայաստանի երրորդ և չորրորդ պարբերական զեկույցների կապակցությամբ իր դիտողություններում անհանգստություն է հայտնել «... **այն կապակցությամբ, որ մասնակից պետությունը քաղաքականության մեջ և ծրագրերում նախապատվությունը տալիս է սեռի տեսանկյունից չեզոք ձևակերպումներին, ինչը կարող է կանանց պատշաճ պաշտպանություն չապահովել ուղղակի և անուղղակի խտրականությունից, խոչընդոտել կնոջ և տղամարդու ֆորմալ և փաստացի հավասարության ձեռքբերումը, ինչպես նաև հանգեցնել անհեղուկական մտրեցման կանանց մարդու իրավունքների ճանաչման և դրանց հեղուկում ոլորտում**»⁵:

Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման ՄԱԿ-ի կոմիտեն հանձնարարել է նաև քննարկել ընտրական օրենսգրքում գենդերային քվոտան «բարձրացնելու և այն առաջարկվող ավելի քան 20%-ի մակարդակի հասցնելու հնարավորությունը», «բարձրացնել կանանց ներկայացվածությունը քաղաքական և հասարակական կյանքում, այդ թվում և միջազգային մակարդակով»: Կոմիտեն առաջարկում է մասնակից պետությանը. «Համաձայն կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի 1-ին կետի և կոմիտեի թիվ 25 և 23 Ընդհանուր հանձնարարականների, անցկացնել ժամանակավոր միջոցների կիրառման դիտարկում: Նման միջոցների կիրառումը կանանց քաղաքական ներկայացվածության ընդլայնման նպատակով պետք է ժամկետների և քվոտաների մեծացման հետ մեկտեղ ընդգրկի նպատակային ցուցանիշները»⁶:

Հայաստանը 2007 թ. վավերացրել է Կանանց քաղաքական իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիան, որը հռչակում է տղամարդկանց հետ հավասար պայմաններում բոլոր ընտրություններում, առանց որևէ արգելքի, կանանց

3 Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիա, հոդվ. 4:
 4 ՀՀ կառավարությունը 2004 թ. հաստատել է «Հայաստանի Հանրապետությունում կանանց դրության բարելավման և հասարակությունում նրանց դերի բարձրացման 2004-2010 թթ. ազգային ծրագիրը», 2010 թ.՝ «Հայաստանի Հանրապետության գենդերային քաղաքականության 2011-2015 թթ. ռազմավարական ծրագիրը»: 2011 թ. ՀՀ Ազգային ժողովն առաջին ընթերցմամբ ընդունել է «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքը:
 5 Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կամիտե, Եզրափակիչ դիտողություններ, Հայաստան, CEDAW/C/ARM/CO/4/Rev.1, 2 փետրվարի 2009 թ.:
 6 Նույն տեղում:

քվեարկելու իրավունքը, առանց որևէ խտրականության՝ ընտրվելու իրավունքը, «հասարակական-պետական ծառայության պաշտոններ զբաղեցնելու և ազգային օրենքով սահմանված բոլոր հասարակական-պետական գործառույթները կատարելու» իրավունքը:

Հայաստանը միացել է Պեկինի հռչակագրին և Պեկինի գործողությունների ծրագրին, ստորագրել է Միավորված ազգերի կազմակերպության Հազարամյակի հռչակագիրը և Հազարամյակի նպատակները⁷ պարտավորություն ստանձնելով իրականացնել հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր ոլորտներում, այդ թվում և որոշումների ընդունման մակարդակում գենդերային հավասարակշռության ապահովման միջոցների համակարգը: Հայաստանի ներկայացուցիչները մասնակցել են ՄԱԿ-ի կանանց կարգավիճակի հանձնաժողովի նստաշրջաններին, ներկա են եղել կանանց դրությանը վերաբերող կարևորագույն հիմնախնդիրների քննարկումներին:

Գենդերային հավասարության հասնելու և կանանց իրավունքները և հնարավորություններն ընդլայնելու գործընթացն արագացնելու նպատակով ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեան 2010 թ. հուլիսին ստեղծել է ՄԱԿ-ի հատուկ կառույց գենդերային հավասարության և կանանց իրավունքների ու հնարավորությունների ընդլայնման հարցերով՝ «ՄԱԿ՝ կանայք»:

Քաղաքականության գենդերային կողմերի և քաղաքական մասնակցության վերաբերյալ հանձնարարականներ է ընդունել Եվրոպայի խորհուրդը: Ի տարբերություն ՄԱԿ-ի կոնվենցիաների՝ այդ հանձնարարականները պարտավորեցնող չեն անդամ պետությունների համար, սակայն համաձայն Եվրոպայի խորհրդի կանոնադրության 15b հոդվածի՝ Նախարարների կոմիտեն անդամ պետությունների կառավարություններին «հանձնարարականների կատարման ընթացքի մասին» հարցում անելու լիազորություն ունի, ընդ որում, հնարավոր չէ պատկերացնել մի ժողովրդավարական պետություն, որը չի հետևում վերոնշյալ փաստաթղթերում հռչակված սկզբունքներին: Եվ երկրորդ՝ դրույթները ենթակա են պարտադիր կատարման Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների համար, որոնց թվում է նաև Հայաստանը:

Գենդերային հավասարության ապահովման հիմնախնդիրների վերաբերյալ հիմնարար են հետևյալ փաստաթղթերը. «Հռչակագիր կանանց և տղամարդկանց հավասարության՝ որպես ժողովրդավարության հիմնական չափանիշի մասին» (Մտամբուլ, 1997թ.), «Համալիր մոտեցում կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարության խնդիրներին» (Մտրասբուրգ, 1998թ.),

⁷ ՄԱԿ-ի կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեն Եզրափակիչ դիտողություններում (1, 2 փետրվարի 2009 թ.) կոչ է անում մասնակից պետությանը «կոնվենցիայով ստանձնած պարտավորությունները կատարելիս լիովին օգտագործել Պեկինի հռչակագիրը և գործողությունների ծրագիրը, որոնք ուժեղացնում են կոնվենցիայի դրույթները», և ընդգծում է, որ «կոնվենցիայի արդյունավետ իրականացումը սկզբունքորեն կարևոր է Հազարամյակի զարգացման նպատակներին հասնելու համար»:

«Քաղաքական և պետական որոշումների կայացման գործընթացին կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության մասին» [Rec(2003)3], «Մեռերի հավասարություն. առանցքային հարց հասարակությունների համար փոփոխությունների փուլում» (Սկոպիե, 22 և 23 հունվարի 2003 թ.), «Ընտրություններին կանանց մասնակցության մասին» [Rec 1676 (2004)], «Որոշումների կայացման գործընթացին կանանց մասնակցությունը երաշխավորող մեխանիզմների մասին» [Rec 1738 (2006)], «Ընտրական համակարգը որպես քաղաքական կյանքում կանանց ներկայացվածությունը բարձրացնելու գործիք» [1706 (2010) բանաձև], «Պայքար ՉԼՄ-ներում սեքսիստական կարծրատիպերի դեմ» [Rec 1931 (2010)]:

Rec(2003)3 հանձնարարականի բացատրական ծանուցման մեջ նշվում է, որ «երկար տարիների ընթացքում Եվրոպայի խորհուրդը հատուկ ուշադրություն է դարձնում հավասարության և ժողովրդավարության հարցերին»: Չուգակշռված ժողովրդավարություն հասկացությունն առաջին անգամ քննարկվել է «Չուգակշռված ժողովրդավարություն. Եվրոպայի խորհրդի գործունեության 40 տարին» (Մտրասբուրգ, 6-7 նոյեմբերի 1989 թ.) սեմինարի շրջանակներում: Այդ սեմինարին հետևեց մասնագետների խմբի պատրաստած գեկույցը գուգակշռված ժողովրդավարության մասին, որը հրապարակվեց 1995 թ. սկզբին:

Չեկույցը, բացի «գուգակշռված ժողովրդավարություն» հասկացության մեկնաբանությունից, բովանդակում է ռազմավարական դիրեկտիվներին առնչվող առաջարկություններ՝ ուղղված նրան, որ կանանց հնարավորություն տրվի դառնալու հասարակության լիարժեք և ակտիվ անդամ՝ օգտվելով նույն իրավունքներից, ինչ տղամարդիկ, և ստանձնելով նրանց հետ ամբողջ պատասխանատվությունը: Այդ ռազմավարական դիրեկտիվները ենթադրում են նաև հավասար շեմերի և նպատակային թվաքանակի ներդրում՝ տարբեր պետական մարմիններում և քաղաքական կուսակցություններում կիրառելու համար:

Հետագա տարիներին բազմաթիվ փաստաթղթերում նշվել են վերոնշյալ հավասարարական շեմերը: Մասնավորապես՝ «Ընտրություններին կանանց մասնակցության մասին» հանձնարարականում առաջարկվում է «նպատակ դնել մինչև 2020 թ. առնվազն մինչև 40% մեծացնել կանանց ներկայացվածությունը խորհրդարաններում և այլ ընտրական մարմիններում»⁸:

Եվրոպական կառույցների փաստաթղթերում նախատեսված են հանձնարարականներ հավասարության ապահովման ուղիների մասին, դրանցից հարկ է առանձնացնել՝

- այն էլեկտրոնային համակարգերի բարեփոխումը, որոնք բացասաբար են ազդում ընտրովի մարմիններում կանանց քաղաքական ներկայացվածության վրա՝ դրանք փոխելով այնպես, որ ապահովեն գեներային

8 ԵՖԽՎ 1676 (2004) հանձնարարականը «Ընտրություններին կանանց մասնակցության մասին»:

- հավասարակշռված ներկայացուցչություն⁹,
- հատուկ ուսուցման կազմակերպում և տեղեկատվական աջակցության ցուցաբերում ընտրություններում իրենց թեկնածությունն առաջադրած կանանց համար¹⁰,
 - համապատասխան օրենսդրական և վարչական միջոցների ձեռնարկում այն նպատակով, որ ընտրված ներկայացուցիչները (կանայք և տղամարդիկ) հնարավորություն ունենան համատեղելու ընտանեկան կյանքը հասարակական պարտականությունների հետ, մասնավորապես հորդորել խորհրդարաններին և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին անել անհրաժեշտ ամեն ինչ, որպեսզի ընտրված ներկայացուցիչների (կանանց և տղամարդկանց) աշխատանքային օրակարգը և աշխատանքի մեթոդները չհակասեն մասնագիտական գործունեությունն ընտանեկան կյանքի հետ համատեղելու սկզբունքներին¹¹,
 - անել անհրաժեշտ ամեն ինչ, որպեսզի պետական կառավարման ոլորտն օրինակ ծառայի թե՛ դեկավար պաշտոններում կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված ներկայացվածության ապահովման, թե՛ ծառայողական առաջխաղացման համար կանանց և տղամարդկանց հավասար հնարավորությունների ընձեռման հարցում¹²,
 - հորդորել խորհրդարաններին ... համալիր մոտեցում ցուցաբերել աշխատանքի ոլորտում կանանց և տղամարդկանց հավասարության հիմնախնդրին¹³,
 - պաշտպանել քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների մասնակցությունը բոլոր քաղաքական բանավեճերին, հատկապես նրանց, ովքեր հատուկ հետաքրքրություն են ցուցաբերում գենդերային հավասարության խնդիրներին, այդպիսով «կամուրջ» գցելով կանանց համար քաղաքացիական հասարակության և քաղաքական կյանքի միջև¹⁴։

Եվրոպական կառույցների շատ փաստաթղթերում կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացման առումով հատուկ տեղ է հատկացվում քաղաքական կուսակցություններին, մասնավորապես՝

- քաղաքական կուսակցությունների ակտիվ ձեռնարկումներին՝ ուղղված մեծ թվով կին թեկնածուների առաջադրմանը¹⁵,

9 Տե՛ս ԵՒԽՎ «Ընտրություններին կանանց մասնակցության մասին» թիվ 1676 (2004) հանձնարարականը, ինչպես նաև ԵՒ Նախարարների կոմիտեի «Քաղաքական և պետական որոշումների կայացման գործընթացին կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության մասին» Rec(2003)3 հանձնարարականի հավելվածը:

10 «Ընտրություններին կանանց մասնակցության մասին»:

11 Rec (2003)3 հանձնարարականի հավելված:

12 Նույն տեղում:

13 Նույն տեղում:

14 ԵՒԽՎ «Որոշումների ընդունման գործընթացում կանանց մասնակցությունը երաշխավորող մեխանիզմների մասին» թիվ 1489 (2006) բանաձև:

15 ԵՒԽՎ «Ընտրություններին կանանց մասնակցության մասին» թիվ 1676 (2004) հանձնարարական:

- քաղաքական կուսակցությունների համար գենդերայնորեն չեզոք քվոտաների սահմանմանը յուրաքանչյուր սեռի թեկնածուների պահանջ-վող թվի համար, հատկապես՝ երկակի քվոտավորման համակարգի կիրառմանը, քանի որ դրանք ընտրություններում կանանց հաղթանակի ամենամեծ հավանականությունն են ապահովում¹⁶,
- քաղաքական կուսակցությունների պետական ֆինանսավորմանը՝ հաշվի առնելով նրանց գործունեության գենդերային բաղադրիչը, այն նկատառումով, որ խթանվի կուսակցությունների աջակցությունը գենդերային հավասարությանը¹⁷,
- տնտեսական խթաններին այն կուսակցությունների համար, որոնց ղեկավար մարմիններում և ընտրված թեկնածուների թվում կանայք արդեն առնվազն 40% են կազմում¹⁸:

Փաստաթղթերում նաև կանանց քաղաքական մասնակցության մշտադիտարկման, «քաղաքականության և հասարակական կյանքի հարցերի վերաբերյալ որոշումների ընդունման գործընթացում ձեռք բերված արդյունքների գնահատման հետևյալ ցուցանիշների» օգտագործման հատուկ հանձնարարականներ կան.

- i. յուրաքանչյուր կուսակցությունից խորհրդարանում և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ընտրված կանանց և տղամարդկանց տոկոսային հարաբերությունը (անդրազգային/ազգային/դաշնային/ տարածաշրջանային),
- ii. յուրաքանչյուր կուսակցությունից խորհրդարանում ընտրված կանանց և տղամարդկանց տոկոսային հարաբերությունը յուրաքանչյուր կուսակցության կին թեկնածուների և տղամարդ թեկնածուների տոկոսային հարաբերության համեմատությամբ (հաջողության գործակիցը),
- iii. կանանց և տղամարդկանց տոկոսային հարաբերությունը վեհաժողովների ազգային պատվիրակություններում (օրինակ՝ Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վերաժողովում և Եվրոպայի տեղական և տարածաշրջանային իշխանությունների կոնգրեսում), ինչպես նաև միջազգային կազմակերպություններում և համաժողովներում,
- iv. կանանց և տղամարդկանց տոկոսային հարաբերությունը ազգային, դաշնային և տարածաշրջանային կառավարությունների կազմում,

¹⁶ Նույն տեղում:

¹⁷ Նույն տեղում:

¹⁸ ԵԽԽՎ «Որոշումների ընդունման գործընթացում կանանց մասնակցությունը երաշխավորող մեխանիզմների մասին» թիվ 1489 (2006) բանաձև:

- v. Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների ազգային, դաշնային և տարածաշրջանային կառավարությունների գործունեության տարբեր ոլորտներում (նախարարական պորտֆել/նախարարություն) նախարար/պետքարտուղար կանանց և տղամարդկանց թիվը,
- vi. բարձրաստիճան պաշտոնյա կանանց և տղամարդկանց տոկոսային հարաբերությունը և նրանց բաշխումը՝ ըստ գործունեության ոլորտների,
- vii. գերագույն դատարանի տղամարդ և կին դատավորների տոկոսային հարաբերությունը,
- viii. կառավարության կողմից նշանակվող մարմիններում կանանց և տղամարդկանց տոկոսային հարաբերությունը,
- ix. ազգային մակարդակում քաղաքական կուսակցությունների ղեկավար մարմինների կազմում կանանց և տղամարդկանց տոկոսային հարաբերությունը,
- x. ձեռնարկատերերի միությունների, արհմիությունների և սինդիկատների անդամ կանանց և տղամարդկանց տոկոսային հարաբերությունը, ինչպես նաև կանանց և տղամարդկանց տոկոսային հարաբերությունը դրանց ղեկավար մարմիններում ազգային մակարդակում¹⁹:

Վերջին երկու տարվա ընթացքում, ի լրումն վերոնշյալ փաստաթղթերի, Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովն ընդունել է նաև թիվ 1780 (2010) «Եվրոպայում գեներային հավասարության համար առավել բարենպաստ օրենքների աջակցությունը» բանաձևը, որում ընդգծվում է. «**Կանանց և տղամարդկանց հավասարությունը յուրաքանչյուր ժողովրդավարական հասարակության գոյության կարևոր և պարտադիր պայման է:** Ավելին՝ ընթացիկ տնտեսական ճգնաժամի խորապատկերում կանանց իրավունքների սահմանափակման տանող բացասական հետևանքների վտանգ կա»²⁰:

Ընդունելով, որ կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարությունը և նրանց իրավունքների պաշտպանությունը խաղաղության ապահովման, կայուն ժողովրդավարության, տնտեսական զարգացման, հետևաբար և ԵԱՀԿ տարածաշրջանում անվտանգության և կայունության կարևոր նախապայման են, հղում անելով Պեկինի գործողությունների ծրագրին՝ ԵԱՀԿ-ն ընդունել է գեներային հավասարության աջակցության և կանանց ակտիվացման գործողությունների ծրագիր²¹:

19 Rec (2003)3 հանձնարարականի հավելված:
 20 ԵԽԽՎ «Եվրոպայում գեներային հավասարության համար առավել բարենպաստ օրենքների աջակցությունը» թիվ 1780 (2010) բանաձև:
 21 ԵԱՀԿ գեներային հավասարության աջակցության 2004 թ. գործողությունների ծրագրի մասին թիվ 14/04 որոշում (Սոֆիա, 7 դեկտեմբերի 2004 թ.):

ԵԱՀԿ-ի աշխատանքն այդ ուղղությամբ ընդգրկում է հետևյալ հատվածները. գենդերային հիմնախնդիրների սիստեմատիկ ներառում կառույցների գործունեության մեջ աշխատանքային մթնոլորտ ձևավորելիս և ԵԱՀԿ աշխատակիցներին ընտրելիս, գենդերային հիմնախնդիրների ներառում ԵԱՀԿ գործունեության, քաղաքականության մեջ, ծրագրերում և նախագծերում: Ընդ որում «շեշտը դրվում է, մասնավորապես, կանանց հնարավորությունների ընդլայնման և հասարակական, քաղաքական ու տնտեսական կյանքում տղամարդկանց հետ հավասար կանանց մասնակցության վրա՝ անդամ պետությունների ժողովրդավարության և տնտեսության զարգացման համատեքստում»²²: ԵԱՀԿ-ն խորհուրդ է տալիս հետևել Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիային, հավասար հնարավորություններ ապահովել քաղաքական հասարակական կյանքին կանանց մասնակցության համար և ստեղծել ազգային մեխանիզմներ կանանց դրության բարելավման համար:

2010 թ. ԵԱՀԿ-ն անցկացրել է մարդկային չափման «Գենդերային հավասարակշռության և քաղաքական ու հասարակական կյանքին կանանց մասնակցության խրախուսումը» լրացուցիչ խորհրդակցությունը (Վիեննա), որի 2-րդ նստաշրջանի ընթացքում քննարկվել է «Կանանց՝ որպես քաղաքական կուսակցությունների և ընտրովի պաշտոնատար անձանց իրավունքների և հնարավորությունների ընդլայնումը» հիմնախնդիրը: Այդ նստաշրջանում, մասնավորապես, ընդգծվել է. «Քաղաքական կուսակցությունները կարող են դիտարկվել որպես կանանց քաղաքական մասնակցության երաշխավորներ:

Միջազգային մակարդակում ընդունված պարտավորություններին և չափորոշիչներին համապատասխան՝ սեռի հատկանիշով անխտրականության սկզբունքը տարածվում է քաղաքական կուսակցությունների վրա թե՛ գործադիր ու ղեկավար մարմինների կազմի, թե՛ ընտրական ցուցակում ընդգրկվող թեկնածուների առումով: Բացի այդ, ներկուսակցական բազմակարծությունը և թափանցիկությունը որոշումների ընդունման գործընթացում առանցքային գործոններ են, որոնք ազդում են կանանց՝ ընտրովի պաշտոններում առաջադրվելու և ընտրովի պաշտոններում իրենց կուսակցությունների կողմից աջակցություն ստանալու հնարավորությունների վրա»²³:

Գիտարկելով կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացման քաղաքականության ազգային համատեքստը՝ հարկ է նշել, որ չնայած այն հանգամանքին, որ Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիան Հայաստանը վավերացրել է դեռևս 1993 թ.,

²² Նույն տեղում:

²³ «Գենդերային հավասարակշռության և քաղաքական ու հասարակական կյանքին կանանց մասնակցության խրախուսումը» մարդկային չափման լրացուցիչ խորհրդակցություն, 6-7 մայիսի 2010 թ., Հոֆբուրգ, Վիեննա, Ծանոթագրված օրակարգ, <http://www.osce.org/ru/odihr/67683>

Հայաստանի կառավարությունը քաղաքականության ոլորտում գենդերային հավասարության ապահովման հիմնախնդիրներին առավել ակտիվորեն սկսել է անդրադառնալ XX դարի 90-ական թթ. վերջում:

2000 թ. դեկտեմբերի 29-ին Հայաստանի վարչապետին կից ստեղծվեց կանանց հարցերի հանձնաժողով, որը խորհրդատվական կարգավիճակ ուներ: 2004 թ. ՀՀ կառավարությունն ընդունեց «Հայաստանի Հանրապետությունում կանանց դրության բարելավման և հասարակության մեջ նրանց դերի բարձրացման 2004-2010 թթ. ազգային ծրագիրը»:

2005թ. ներկայացվեց Հայաստանի ազգային զեկույցը Հազարամյակի զարգացման նպատակների մասին, որում Հայաստանը պարտավորվել է մինչև 2015 թ. կանանց ներկայացվածությունը ՀՀ Ազգային ժողովի, նախարարների, փոխնախարարների, մարզպետների ընդհանուր թվում` հասցնել ավելի քան 25%-ի, իսկ համայնքների ղեկավարների թվում` ավելի քան 10%-ի²⁴:

ՀՀ Ազգային ժողովը վավերացրել է Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի կամընտիր արձանագրությունը և Կանանց քաղաքական իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիան:

Նշանակալի փոփոխություններ են մտցվել ՀՀ օրենսդրության մեջ: 2007 թ. ՀՀ ընտրական օրենսգրքում փոփոխություններ մտցվեցին, որոնց շնորհիվ ամրագրվեց քաղաքական կուսակցությունների համամասնական ընտրակարգով ընտրական ցուցակներում 15%-ի քվոտա կանանց համար: ՀՀ ընտրական օրենսգրքում 2011 թ. գենդերային քվոտան բարձրացվեց մինչև 20%, և սահմանվեց կուսակցությունների ընտրացուցակներում գենդերային ներկայացվածության հետևյալ հաջորդականությունը.

«Ազգային ժողովի համամասնական ընտրակարգով կուսակցության, կուսակցությունների դաշինքի և դաշինքում ընդգրկված կուսակցություններից յուրաքանչյուրի ընտրական ցուցակի 2-րդ համարից սկսած ցանկացած ամբողջ թվով հնգյակներում (2-6, 2-11, 2-16 և այդպես շարունակ` մինչև ցուցակի ավարտը) յուրաքանչյուր սեռի ներկայացուցիչների թիվը չպետք է գերազանցի 80 տոկոսը» (հոդվ. 108, կետ 2):

Սկսած 2008-ից` գենդերային դիսկուրսն ակտիվանում է Հայաստանի կառավարության պաշտոնական ծրագրերում: Այսպես, կառավարության 2008-2012 թթ. ծրագրի «Սոցիալական պաշտպանություն» բաժնում գենդերային հավասարությունը ներկայանում է առաջնահերթ խնդիրների շարքում: 2008 թ. հոկտեմբերի 30-ին Հայաստանի կառավարության հաստատած «Կայուն զարգացման ծրագրում» ռազմավարական առաջնահերթությունների թվում

24 http://www.un.am/am/MDGs_in_Armenia

ճանաչվել է կանանց և տղամարդկանց իրավունքների և հնարավորությունների հավասարությունը:

2010 թ. փետրվարի 11-ին ՀՀ կառավարությունը հաստատեց պետության Գեներալային քաղաքականության հայեցակարգը, իսկ 2011 թ.՝ Հայաստանի Հանրապետության գեներալային քաղաքականության 2011-2015 թթ. ռազմավարական ծրագիրը:

Հայաստանի Հանրապետության գեներալային քաղաքականության 2011-2015 թթ. ռազմավարական ծրագրի «Գեներալային քաղաքականության իրականացման ռազմավարությունը կառավարման և որոշումների ընդունման մակարդակում» բաժնում հստակ նշված են կառավարության խնդիրները. ԿՆԽՎ կոնվենցիայի և Պեկինի գործողությունների ծրագրի, ինչպես նաև գեներալային հավասարության վերաբերյալ այլ միջազգային փաստաթղթերի պահանջների կատարում, հատուկ միջոցների ներդրում իշխանության օրենսդրական և գործադիր մարմիններում կանանց 30%-անոց ներկայացվածության հասնելու համար:

2011 թ. ՀՀ Ազգային ժողովն առաջին ընթերցմամբ ընդունել է «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքը:

Թվարկված փոփոխությունները ՀՀ օրենսդրության մեջ, պետական մակարդակով ընդունված ռազմավարություններն ու ծրագրերը, լինելով դրական միջոցներ, որոշ չափով նպաստել են կանանց քաղաքական ակտիվության մեծացմանը, դրանով իսկ հանգեցրել Հայաստանի գեներալային իրավիճակի փոփոխության և նախադրյալներ ստեղծել իշխանությունում գեներալայնորեն հավասարակշռված ներկայացվածության հասնելու համար:

ԳԼՈՒԽ 2.

ԿԱՆԱՆՑ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԵՎ

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՕՐԱԿԱՐԳՈՒՄ

2

1. Կանանց քաղաքական մասնակցության հիմնախնդիրը

Քաղաքական մասնակցության մշտադիտարկում անցկացնելիս քննարկվել են այն գործողությունները, որոնց միջոցով քաղաքացիներն ազդում են կամ փորձում են ազդել քաղաքական համակարգի գործունեության վրա: Ինչպես ցույց է տալիս միջազգային փորձը, կանանց քաղաքական մասնակցության աստիճանը տղամարդկանցից էապես ցածր է: Շատ երկրների քաղաքական էլիտայում մեծամասնությունը դեռևս տղամարդիկ են: Պատճառը հասարակության գենդերային մշակույթն է, դարեր շարունակ արմատավորված խտրական գործելակերպը կանանց նկատմամբ, գենդերային կարծրատիպերը, կանանց կրկնակի ծանրաբեռնվածությունը ևն:

Ժողովրդավարական գործընթացների խորացմանը զուգընթաց՝ փոխվում են թե՛ քաղաքական մասնակցության տեսակներն ու ձևերը, թե՛ դերակատարների ակտիվությունը: Հասարակական գիտակցության խոր փոփոխություններ են տեղի ունենում, հարստանում է քաղաքական օրակարգը: Երկրների քաղաքական կյանքին կանանց մասնակցելուն զուգահեռ՝ արմատական փոփոխություններ են տեղի ունենում հասարակության սոցիալական կյանքում, փոփոխվում է քաղաքական օրակարգը, նոր մակարդակ է բարձրանում մարդու իրավունքների պաշտպանության հիմնախնդիրը: Հենց դրանով է բացատրվում այն հանգամանքը, որ ժողովրդավարական հանրություններն անմիջական կապ են տեսնում գենդերային հավասարության ապահովման և ժողովրդավարության զարգացման միջև:

Գենդերային հավասարության դիտանկյունից ժողովրդավարության ձեռքբերումները գնահատելու համար երևան է եկել մի նոր եզրույթ՝ «զուգակշռված ժողովրդավարություն», որի իդեալը իշխանության կառույցներում կանանց և տղամարդկանց 50:50 հարաբերակցությամբ ներկայացվածությունն է:

«Զուգակշռված ժողովրդավարություն» հասկացությունն առաջին անգամ քննարկվել է 1989թ. նոյեմբերի 6-7-ը Ստրասբուրգում կայացած «Զուգակշռված

ժողովրդավարություն՝ Եվրոպայի խորհրդի 40 տարվա գործունեությունը» սեմինարի շրջանակներում, այնուհետև՝ զուգակշռված ժողովրդավարության մասին փորձագետների խմբի զեկույցում, որը հրատարակվել է 1995 թ. սկզբին:

Հետագա տարիներին ավելի ուշադիր սկսեցին ուսումնասիրել կանանց ակտիվացումը խոչընդոտող պատճառները: 1995 թ. արդեն Պեկինի գործողությունների ծրագրում նշված էր. «Շատ քաղաքական կուսակցությունների և պետական կառույցների աշխատանքի ավանդական դրվածքը նախկինի պես խոչընդոտում է կանանց մասնակցությունը հասարակական կյանքին: Կանանց քաղաքական պաշտոն զբաղեցնելու ձգտմանը կարող են խանգարել խտրական մոտեցումներն ու գործելակերպը, ընտանեկան ու երեխաների խնամքի պարտականությունները, պետական պաշտոն հայցելու և այն զբաղեցնելու համար պահանջվող մեծ ծախսերը»:

- Սկսեցին դիտարկել քաղաքական կուսակցությունների՝ քաղաքականության մեջ կանանց ներգրավելու և որոշումների ընդունման բոլոր մակարդակներում գենդերային հավասարակշռություն ապահովելու շահագրգռությունը՝ որպես կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացման կարևոր գործոններից մեկը: Քաղաքական կուսակցություններին հանձնարարվեց.
- ուսումնասիրել քաղաքական կուսակցությունների կառույցներն ու ընթացակարգերը՝ կանանց մասնակցության համար ուղղակի կամ անուղղակի խտրական արգելքներ ստեղծող բոլոր գործոնները վերացնելու նպատակով.
- մշակել նախաձեռնություններ, որոնք հնարավորություն կտան կանանց համակողմանի մասնակցություն ունենալու բոլոր ներքին ղեկավար կառույցներում և նշանակովի ու ընտրովի պաշտոնների համար թեկնածուների առաջադրման գործընթացներում.
- գենդերային հիմնախնդիրներն ընդգրկել քաղաքական ծրագրում, միջոցներ ձեռնարկել քաղաքական կուսակցությունների ղեկավարությունում տղամարդկանց հետ հավասար հիմունքներով կանանց մասնակցության հնարավորությունների ընդլայնման համար.
- կառուցողական միջոցներ ձեռնարկել կանանցից ռազմավարական ղեկավար պաշտոններում լիդերների, վարչարարների և ռազմավարական ղեկավար պաշտոններում կառավարողների «կրիտիկական զանգված» ձևավորելու համար.
- սեփական ուժերի նկատմամբ վստահությունն ամրապնդող ուսուցում կազմակերպել՝ ուղղված ղեկավարման հմտությունների զարգացմանը և կանանց ու աղջիկներին օգնություն ցույց տալուն.
- ստեղծել վերապատրաստման համակարգեր այն կանանց համար, որոնք համապատասխան փորձ չունեն, մասնավորապես՝ կազմակերպել ուսուցում, այդ թվում՝ ղեկավար գործունեության, հռետորական

արվեստի հմտությունների և ինքնահաստատման, ինչպես նաև քաղաքական արշավների վարման ուսուցում:

Գեներային հավասարության հասնելու մեխանիզմների մշակումով, այդ թվում՝ քաղաքական ոլորտում, զբաղվում են բազմաթիվ եվրոպական կառույցներ՝ Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովը, Եվրոպայի խորհրդին կից Կանանց և տղամարդկանց հավասար հնարավորությունների հարցերի հանձնաժողովը, Կանանց և տղամարդկանց հավասարության հարցերի դեկավար կոմիտեն, Նախարարների կոմիտեի կանանց և տղամարդկանց հավասարության հիմնախնդրի զեկուցողների խումբը: Գեներային ոլորտում քաղաքականության մշակման համար ստեղծվել է Գեներային հավասարության եվրոպական ինստիտուտը: Այդ կառույցների հանձնարարականները պարտադիր են այն երկրների համար, որոնք ստորագրել կամ միացել են վերը նշված փաստաթղթերին:

Եվրոպական կառույցների կողմից հանձնարարված փաստաթղթերի շարքում կարևոր տեղ ունեն հետևյալները. «Հռչակագիր կանանց և տղամարդկանց հավասարության՝ որպես ժողովրդավարության գլխավոր չափանիշի մասին» (1997 թ.), «Համալիր մոտեցում կանանց և տղամարդկանց հավասարության խնդիրներին» (1998 թ.), Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Քաղաքական և պետական որոշումների կայացման գործընթացին կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության մասին» [Rec (2003)3] հանձնարարականը, Կանանց և տղամարդկանց հավասարության հարցերի նախարարների 5-րդ համաժողովի «Մեռերի հավասարություն. առանցքային հարց հասարակությունների համար փոփոխությունների փուլում» հռչակագիրը և գործողությունների ծրագիրը (Սկոպիե, 2003), Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի «Ընտրություններին կանանց մասնակցության մասին» [Rec 1676 (2004)], «Որոշումների ընդունման գործընթացներին կանանց մասնակցությունը երաշխավորող մեխանիզմների մասին» [Rec 1489 (2006)] հանձնարարականները, «Ընտրական համակարգը որպես քաղաքական կյանքում կանանց ներկայացվածությունը բարձրացնելու գործիք» 1706 (2010) բանաձևը, «ԶԼՄ-ներում սեքսիստական կարծրատիպերի դեմ պայքարը» [Rec 1931 (2010)] հանձնարարականը:

Եվրոպայի խորհուրդն անդամ պետություններին, ի թիվս կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացմանն ուղղված օրենսդրական և վարչական միջոցների, առաջարկում է «դիտարկել կուսակցությունների պետական ֆինանսավորման կիրառումը՝ խթանելու նրանց կողմից աջակցությունը կանանց և տղամարդկանց հավասարությանը»²⁵: Ի լրումն Նախարարների կոմիտեի

25 ԵՄ Նախարարների կոմիտեի «Քաղաքական և պետական որոշումների կայացման գործընթացին կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության մասին», Rec (2003) 3 հանձնարարականը անդամ պետություններին, հավելված և բացատրական ծանուցում (12 մարտի 2003 թ.):

«Քաղաքական և պետական որոշումների կայացման գործընթացին կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության մասին» [Rec (2003)3] հանձնարարականում՝ ուղղված անդամ պետություններին, դրա հավելվածում և բացատրական ծանուցման մեջ (12 մարտի 2003 թ.) հանձնարարվում է նաև «տեղեկացնել քաղաքական կուսակցություններին այն ռազմավարությունների մասին, որոնք կիրառվում են տարբեր երկրներում և նպատակ ունեն նպաստել կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցությանն ընտրական մարմիններում. խրախուսել ռազմավարություններից մեկի կամ մի քանիսի կիրառումը և աջակցությունն իրենց ղեկավար մարմիններում կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցությանը»²⁶:

Փորձը ցույց է տալիս, որ քաղաքական կուսակցությունները կարող են նպաստել կանանց քաղաքական մասնակցության համար բարենպաստ հասարակական կարծիքի ձևավորմանը, կանանց թեկնածությունների առաջադրմանը պետական իշխանության օրենսդրական մարմինների և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններում: Շատ երկրներում քաղաքական կուսակցությունները գենդերային հիմնախնդիրները կուսակցությունների ծրագրերում և քաղաքական օրակարգում ընդգրկելու նախաձեռնողներ դարձան՝ հանուն գենդերային անհավասարակշռության հաղթահարման: Քանի որ կուսակցությունների կարևորագույն գործառույթն ընտրովի պաշտոնների համար թեկնածությունների ընտրությունն է և կառավարության ձևավորումը, կուսակցությունները պետք է շահագրգռություն ցուցաբերեն իշխող էլիտայի համար բարձր որակավորում ունեցող կադրերի պատրաստման հարցում:

Կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացման համար կարևոր նշանակություն ունեն այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են՝

- կուսակցության բարոյա-արժեքային համակարգում գենդերային հիմնախնդիրների ներառման աստիճանը,
- կուսակցական ավանդույթները և կուսակցությունում գենդերային հավասարության գաղափարների առաջնության համար բարենպաստ միջավայրի ստեղծումը,
- կուսակցության առաջնորդների՝ գենդերային հավասարությանը նպաստող քաղաքական վարքագիծը, գենդերային դիսկուրսի առկայությունը նրանց հրապարակային ելույթներում,
- գենդերային հավասարությունն իրական քաղաքականության մեջ՝ կուսակցության ներսում և պետական պաշտոնների նշանակումներում,
- կուսակցության շահագրգռությունը թե՛ տղամարդկանց, թե՛ կանանց կադրային կազմի պատրաստման խնդրում,

²⁶ Նույն տեղում:

- կանանց տոկոսը կուսակցությունների նախընտրական ցուցակներում, կուսակցության՝ ընտրությունների համամասնական համակարգով ընտրական ցուցակներում կանանց ընդգրկելու պատրաստակամության աստիճանը գենդերային քվտաների բացակայության կամ առկայության պայմաններում,
- կուսակցության ղեկավար մարմինների գենդերային կազմը,
- քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացին կանանց մասնակցության հնարավորությունները, կուսակցությունում իրական ազդեցություն ունենալու և իշխանության աստիճանը:

Համաշխարհային փորձը հուշում է, որ կուսակցությունների քաղաքականության մեջ երեք մոդելում է նկատվում.

- խտրական, երբ կանանց արգելվում է կուսակցություններին անդամագրվելը.
- գենդերայնորեն չեզոք, երբ կուսակցությունները չեն ընկալում գենդերային հիմնախնդիրները կամ ընդունում են միայն խոսքով: Այդ դեպքում կուսակցությունների իրական քաղաքականության մեջ կանանց գենդերային չեզոք բաղադրիչները բացակայում են, կան նմանակման բնույթ ունեն.
- կուսակցությունների գենդերայնորեն զգայուն քաղաքականություն, երբ կուսակցությունները ղեկավարությունում և իշխանական կառույցներում կանանց առաջնորդման մեխանիզմներ են մշակում կամ վարում են «դրական խտրականության» քաղաքականություն՝ հատուկ ժամանակավոր միջոցների կիրառմամբ:

Սկսած 1970-ական թթ.՝ որոշ երկրներում կուսակցությունները ներդրեցին կուսակցական քվտավորում (իշխանության ղեկավար մարմինների քվտավորում՝ ամրագրելով կուսակցությունների կանոնադրություններում), ինչպես նաև ընտրությունների ժամանակ համամասնական ընտրակարգով ընտրական ցուցակների քվտավորում կամ խորհրդարանի տեղերի վերապահում: Կուսակցությունների կողմից նման քաղաքականությունը հաճախ վարվում է կամավոր: Դա հատկապես վերաբերում է Հյուսիսային Եվրոպայի երկրների քաղաքական կուսակցություններին²⁷:

27 Նորվեգիայի Ժողովրդավարական սոցիալիստների կուսակցության կանոնադրությունում դրույթ կա կուսակցության յուրաքանչյուր մակարդակում կանանց ներկայացվածության առնվազն 40%-ի քվտայի մասին: Նրա օրինակին շուտով հետևեցին նաև ուրիշ կուսակցություններ: Շվեդիայում և Ֆինլանդիայում դրական խտրականությունը կիրառվում է շատ կուսակցությունների կողմից, թեպետ այդ երկրների օրենսդրությունում նման պահանջ չկա:

2

2. Կանանց քաղաքական մասնակցության հիմնախնդիրները կուսակցությունների քաղաքական օրակարգում. կուսակցությունների ծրագրերի գենդերային վերլուծությունը և կուսակցությունների նախընտրական ծրագրերը

Հայաստանի գենդերային իրավիճակի վերլուծությունը ցույց տվեց, որ քաղաքական կուսակցությունները հիմնականում գենդերայնորեն չեզոք մոտեցում են ցուցաբերում: Դա դրսևորվում է թե՛ կուսակցական ղեկավարության գենդերային կազմում, թե՛ ծրագրերում և ընտրությունների ժամանակ ընտրական ցուցակները կազմելիս:

Քաղաքական կուսակցության ծրագիրը՝ որպես փաստաթուղթ, արտացոլելով կուսակցության գաղափարախոսությունը, բովանդակելով նրա նպատակների և քաղաքական գործունեության եղանակների, դրանց հասնելու ուղիների թվարկումը, սահմանում է մոտեցումները հասարակության այս կամ հիմնախնդրին, այդ թվում և գենդերային հավասարությանը և կանանց ու տղամարդկանց զուգակշռված մասնակցությանը կուսակցության գործունեությանը: Եվ եթե քաղաքական կուսակցությունն իրոք հանդես է գալիս որպես ժողովրդավարական արժեքների կողմնակից, գենդերային մոտեցումն արտացոլվում է թե՛ նրա հիմնական (ռազմավարական), թե՛ նախընտրական (մարտավարական) ծրագրում:

Հաշվի առնելով, որ նախորդ տարիներին մենք քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերի գենդերային վերլուծություն ենք կատարել, սույն դիտարկման և գնահատման ընթացքում խնդիր ենք դրել վեր հանել, թե կատարվել են արդյոք քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերի փոփոխություններ ՀՀ կառավարության ընդունած Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգից և Հայաստանի Հանրապետության գենդերային քաղաքականության 2011-2015 թթ. ռազմավարական ծրագրից հետո, արդյոք կուսակցությունների ծրագրերը գենդերայնորեն ավելի զգայուն են դարձել ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեի՝ 2002-2007 թթ. ժամանակաշրջանի համար Հայաստանի երրորդ և չորրորդ պարբերական զեկույցների վերաբերյալ արած Եզրափակիչ դիտողություններից հետո:

2012 թ. վերլուծության ընթացքում ուշադրություն է դարձվել կուսակցությունների ծրագրերի ուսումնասիրությանը՝ հետևյալ հայեցակետերով.

- կուսակցությունների վարած գենդերային քաղաքականության հետևողականությունը և դրանց գենդերային զգայունության բարձրացումը,
- գենդերային հիմնախնդիրների նկատմամբ կուսակցությունների հետաքրքրության կայունությունը,
- կուսակցությունների հիմնական և նախընտրական ծրագրերի համեմատությունը:

Ուսումնասիրվել են «Հայ ազգային կոնգրես» կուսակցությունների դաշինքի և հետևյալ կուսակցությունների հիմնական և նախընտրական ծրագրերը. Հայաստանի հանրապետական կուսակցություն, «Բարգավաճ Հայաստան», ՀՅ դաշնակցություն, «Օրինաց երկիր», «Ժառանգություն», Հայաստանի դեմոկրատական կուսակցություն, Հայաստանի կոմունիստական կուսակցություն, «Միավորված հայեր»:

Թվարկված կուսակցություններից Հայաստանի հանրապետական, «Բարգավաճ Հայաստան», ՀՅ Դաշնակցություն, «Օրինաց երկիր», «Ժառանգություն» կուսակցությունները մասնակցել են 2007 թ. խորհրդարանական ընտրություններին:

2012 թ. խորհրդարանական ընտրություններին մասնակցած կուսակցությունների ծրագրերի վերլուծությունը ցույց տվեց, որ դրանցում հիմնականում արտացոլված են սոցիալական խնդիրներ՝ դրույթներ ընտանիքի ամրապնդման, մայրության և մանկության պաշտպանության, կանանց վերարտադրողական դերի մասին: Քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերում չկան որոշումների ընդունման մակարդակում գենդերային հավասարակշռության ապահովման և կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացման մասին դրույթներ:

Հայաստանի հանրապետական կուսակցության ծրագրում ընդգծվում է.

- «Պետությունը պետք է աջակցի քաղաքական համակարգի զարգացմանը, ժողովրդավարության կայացմանը, մասնակի և փուլային բարեփոխումների ճանապարհով՝ հասարակության անընդհատ բարելավմանը: Ցանկացած բարեփոխում պետք է համապատասխանի հասարակության ավանդական արժեհամակարգին՝ ուղղված լինելով դրա արդիականացմանը:
- Հայ հասարակության հիմքն ավանդական ընտանիքն է: Ամուր և առողջ ընտանիքների ձևավորումը, ընտանիքում ազգային-ավանդական արժեքների պահպանումն ու զարգացումը պետք է լինեն պետության կարևորագույն խնդիրներից»:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը՝ որպես իշխող կուսակցություն, որ պատասխանատու է ՀՀ կառավարության քաղաքականության համար, կոչված է աջակցելու ՀՀ կառավարության հաստատած Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգի և Հայաստանի Հանրապետության գենդերային քաղաքականության 2011-2015 թթ.ռազմավարական ծրագրի իրականացմանը:

Հայաստանի հանրապետական կուսակցության նախընտրական ծրագրում՝ «Հավասար իրավունքներ, հավասար հնարավորություններ» առանձին բաժնում, նախատեսվում են հավասար իրավունքներ և հնարավորություններ երիտասարդության, անապահով ընտանիքների, սահմանափակ հնարավորություններով մարդկանց, տարբեր համայնքների համար: Այսուհանդերձ, տվյալ բաժնում բացակայում է կանանց և տղամարդկանց իրավունքների և հնարավորությունների հավասարության հիմնախնդրի ձևակերպումը: Մինչդեռ ՄԱԿ-ի և եվրոպական կառույցների փաստաթղթերում հավասարությունը հիշատակելիս միշտ ընդգծվում է «կանանց և տղամարդկանց իրավունքների և հնարավորությունների հավասարությունը»:

«Քարգավաճ Հայաստան» կուսակցության ծրագրում՝ «Իրավական պետության կառուցում», «Քաղաքացիական հասարակության զարգացում» բաժիններում, բացակայում են գենդերային հավասարության հիմնախնդիրները, և առհասարակ գենդերային բաղադրիչն ընդգրկված չէ այս ծրագրում: Սակայն ծրագրում թվարկված առաջնահերթ խնդիրների շարքում դրույթ կա կանանց մասնագիտական ուսուցման, վերապատրաստման և աշխատանքի տեղավորման մասին: Ծրագրի «Տեղական ինքնակառավարման զարգացում» բաժնում ընդգրկված է ուշագրավ դրույթ. «...Համայնքներում աստիճանաբար անցում կատարել ավագանիների ընտրական խառը՝ մեծամասնական և համամասնական համակարգի, իսկ հետագայում՝ 100-տոկոսանոց համամասնական ընտրահամակարգի»: Անկասկած, այս դրույթի կենսագործումը, կիրառելով գենդերային քվոտայի մեխանիզմը, կարող է նպաստել տեղական ինքնակառավարման մարմիններում կանանց ներկայացվածության ընդլայնմանը:

«Քարգավաճ Հայաստան» կուսակցության նախընտրական ծրագրի և հիմնական ծրագրի դրույթները նույնն են: Սակայն «Խաղաղ, կայուն տարածաշրջան» բաժնում ընդգծվում է, որ կուսակցությունը հանդես է գալիս «Արևելյան գործընկերության» ծրագրի շրջանակներում Հայաստանի քաղաքական, տնտեսական, հասարակական ենթակառուցվածքները եվրոպական չափանիշներին համապատասխանեցնելու օգտին»:

ՀՅ դաշնակցություն կուսակցության ծրագրում՝ գենդերային հավասարության մասին դրույթներ չկան: Սակայն կուսակցության նախընտրական ծրագրի սոցիալ-տնտեսական բաժնում ընդգրկված է դրույթ կանանց զբաղվածության ապահովման մասին. «Թեթև արդյունաբերության զարգացումը կդիտարկվի ներկրվող մի շարք ապրանքների արտադրությունը Հայաստանում կազմակերպելու, զբաղվածություն (հատկապես՝ կանանց շրջանում) ապահովելու... տեսանկյունից»: Ընդգրկված է նաև կարևոր դրույթ ծննդաբերության արձակուրդում գտնվող կանանց աշխատանքային ստաժի մասին. «Կընդուն-

վի օրենք, որի համաձայն՝ մինչև երկու տարեկան երեխա խնամող չաշխատող կանանց համար այդ ժամանակահատվածը կհամարվի աշխատանքային ընդհանուր ստաժ»:

«Ազգային-ժողովրդավարական ժամանակակից պետության կառուցում» բաժնում, ի թիվս այլ դրույթների, նշվում է 100-տոկոսանոց համամասնական ընտրահամակարգի անցնելու անհրաժեշտությունը:

2007 թ. Հայ հեղափոխական դաշնակցությունը միակ կուսակցությունն էր, որ նախընտրական ծրագրում հատուկ բաժին ուներ՝ «Կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարությունը»: Իրավահավասարության ապահովմանը վերաբերող դրույթների շարքում նշված էր.

- «աշխատանքի շուկայում կանանց մրցունակության բարձրացման և ընտանեկան պարտականությունների համատեղման մեխանիզմների ստեղծմանը նվիրված ծրագրերի ներդրումը,
- քվոտավորման արդյունավետ մեխանիզմների ստեղծումը կանանց քաղաքական իրավունքների իրականացման համար,
- հասարակության մեջ կանանց դերի բարձրացման ծրագրերի ընդունման և իրականացման և քաղաքացիական հասարակության՝ սեռերի իրավահավասարության ապահովմանն ուղղված նախաձեռնությունների աջակցությունը»²⁸:

Հարկ է նշել, որ ՀՅԳ-ն խորհրդարանական լսումների ժամանակ ակտիվորեն պաշտպանում էր «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը: ՀՅԳ-ն սոցիալիստական կուսակցություն է, հանդիսանում է Սոցիալտերմիստական, իսկ ամբողջ աշխարհում գենդերայնորեն զգայուն ծրագրերով ու գործունեությամբ աչքի են ընկնում հենց ձախ ուղղության կուսակցությունները: 2012 թ. կուսակցության նահանջը 2007 թ. նախընտրական ծրագրի գենդերայնորեն զգայուն դրույթներից, ըստ երևույթին, ժամանակավոր երևույթ է:

Նշանակալի դրույթներ են ընդգրկված «**Ժառանգություն**» **կուսակցության ծրագրում**, որը լրացվել և փոփոխվել է 2008 թ.: Ծրագրում մայրության, մանկության և ընտանիքի պաշտպանության մասին ավանդական դրույթի կողքին անհանգստություն է արտահայտվում գյուղական ընտանիքների կապակցությամբ, որոնք տղամարդկանց միգրացիայի պատճառով հայտնվել են դժվարին կացության մեջ. «Երբեմնի կայուն, ավանդականորեն անփոխարինելի ու ընդօրինակելի գյուղական ընտանիքները հայտնվել են պառակտման եզրին, քանի որ տղամարդիկ արտագնա աշխատանքի են մեկնել մոտիկ ու հեռու արտասահմաններ»:

28 Հայ հեղափոխական դաշնակցության ծրագիր: Երևան, 2007, էջ 17-18:

Ծրագրում դրույթ կա բանակի ամրապնդման մասին, որում ասվում է, որ հարկ է կամավորության սկզբունքով բանակում ծառայելու հնարավորություն տալ կանանց և աղջիկներին. «Այս ուղիով հնարավոր է նաև կանանց և աղջիկների կամավոր հիմունքներով ավելի լայն ներգրավումը ՀՀ զինված ուժերի հատուկ ստորաբաժանումներում»:

Կուսակցության նախընտրական ծրագիրը բովանդակում է նաև դրույթներ ընտրական համակարգի բարելավման վերաբերյալ. «Բարելավել ընտրական համակարգը, այդ թվում՝ ապահովելով բացառապես համամասնական ընտրակարգով Ազգային ժողովի ընտրությունների անցկացումը...»:

«Ժառանգություն» կուսակցության ծրագրում ընդգրկված է դրույթ հասարակական կազմակերպությունների վերաբերյալ, որում ասվում է. «Փոփոխություն կատարել հասարակական կազմակերպությունների մասին ՀՀ օրենքում՝ ամրագրելով պետական իշխանության մարմինների գործունեության նկատմամբ քաղաքացիական վերահսկողության հստակ մեխանիզմներ»:

Կուսակցության ծրագրում չկան դրույթներ կանանց քաղաքական մասնակցության մասին, սակայն ՀԿ-ներում կանանց ներգրավելու մասին դրույթը կարող է նպաստել կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացմանը:

«Օրինաց երկիր» կուսակցության խմբակցության ղեկավար Հեղինե Բիշարյանը ներկայանում է որպես ՀՀ Ազգային ժողով ՀՀ կառավարության ներկայացրած և առաջին ընթերցմամբ ընդունված «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի համահեղինակ, այսուհանդերձ գենդերային հավասարությունն առաջնահերթ չի դիտվում թե՛ «Օրինաց երկիր» կուսակցության ծրագրում, թե՛ նախընտրական ծրագրում: Նախընտրական ծրագրի «Ընտանիքի, մայրության և մանկության խնդիրների լուծմանը՝ առաջնահերթություն» բաժնում զգալի ուշադրություն է դարձվում ընտանիքի պաշտպանությանը, և առաջարկվում են համալիր միջոցառումներ այդ խնդիրը լուծելու համար:

Հայաստանի դեմոկրատական կուսակցության ծրագրում գենդերային մոտեցումը բացակայում է, թեպետ դեռ 1995 թ. կուսակցության նախընտրական ծրագրում առաջին անգամ առաջադրված էր իշխանության կառույցներում կանանց ներգրավելու խնդիրը:

«Հայ ազգային կոնգրես» կուսակցությունների ընտրական դաշինքի նախընտրական ծրագիրը փաստաթղթերի համալիր է: Այն ընդգրկում է «Նախընտրական ծրագրի հիմնական դրույթները», ինչպես նաև մի շարք ծրագրեր՝ մշակված գործունեության տարբեր փուլերում, որոնցում ընդգրկված է հիմնախնդիրների լայն սպեկտր, սակայն գենդերային մոտեցումը դրանց մեջ բացակայում է:

Ի տարբերություն մնացած կուսակցությունների՝ «Միավորված հայեր»²⁹ կուսակցության ծրագիրը, ընդունված 2012 թ. կուսակցության 6-րդ արտահերթ համագումարում, նախատեսում է «պետական և հասարակական-քաղաքական կառույցներում կնոջ դերի բարձրացում և կարևորագույն գործընթացներում նրա համակողմանի ընդգրկում»:

Քաղաքական կուսակցությունների նախընտրական ծրագրերի ուսումնասիրությանը ձեռնամուխ են եղել նաև մի շարք հասարակական կազմակերպություններ: Նրանցից մի քանիսն ընտրողների իրազեկությունը բարձրացնելու նպատակով կուսակցությունների դրույթները ներկայացրել են իրենց հրապարակումներում և ՉԼՄ-ներում:

Մասնավորապես «Քաղաքացիական և սոցիալական զարգացման հիմնադրամ» ՀԿ-ն ՀՀ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրությունների նախօրեին հրատարակեց «Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններին համամասնական ընտրակարգով մասնակցող կուսակցություններ: Ընտրողի ուղեցույց», որում կուսակցությունների ներկայացուցիչների կողմից լրացված հարցաթերթիկի հիման վրա ներկայացրեց դրանց գաղափարական առանձնահատկությունները, նպատակները, խնդիրները, գործունեությունը և ծրագրային դրույթները: Ուղեցույցի ներածությունում նշված է, որ առաջարկված հարցաթերթիկը լրացրել են կուսակցությունների պատասխանատու ներկայացուցիչներ:

Սակայն մեր ուսումնասիրության ընթացքում ի հայտ եկան կուսակցությունների նախընտրական ծրագրերի և տվյալ ժողովածուում շարադրված մտքերի տարբերություններ: Այդ հանգամանքին ուշադրություն դարձրին նաև ուղեցույցի հեղինակները: Ելնելով մեր մշտադիտարկման նպատակներից՝ հատուկ ուշադրություն նվիրեցինք **«Կանանց շահերի պաշտպանությունը և պայքարը կանանց նկատմամբ բռնության դեմ»** բաժնին:

Այսպես, ուսումնասիրության ընթացքում պարզվեց, որ Հայաստանի հանրապետական կուսակցության ծրագրային դրույթներից նշված են հետևյալները.

- «Ազգային և տարածաշրջանային մակարդակներում հասարակական-քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական և մշակութային կյանքի բոլոր ոլորտներում քաղաքականության մշակման մեջ և քաղաքական պրակտիկայում գենդերային բաղադրիչի ներառում.
- Գենդերային հավասարության քաղաքականության մշակման և իրականացման ազգային և ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ ներառող միասնական համակարգի ձևավորում.

29 Կուսակցությունը ստեղծվել է 2000 թ., սակայն քաղաքական ակտիվությամբ աչքի չի ընկել: 2003 թ. կուսակցության առաջնորդ Ռուբեն Ավագյանը, որ «Մանց» համալսարանի ռեկտորն է, առաջադրվեց Հայաստանի Հանրապետության նախագահի թեկնածու:

- Գենդերային հավասարության քաղաքականության մշակման և դրա իրականացման ընթացքի մշտադիտարկման կազմակերպչական միջոցառումների ապահովում»³⁰:

Գրքում ներկայացված «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության ծրագրային դրույթներում նշված է. «Կուսակցությունը հանդես է գալիս քաղաքական կյանքում կանանց դերի մեծացման օգտին: Կարևոր է կանանց մասնակցությունը քաղաքական որոշումների կայացմանը, ինչպես նաև այդ որոշումների կենսագործմանը»³¹:

Հայ հեղափոխական դաշնակցություն կուսակցությունը չի պատասխանել տվյալ բաժնի հարցերին:

Հարցաթերթիկի հարցերին տված պատասխաններում «Օրինաց երկիր» կուսակցությունը կարծիք է հայտնել, որ «հասարակության կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում կանանց ինտեգրումը կնպաստի ինչպես հասարակության կայուն զարգացմանը, այնպես էլ կրթաբարձրացնի կանանց իրավունքների պաշտպանության մակարդակը»³²:

«Ժառանգություն» կուսակցությունն առաջարկում է հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում`

- «օրենսդրորեն սահմանել... կանանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման երաշխիքները և կարգավորել դրանց առնչությամբ ծագող հարաբերությունները,
- գենդերային հավասարության ապահովման պետական քաղաքականությամբ` ընտրություններն անցկացնելիս կանանց համար հավասարապես ապահովել արդարացի և իրական հնարավորություններ` պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ ընտրելու և ընտրվելու իրավունքն իրականացնելու համար»³³:

Հարցերի իր պատասխաններում Հայաստանի դեմոկրատական կուսակցությունն ընդգծում է. «Դեմոկրատական սոցիալիզմը բացառում է սոցիալական տարբերությունները կնոջ և տղամարդու միջև: Հաշվի առնելով ֆիզիոլոգիական առանձնահատկությունները` կուսակցությունը գտնում է, որ անհրաժեշտ է կանանց համար սահմանել արտոնություններ` ապահովելով նրանց դերը հասարակության մեջ որպես մոր, դաստիարակի, ընտանիքը պահպանողի և ամրապնդողի»³⁴:

30 Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններին համամասնական ընտրակարգով մասնակցող կուսակցություններ: Ընտրողի ուղեցույց: Քաղաքացիական և սոցիալական զարգացման հիմնադրամ: Երևան, 2012, էջ 131:

31 Նույն տեղում, էջ 21:

32 Նույն տեղում, էջ 146:

33 Նույն տեղում, էջ 34:

34 Նույն տեղում, էջ 115:

Կոնգրեսի մեջ մտնող յուրաքանչյուր կուսակցություն ուղեցույցում ներկայացրել է կանանց շահերի պաշտպանության հիմնախնդրի իր պատկերացումը, ընդ որում՝ կուսակցությունների մոտեցումները խիստ տարբեր են:

Ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ քաղաքական կուսակցությունների մեծ մասի նախընտրական ծրագրերում բացակայում են այն գենդերային մոտեցումները, որոնք ներկայացված են տվյալ ուղեցույցում: Բայց քանի որ հարցաթերթիկը լրացրել են «կուսակցությունների պատասխանատու ներկայացուցիչները», կարելի է եզրակացնել, որ գենդերային դիսկուրսը կուսակցությունների օրակարգում որոշ չափով, այնուամենայնիվ, պետք է առկա լինի, այսուհանդերձ, միանգամայն ակնհայտ է, որ քաղաքական պրակտիկայում կուսակցությունները գենդերային հավասարության հիմնախնդրին այնքան էլ կարևոր նշանակություն չեն տալիս, որպեսզի այն ընդգրկվի կուսակցությունների ծրագրերում:

Այսպիսով, կուսակցությունների մեծ մասի ծրագրերում չկան դրույթներ՝ նպատակաուղղված գենդերային հավասարության առաջնորդմանը, կանանց քաղաքական մասնակցության զարգացմանը և կանանց առաջադրմանն իշխանության որոշումների ընդունման մակարդակի մարմիններում: Նշանակալի ուշադրություն նվիրելով ընտանիքի հիմնախնդիրներին՝ կուսակցություններն իրենց ծրագրերում հաշվի չեն առնում սոցիալ-քաղաքական իրողությունները, քաղաքարվում են ընտանիքի պաշտպանության մասին ընդհանուր դրույթներով՝ դրսևորելով ընդամին ավանդապաշտպանական խառնվածք և շար հաճախ սահմանափակվում են մայրության և մանկության ձևական պաշտպանությամբ:

Աչքի է զարնում այն հանգամանքը, որ կուսակցությունների ծրագրերում հաշվի չեն առնվում ՄԱԿ-ի և Եվրոպայի խորհրդի հանձնարարականները կուսակցություններին գենդերային հավասարության ապահովման վերաբերյալ, ինչը կարող էր էապես հարստացնել կուսակցական ծրագրերը նոր գաղափարներով և մոտեցումներով, այդ թվում և ընտանիքի ու ծնողների պաշտպանության առումով: Բացի այդ, որոշ հանձնարարականների ընդունումը և դրանց իրացումը կարող էին նպաստել կանանց դրության էական բարելավմանը հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր ոլորտներում, կանանց կրկնակի ծանրաբեռնվածության նվազմանը և այդպիսով նրանց քաղաքական ակտիվացմանը³⁵:

35 «Մասնավոր սեկտորի ներգրավումը բիզնեսի սոցիալական պատասխանատվության շրջանակներում և գործող օրենսդրության հարմարեցումը ճկուն աշխատանքային գրաֆիկի ներդրմամբ ինչպես հայրերի, այնպես էլ մայրերի համար, որպեսզի նրանց գործառնությունները բաշխվեն առավել հավասարակշռված, այլ կերպ ասած, որպեսզի կանայք ազատվեն կրկնակի բեռից՝ աշխատանքից և տնային տնտեսության վարումից, և խրախուսվի տղամարդկանց առավել ակտիվ մասնակցությունն ընտանիքի կյանքին» (Բանաձև 1720 (2010) «Ընտանիքի ամրապնդումը որպես զարգացման գործոն՝ ճգնաժամի պայմաններում»):»

Քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերում կանանց առաջնորդման մեխանիզմների բացակայությունը թելադրում է եզրակացնել, որ հասարակության ժողովրդավարացման ներկայիս փուլում գենդերային հավասարության ապահովումն առաջնահերթ ուղղություն չի համարվում կուսակցությունների քաղաքականության մեջ: Գենդերայնորեն զգայուն մոտեցումների ներդրումը կարող էր նպաստել հեռանկարում կանանց ներուժի զարգացմանը: Կուսակցությունների կողմից իրենց ղեկավար մարմիններում կանանց առաջ մղելու հատուկ մեխանիզմների կիրառումը և ներկուսակցական ժողովրդավարության զարգացումը կբացառեր կանանց նկատմամբ խտրականության դրսևորումները:

3. Կուսակցությունների լիդերների հրապարակային ելույթներում կանանց դերի և քաղաքական մասնակցության գնահատականը

Թեև կուսակցական ծրագրերի վերլուծությունը վեր հանեց դրանց գենդերայնորեն չեզոք նկարագիրը, որոշ դրական փոփոխություններ, այնուամենայնիվ, կուսակցությունների քաղաքական պրակտիկայում նկատվում են, հատկապես՝ կուսակցությունների ղեկավարների հրապարակային ելույթներում, որոնցում հնչում է կանանց քաղաքական ակտիվացման թեման: Սկսած 2009 թվականից՝ Արևելյան գործընկերության ծրագրում Հայաստանի ներգրավվելուց հետո կանանց քաղաքական մասնակցության խնդիրն ավելի է արդիականացել: Կուսակցությունների ղեկավարները և պետական մակարդակի քաղաքական գործիչներն իրենց ելույթներում սկսում են հիշել քաղաքականության մեջ կանանց լայնորեն ներգրավելու անհրաժեշտության մասին:

Այսպես, 2010 թ. նոյեմբերին Հայաստանի հանրապետական կուսակցության նախագահ, Հայաստանի Հանրապետության նախագահ Մերժ Սարգսյանը կուսակցության կանանց խորհրդի առջև ելույթում նշել է. «Մենք պահպանողական կուսակցություն ենք, և մեր արժեքային համակարգում ընտանիքը, երեխաները, իհարկե, ամենակարևոր բաղադրիչներից են, բայց երբեք ո՛չ իմ, և ո՛չ էլ մեր կուսակցության ղեկավարության մտքով իսկ չի կարող անցնել, որ հանրապետական կանանց գործունեությունը կամ մեր հայ կանանց գործունեությունը պետք է սահմանափակվի ամուր, լավ ընտանիք ունենալով, երեխաների դաստիարակությամբ կամ էլ ընտանեկան ջերմ մթնոլորտ ստեղծելով: ... Մենք միշտ ընդգծել ենք կանանց ակտիվության անհրաժեշտությունը: Մեզ համար շատ մեծ շռայլություն կլիներ, եթե փորձեիք սահմանափակել կանանց հնարավորությունները: ... Մենք մշտապես տեղ ենք տվել մեր կուսակից կանանց, բայց դեռևս այստեղ շատ մեծ անելիքներ ունենք: Միջին օղակներում, այո, կանանց մասնակցությունը բավականաչափ մեծ է, բայց, ինչպես կանայք, այդ թվում՝ հանրապետական կանայք, այնպես էլ ամբողջ պետական

համակարգը պետք է տեսնեն, որ իրենք բարեխիղճ ծառայելու, բարեխիղճ աշխատելու ընթացքում գրկված չեն պաշտոնական առաջխաղացումից»³⁶:

2012 թ. մարտին Հայաստանի հանրապետական կուսակցության համագումարում ունեցած ելույթում Սերժ Սարգսյանը ողջունեց ՀՀԿ-ում կանանց քվի մեծացումը և ընդգծեց, որ «ընտանիքի սյունը» լինել չի նշանակում խոհանոցի կալանավոր լինել... Դրա լավագույն ապացույցը ՀՀԿ-ի շարքերում կանանց ներգրավվածության աճն է»:

2012 թ. մայիսին Հայաստանի հանրապետական կուսակցության 20-ամյակին նվիրված նիստում կուսակցության նախագահ Սերժ Սարգսյանը կրկին անդրադարձավ հասարակության մեջ կանանց դերին. «Ես այսօր էլ այն կարծիքին եմ, որ կանանց դերը Հայաստանի պետական և քաղաքական համակարգի բոլոր մակարդակներում էլ ավելի պետք է ամրապնդվի... **Քաղպահիք չէ, որ կանանց ակտիվ մասնակցությունը քաղաքական կյանքին բարձրացնում է հասարակայնության զգոնության աստիճանը: Պապահական չէ, որ այն երկրներում, որտեղ կանայք ակտիվորեն են ներկայացված քաղաքական կյանքում, ցածր է կոռուպցիայի մակարդակը**»³⁷:

Երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքին կանանց մասնակցության նշանակության մասին քանիցս հանդես են եկել ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահ Հովիկ Աբրահամյանը և ՀՀ վարչապետ Տիգրան Սարգսյանը:

Կուսակցությունների առաջնորդները կանանց առաջնդման թեման ակտիվորեն հնչեցնում են Մարտի 8-ին, ինչպես նաև կուսակցությունների ակտիվիստների առջև ելույթ ունենալիս: Այսպես, «Օրինաց երկիր» կուսակցության նախագահ Արթուր Բաղդասարյանը, ողջունելով կուսակցության Կանանց միության գործունեությունը, նշել է, որ այդ կառույցը ներդրվել է եվրոպական կուսակցությունների օրինակով և հնարավորություն է տալիս լուծելու կանանց ակտիվացման հիմնախնդիրները՝ կիրառելով իրավական և ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ: Կուսակցության առաջնորդը ողջունում է նաև կանանց ներգրավումը իշխանության կառույցներում՝ որոշ հույսեր կապելով դրա հետ. «Մենք շահագրգռված ենք, որ հայ կանայք կարողանան ակտիվորեն ներգրավված լինել մեր երկրի կառավարման գործընթացում, քանի որ գաղափարական, քաղաքական պատշաճ պատրաստվածություն և թրծվածություն ունեցող կինը կարող է քաղաքական կառույցներին հզոր ուժ տալ»³⁸:

36 Հայաստանի հանրապետական կուսակցության կանանց խորհրդի անդամների առջև կուսակցության 20-ամյակի կապակցությամբ ունեցած ելույթից, <http://ankakh.com/2010/11/74207/>

37 2012 թ. մարտին Հայաստանի հանրապետական կուսակցության 13-րդ համագումարում Սերժ Սարգսյանի ելույթից, <http://news.am/rus/news/96634.html> Սերժ Սարգսյանի ելույթը՝ ՀՀԿ 20-ամյակին նվիրված հանդիսավոր նիստում 7or.am/am/news/view/13216/

38 Արթուր Բաղդասարյանի՝ կուսակցության Կանանց միության 7-րդ համագումարում ունեցած ելույթից, 04.03.2012:

Պարբերաբար անդրադառնալով կանանց քաղաքական մասնակցության թեմային՝ Արթուր Բաղդասարյանն անհանգստություն է հայտնում իշխանության կառույցներում կանանց ցածր ներգրավվածության կապակցությամբ. «Հայաստանում ցածր մակարդակի վրա է գտնվում կանանց ներգրավվածությունը հասարակական-քաղաքական կյանքին, հատկապես՝ պետական կառավարման ոլորտում»³⁹:

Կուսակցական կյանքում կանանց դերի և կանանց քաղաքական մասնակցության թեմային է անդրադառնում նաև «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության առաջնորդ Գագիկ Ծառուկյանը: Հանդես գալով 2012 թ. ստեղծված Երիտասարդ աղջիկների խորհրդի առաջին նիստում՝ Գագիկ Ծառուկյանը, ողջունելով այդ խորհրդի ստեղծումը, հույս հայտնեց, որ **«երիտասարդ աղջիկները, լինելով ավելի պայասխանապարտ, պետք է համախմբվեն, փոքե՛ն իրենց քաղաքական, խորհրդարանային գործունեության մեջ ակտիվ մասնակցել կուսակցական աշխատանքին»**⁴⁰:

Քաղաքական կուսակցությունների առաջնորդների ելույթների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ թեպետ շատ դանդաղ, բայց կանանց քաղաքական մասնակցության հիմնախդիքը սկսում է մտնել նրանց ելույթների թեմաների մեջ՝ այդպիսով նախադրյալներ ստեղծելով որոշումների ընդունման մակարդակում այդ հիմնախնդիրների նկատմամբ քաղաքական կուսակցությունների առավել լուրջ մոտեցման համար:

4. Քաղաքական կուսակցությունների և դրանց ղեկավար մարմինների գեներային կազմը

Ըստ ՀՀ արդարադատության նախարարության տվյալների՝ երկրում գրանցված է 74 քաղաքական կուսակցություն (2012 թ.), որոնցից: Գանցից 19-ը մասնակցել են 2012 թ. խորհրդարանական ընտրություններին (ընդ որում, 10-ն ընդդիմադիր «Հայ ազգային կոնգրես» միության կազմում են):

Քաղաքական կուսակցությունների կազմի իրական պատկերը հնարավոր չի թվում, քանի որ շատ կուսակցություններ վիճակագրական հաշվառում չեն անցկացնում և ճշգրիտ տվյալներ չունեն իրենց գեներային կազմի վերաբերյալ: Սույն ուսումնասիրության շրջանակներում մենք վեր ենք հանել կանանց ներկայացվածությունը 2012 թ. խորհրդարանական ընտրություններին մասնակցող քաղաքական կուսակցություններում և կուսակցությունների դաշինքում: Օգտագործվել և քննական վերլուծության են ենթարկվել կուսակցությունների գեներային կազմի մասին տվյալները, որոնք առկա էին նաև մինչև ընտրությունները հրապարակված «ՀՀ ԱԺ 2012 թ. ընտրություններին համամասնական ընտրակարգով մասնակցող կուսակցություններ» ուղեցույցում:

39 <http://news.am/arm/news/16121.html>

40 Գագիկ Ծառուկյանի՝ Երիտասարդ աղջիկների խորհրդի առաջին նիստում ունեցած ելույթից, http://www.youtube.com/watch?v=xcubpebK_2s

Կուսակցություններում և ընտրական դաշինքներում կանանց ներկայացվածությունը

Կուսակցություն	Կուսակցությունում կանանց %-ը	Կուսակցության ղեկավար մարմնում կանանց %-ը	Կուսակցությունում կանանց %-ը	
			2007	2012
1. Հայաստանի հանրապետական կուսակցություն	30%	2,8%	51%	10%
2. «Բարգավաճ Հայաստան»	40%	11,4%	-	8%
3. Հայ հեղափոխական դաշնակցություն	25%	9,5%	14%	10%
4. «Օրինաց Երկիր»	68,3%	30%	69%	9%
5. «Ժառանգություն»	52%	22%	45%	45%
6. «Հայ ազգային կոնգրես» կուսակցությունների ընտրական դաշինք	-	-	46%	12%
6.1 «Ազատություն»	-	-	32%	
6.2. «Ժողովրդավարական հայրենիք»	-	-	27%	
6.3. «Ժողովրդավարական ուղի»	-	-	27%	
6.4. Հայաստանի ժողովրդական կուսակցություն	40	17	40%	
6.5. Հայաստանի լիբերալ կուսակցություն	-	-	42%	

2

6.6. Հայաստանի կանաչների (տոցիալ-էկոլոգիական) կուսակցություն	-	-	61%	
6.7. Հայոց համագային շարժում	-	-	32%	
6.8. «Հայոց հայրենիք»	-	-	19%	
6.9. «Հանրապետություն»	-	-	Տվյալներ չկան	
6.10 Պահպանողական կուսակցություն	-	-	25%	
7. Հայաստանի կոմունիստական կուսակցություն	-	-	22%	20%
8. Հայաստանի դեմոկրատական կուսակցություն	-	-	25%	20%
9. «Միավորված հայեր»	-	-	38%	38%

Բերված տվյալները ցույց են տալիս, որ կուսակցությունները գենդերային կազմով, ավելի ստույգ՝ կանանց ներկայացվածությամբ կարելի է դասակարգել երեք խմբի.

- կանանց ներկայացվածությունը 30%-ից ցածր է,
- կանանց ներկայացվածությունը կազմում է 30-50%,
- կանանց ներկայացվածությունը 51% և ավելի է:

Ինչպես երևում է աղյուսակից, առաջին խմբում՝ 30%-ից ցածր, հայտնվել են Հայ հեղափոխական դաշնակցությունը (ՀՅԴ), Հայաստանի դեմոկրատական կուսակցությունը, Հայաստանի կոմունիստական կուսակցությունը, ինչպես նաև 4 կուսակցություն, որոնք մտնում են ընդդիմադիր «Հայ ազգային կոնգրես» (ՀԱԿ) միության մեջ: ՀԱԿ-ի ղեկավարության 16 անդամներից 2-ն են կին, ինչը կազմում է 12%:

Աղյուսակի տվյալները ցույց են տալիս, որ ՀՅԴ-ն կանանց ներկայացվածության առումով, նախորդ շրջանի համեմատ, նահանջ կամ հետընթաց է ունեցել: 2003 թ. կանանց ներկայացվածությունը կուսակցությունում կազմել է 19%: Այնուհետև կուսակցությունը Սոցիալիստական ինտերնացիոնալ ընդուն-

վելու ցանկություն է հայտնել: Սոցիալականի սկզբունքներից մեկը, որ հռչակված է Էթիկայի խարտիայում, գենդերային հավասարության ապահովումն է⁴¹:

ՀՅԴ-ն Սոցիալականի անդամ է դարձել 2004 թ., որից հետո կանանց թիվը կուսակցությունում սկսել է աճել: Կուսակցությունը Սոցիալականի փորձագետների մասնակցությամբ անցկացրել է սեմինարներ, որոնք նպաստել են գենդերային իրազեկությանը: 2007 թ. կանանց ներկայացվածությունը կուսակցությունում հասել է 25%-ի: Կուսակցության խմբակցությունը խորհրդարանում գենդերայնորեն առավել հավասարակշռվածներից էր: Սակայն, ըստ վերջին տվյալների, 2012 թ. խորհրդարանական ընտրությունների նախօրեին կանանց ներկայացվածությունը կուսակցությունում իջավ 14%-ի: ՀՀ Ազգային ժողովի ընտրություններից հետո Դ-աշնակցության խմբակցությունում կին չկա:

Երկրորդ խմբում, որտեղ կանանց ներկայացվածությունը 30-50% է կազմում, հայտնվել է «Ժառանգություն» կուսակցությունը (45%), ինչպես նաև այն կուսակցությունների մեծ մասը, որոնք մտնում են ՀԱԿ-ի մեջ (միջին ներկայացվածությունը միությունում 46% է):

Երրորդ խումբն (51%) են մտել Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը, «Օրինաց երկիր», «Միավորված հայեր» կուսակցությունները, ինչպես նաև Հայաստանի կանաչների (սոցիալ-էկոլոգիական) կուսակցությունը, որ ՀԱԿ-ի կազմում է:

Որոշ կուսակցություններ, օրինակ՝ «Բարգավաճ Հայաստանը», ճշգրիտ տվյալներ չունեն իրենց գենդերային կազմի մասին. «Օրինաց երկիր» կուսակցությունը, որ ընտրություններից հետո վերակազմավորման գործընթացում է, կարողացավ միայն մոտավոր տվյալներ տալ:

Ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ կուսակցությունների մեծ մասի դեկավարությունում որոշակի կայուն անհավասարակշռություն է հաստատվել, թեպետ որոշ կուսակցություններում, համեմատած 2007 թ. հետ, կանանց ներկայացվածությունը մի քիչ մեծացել է:

Այսուհանդերձ, զգալի թվով կամ բարձր տոկոս կազմող կանայք կուսակցություններում բարձր քաղաքական ակտիվության և բարձր կարգավիճակի և կամ ներկուսակցական ժողովրդավարության ուժեղացման վրա ազդող հնարավորության վկայություն չեն: Ֆոկուս խմբերի տվյալները ցույց են տալիս, որ կանայք կուսակցություններում հաճախ մարզինալացված են, և որոշ կուսակցությունների քաղաքականության մեջ զգալի է կանանց նկատմամբ թաքնված խտրականությունը: Դա հաստատվում է ֆոկուս խմբերում ոչ միայն կանանց,

41 Սոցիալիստական ինտերնացիոնալի Էթիկայի խարտիայում, որն ընդունվել է 2003 թ. Սան Պաուլոյում՝ Սոցիալականի XXII կոնգրեսում, խնդիր է դրված «նպաստել աճական և հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում գենդերային հավասարության ապահովմանը, այդ թվում և մեր կուսակցություններում, բոլոր ոլորտների ղեկավար պաշտոններում և բոլոր մակարդակներում»:

այլև տղամարդկանց ունեցած ելույթներում. «...Այս պահի դրությամբ էլի տղամարդիկ են գերակշռող դերը ստանձնել, կանանց ներգրավում են զուտ նրա համար, որ չասեն՝ չկան»⁴²: Կամ. «Ինչպես և ամեն տեղ, հիմնական կորիզը տղամարդիկ են՝ ղեկավարները խորհուրդներում: Կարող է մեկ-երկու կին լինել, դա էլ մոդայի համար. չեն կարող չանել»⁴³:

Հաճախ կանանց կապվածությունն ընտանիքին հակադրվում է նրա քաղաքական կարիերային, և միտք է հնչում, թե քաղաքականությանը մասնակցող կանայք «ուրիշ» են, ինչը նույնպես թաքնված խտրականության դրսևորում է: «...Որովհետև քաղաքականությամբ զբաղվող կանայք որոշակի տեսակի մարդիկ են, որոնք երբեմն հասարակականը կարողանում են ընտանիքից վեր դասել, և նրանք իրենց էությամբ հրապարակային կանայք են, սովորաբար այդ դասին են պատկանում հատկապես չամուսնացած կանայք, դա իմ դիտարկումն է: Այն կանայք, որոնք ընտանիքի հոգսերով ծանրաբեռնված են, ժամանակ չունեն: Քաղաքականությամբ զբաղվող կանայք կան չունեն այդ հոգսը, կան ազատված են այդ հոգսերից»⁴⁴:

Խտրականության առկայությունը հաստատվում է նաև սոցիոլոգիական հարցումներով: Ըստ 2010 թ. վերջին անցկացված հարցման արդյունքների՝ «Գոյություն ունի՞ չէ-ում խտրականություն կանանց նկատմամբ» հարցին բոլոր հարցվածների 46,4%-ը դրական է պատասխանել⁴⁵: Սակայն նույն հարցման արդյունքների համաձայն՝ «Ո՞ր ոլորտներում գոյություն ունի խտրականություն» հարցին 23,8%-ը բոլոր պատասխաններից նշել է քաղաքական ընտրությունների ոլորտը, 23,7%-ը՝ պետական կառավարման, և միայն 13,6%-ն է նշել քաղաքական կուսակցությունները⁴⁶:

Կուսակցությունների կին անդամների կարծիքները խտրականության առկայության մասին տարբեր են՝ սկսած լրիվ ժխտումից մինչև լրիվ հաստատումը (անկասկած, խտրականություն կա):

«Քաղաքականության մեջ չեն հանդիպել խտրականության, ինչքան համագումարների մասնակցել են, թե՛ մեզ մոտ, թե՛ կենտրոնում կարծիքիդ հետ հաշվի են նստում, լսում են, մեր կուսակցության մեջ չեն նկատել, մյուսների մասին, բնականաբար, չգիտեն, ոչինչ չեն կարող ասել»⁴⁷:

Կանանց ներգրավում են միայն այն ժամանակ, երբ պետք է օգտագործել նրանց հնարավորությունները, իսկ դափնիներ ստանալու ժամանակ առաջ

42 Արտաշատի ֆոկլուս խմբում ՀՀԸ-ի տղամարդ անդամի ելույթից:
 43 Արոլյանի ֆոկլուս խմբում ԲՀԿ-ի կին անդամի ելույթից:
 44 Արտաշատի ֆոկլուս խմբում «Ժառանգություն» կուսակցության տղամարդ անդամի ելույթից:
 45 Օսիպով Վ. Մասնակցային գործընթացներ. գործոններ, խոչընդոտներ, դիբրորոշումներ // Հայաստանում հասարակական-քաղաքական մասնակցության գենդերային առանձնահատկությունները. գեկույց սոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքների վերաբերյալ. - Երևան, 2011, էջ 40:
 46 Նույն տեղում, էջ 43
 47 «Ժառանգություն» կուսակցության կին անդամի հետ հարցազրույցից:

են մղվում տղամարդիկ. «Անկասկած (խտրականություն) կա: Երբ պետք է օգտագործել կանանց ուժը, կանայք ներգրավվում են, իսկ երբ պտուղները հավաքելու ժամանակն է, գալիս են ուժեղ տղամարդիկ, պաշտոններ և այլն»⁴⁸: Կուսակցության ղեկավար մարմիններում կանայք ներկայացված չեն. «...Կուսակցության ղեկավար մարմիններում կանայք ներկայացված չեն, չէ՞ որ մեկը պիտի աշխատի, մյուսը՝ ղեկավարի»⁴⁹:

Անուղղակի խտրականության առկայությունը հաստատում է նաև այն հանգամանքը, որ շատ հաճախ կանանց և տղամարդկանց նկատմամբ կիրառվում են երկակի չափորոշիչներ. «Այն, ինչ ներվում է տղամարդուն, կնոջը չի ներվում, ու ամեն ինչ գտնվում է տղամարդկանց իշխանության տակ: Հ1-ը, մյուս հեռուստարձկերությունները սկսում են քննարկել կանանց սխալ պահվածքը, սխալ խոսքը. սխալ մոտեցումը... Ուղղակի երկու ստանդարտ է աշխատում կանանց նկատմամբ»⁵⁰:

Շատ հաճախ կուսակցությունների կին անդամները ժխտում են խտրական գործելակերպի առկայությունը, սակայն չեն կարող բացատրել, թե ինչու իրենց հետ հաշվի չեն նստում, ինչու իրենք չեն մասնակցում քաղաքական կուսակցությունների՝ Ազգային ժողովի ընտրությունների համամասնական ընտրակարգով ընտրական ցուցակների կազմմանը և կուսակցական ծրագրերի մշակմանը: Ընդ որում, նշանակություն չունի, թե ինչ կուսակցություն է, և ինչ դիրք է գրավում կուսակցությունում այս կամ այն կինը: Մոտեցումների տարբերությունն այս դեպքում բացատրվում է խտրականություն երևույթի մասին կանանց իրազեկության աստիճանով:

Հիշեցնենք, որ Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի թիվ 25 Ընդհանուր մեկնաբանություններում կոնվենցիայի առաջին հոդվածի առնչությամբ տրվում է հետևյալ մեկնաբանությունը. «Անուղղակի խտրականությունը կարող է տեղ գտնել այն դեպքում, երբ **օրենքները, ռազմավարությունները և ծրագրերը հիմնված են գենդերային առումով քվեացյալ չեզոք չափանիշների վրա**, որոնք իրենց փաստական ազդեցությամբ կործանարար հետևանքներ են ունենում կանանց համար»:

Գենդերային առումով չեզոք օրենքները, ռազմավարությունները և ծրագրերը կարող են ոչ միտումնավոր ամրապնդել անցյալում տեղ գտած խտրականության դրսևորումների հետևանքները: Դրանք ինքնաբերաբար կարող են մոդելավորված լինել տղամարդկանց կենսակերպի հիման վրա և չնպաստել կանանց կենսափորձի նկատառմանը, որը տարբերվում է տղամարդկանց կենսափորձից: Այդ տարբերությունների գոյությունը կարող է բացատրվել հասարակության մեջ կնոջ դերի մասին կարծրատիպային պատկերացումների

48 ՕԵԿ-ի կին անդամի հետ հարցազրույցից:

49 Սևանի ֆոկլուս խմբում ՀՅԴ-ի կին անդամի ելույթից:

50 Երևանի ֆոկլուս խմբում ԱԺՄ-ի կին անդամի՝ գենդերային փորձագետի ելույթից:

առկայությամբ և վարքագծի մոդելներով, որոնք հիմնված են կանանց և տղամարդկանց կենսաբանական տարբերությունների վրա⁵¹: Այսինքն՝ կարելի է ասել, որ եթե «կարծրատիպային պատկերացումների, մոտեցումների և մոդելների» առկայության պատճառով կանանց չի հաջողվում մրցակցել կուսակցություններում տղամարդկանց հետ, գոյություն ունի անուղղակի խտրականություն, և կուսակցությունները պարտավոր են նման ռազմավարություններով և ծրագրերով նպաստել այնպիսի օրենքների ընդունմանը, որոնք ուղղված են հնարավորությունների հավասարության ապահովմանը:

Կանանց լիդերության դպրոցներում ձեռք բերելով քաղաքական փորձ և գիտելիքներ, ինչպես նաև ուրիշ երկրների գործընկերների հետ կապերի աշխուժացման շնորհիվ կանանց մեջ տեղի է ունենում խտրական գործելակերպի գիտակցում, կուսակցություններում ակտիվանում է կանանց ներկուսակցական միավորումների՝ կանանց խոհուրդների կամ միությունների գործունեությունը:

5. Կանանց ներկուսակցական խորհուրդները և միավորումները՝ որպես կանանց քաղաքական սոցիալականացման ինստիտուտներ

Հայտնի է, որ շատ կուսակցություններում ստեղծվել են ներկուսակցական միավորումներ՝ կանանց խորհուրդներ կամ միություններ: Ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ ինչպես և նախորդ տարիներին, այդ խորհուրդների աշխատանքն ավելի շատ ուղղված է բարեգործությանը, որոշ չափով՝ կուսակցական ծրագրի իրականացմանը, որում բացակայում են կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացման խնդիրները: Ավելին, խզում է նկատվում կանանց խորհուրդների ծրագրային դիրքորոշումների և քաղաքական գործելակերպի միջև:

Այսպես, Հայաստանի հանրապետական կուսակցության կանանց խորհրդի ծրագրում նշված են հետևյալ ուղղությունները.

- ՀՀԿ գաղափարախոսության, կանոնադրական խնդիրների և ծրագրերի կատարում և քարոզչություն,
- հայկական հոգևոր, մշակութային և պատմական արժեքների քարոզչություն՝ ելնելով ազգի և հայրենիքի հավիտենականության գաղափարներից,
- կանանց, ընտանիքի, մայրության և մանկության բազմապիսի հիմնախնդիրների վերհանում և լուծում՝ ելնելով յուրաքանչյուր անհատի, ընտանիքի, հետևաբար և ազգի արժանավայել կեցությունն ապահովելու հրամայականից,
- Ժողովրդավարական և քաղաքացիական հասարակության ձևավորմանը, հայոց պետականության ամրապնդմանը նպաստում:

51 <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/General%20recommendation%2025%20%28Russian%29.pdf>

Հայաստանի հանրապետական կուսակցության կանանց խորհրդի ղեկավարությունը բաղկացած է 10 անդամից: Ինչպես և նախորդ տարիներին, կանանց խորհրդի կազմում գործում են կազմակերպչական, գաղափարա-քարոզչական և սոցիալական հիմնախնդիրների, մշակույթի, կրթության, առողջապահության, կանանց ձեռներեցության, հասարակությունում կանանց դերի բարձրացման հարցերի կոմիտեներ:

«Օրինաց երկիր» կուսակցության կանանց միության ծրագրային դրույթներում նշված են նրա խնդիրները.

- ուսումնասիրել և բարձրացնել կանանց խնդիրները,
- կատարելագործել կանանց իրավական և քաղաքական մշակույթը,
- պաշտպանել սոցիալական և իրավական շահերը,
- բարձրացնել կանանց ֆունկցիոնալ դերը ընտանիքի ամրապնդման գործում,
- ամրապնդել և ապահովել կանանց ներգրավվածությունը աշխատանքի շուկայում,
- աջակցել կանանց ձեռնարկատիրական գործունեության զարգացմանը
- սերտորեն համագործակցել ՀՀ-ում գործող ՀԿ-ների հետ,
- լուծել օրենսդրական և գործադիր մարմիններում կանանց ներկայացվածության հարցերը:

Իրականում, ինչպես ցույց է տալիս փորձը, քաղաքական կուսակցությունների կանանց խորհուրդներն ավելի շատ զբաղվում են բարեգործությամբ, կազմակերպում են տարբեր մշակութային միջոցառումներ, իրենց սահմանափակ հնարավորությունների շրջանակներում նպաստում են կանանց աշխատանքի տեղավորմանը: Այսուհանդերձ, ինչպես ցույց են տալիս քաղաքական կուսակցությունների գործունեության վերջին տարիների հետազոտությունները, ինչպես նաև սույն հետազոտության շրջանակներում անցկացված ֆոկուս խմբերի և կլոր սեղանների մասնակիցների կարծիքների վերլուծությունը, կանանց խոհուրդները և կանանց միությունները նպատակաուղղված գործունեություն չեն ծավալում կանանց քաղաքական սոցիալականացման, նրանց քաղաքական-իրավական գիտելիքների հարստացման և կուսակցությունում նրանց դերի բարձրացման ուղղությամբ: Նրանց գործունեության բարեգործական ուղղվածությունը հանգեցնում է կուսակցությունում կանանց դերի մարզինալացման և կուսակցության գաղափարական ու կազմակերպչական գործունեությանը կանանց մասնակցության, ներկուսակցական աշխատանքի առավել կարևոր հատվածներում կանանց և տղամարդկանց գույակշռված մասնակցության հասնելու և հետևաբար ներկուսակցական ժողովրդավարության զարգացման խնդրում կանանց հնարավորությունների նվազման: Մտահոգող

է այն փաստը, որ կուսակցությունների շատ ակտիվիստների կողմից՝ թե՛ կին, թե՛ տղամարդ, կուսակցական գործունեության կարևոր խնդիրների լուծմանը կանանց մասնակից չդարձնելու գործելակերպը քննադատաբար չի գնահատվում, ավելին, ընկալվում է որպես կուսակցություններում «կանանց դերի» ինքնին հասկանալի փաստ:

Ֆոկուս խմբերը վեր հանեցին, որ տվյալ իրավիճակի գնահատումը կուսակցությունների կին անդամների և այն կանանց կողմից, որոնք ակտիվորեն մասնակցում են կանանց խորհուրդների աշխատանքներին, տարբեր են:

ՀՀԿ Գեղարքունիքի մարզի Կանանց խորհրդի նախագահ. «Մենք շատ ակտիվ գործունեություն ենք ծավալում և կանանց համար միջոցառումներ ենք անում, մեր կանանց համար. փորձում ենք, որ ուշադրության կենտրոնում լինեն»⁵²: Կամ. «Կանանց խորհուրդը նաև կնոջ համար որպես քաղաքական գործիչ կայանալու դպրոց է, ինստիտուտ է»⁵³:

Այսուհանդերձ, ինչպես ցույց տվեցին ֆոկուս խմբերը, կանանց խորհուրդների կին անդամների ու ակտիվիստների և կուսակցությունների շարքային անդամների կարծիքներն այդ կապակցությամբ տրամագծորեն հակառակ են. կուսակցությունների կին ակտիվիստների կարծիքով՝ կանանց խորհուրդները մեծ դեր են խաղում՝ կազմակերպելով տարբեր միջոցառումներ, կանանց տեսանելի են դարձնում կուսակցություններում, մինչդեռ կուսակցությունների շարքային անդամների կարծիքով՝ «կանանց խորհուրդները չեն կատարում իրենց ֆունկցիաները», «կանանց խորհուրդները չեն աշխատում տարածաշրջաններում», «կուսակցության կին անդամների շարքում գաղափարախոսական և քաղաքական աշխատանքը հետ է մնում այն խնդիրներից, որոնք թելադրում է ժամանակը, մասնավորապես՝ երկրի՝ թե՛ կուսակցության ներսում, թե՛ առհասարակ երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքում գեներայիին հավասարության հասնելու պարտավորությունների կատարումից»:

Ֆոկուս խմբերի և կյոբ սեղանների մասնակիցները նշում էին, որ կազմակերպվող միջոցառումները շատ հաճախ չեն ծառայում կուսակցություններում նրանց հեղինակության կամ ինքնագնահատման բարձրացմանը: «Համարյա բոլոր կուսակցություններն ունեն կանանց խորհուրդներ, սակայն դրանք ավելի շուտ բարեգործություն են անում, մարզային կառույցներում համարյա կանայք չկան»⁵⁴: Կամ. «Վերադառնալով կուսակցություններին կից կանանց խորհուրդների գործունեությանը, պետք է արձանագրենք, որ նրանք իրենց գործունեությամբ ոչնչով չեն տարբերվում հասարակական և բարեգործական կազմակերպություններից: «Տուն է, թող լինի» սկզբունքով են գործում, լուծում են մարդկանց բուժման, սոցիալական աջակցության խնդիրներ, ոչ մի լուրջ

52 Էլեոնորա Մալխասյանի ելույթից Երևանի ֆոկուս խմբում:

53 Ժամին Ղևոնդյանի ելույթից:

54 Սևանի ֆոկուս խմբում Հանրապետական կուսակցության կին անդամի ելույթից:

հիմնախնդիր չեն քննարկում և լուծում չեն տալիս: Նույնն էլ՝ երիտասարդական թևերը»⁵⁵:

Այդ իսկ պատճառով շատերը կարծիք էին հայտնում, որ կանանց խորհուրդները չեն նպաստում կանանց քաղաքական սոցիալականացմանը: «Ես Հայաստանի դեպքում դեմ եմ կանանց խորհուրդներին: Ամբողջ աշխարհում այդ փորձն ինձ շատ զրավում է: Բայց Հայաստանում, ինձ թվում է, դա միջոց է, որ տղամարդիկ մեկուսացնեն կանանց: Ոնց որ ասեն. «Գնացեք, էս էլ խաղալիքը, գնացեք խաղացեք, ձեր հարցերով զբաղվեք»: Կանայք էլ խաբվում են ու չեն մտնում քաղաքական հարցերի մեջ, երկրորդական հարցերով են զբաղվում: Ու ստացվում է, որ կանայք զբաղվում են կանանց հարցերով, իսկ տղամարդիկ զբաղվում են քաղաքական հարցերով: Իմ մեջ այդ տպավորությունն է, և ես դրանից վախենում եմ»⁵⁶:

Կամ մի ուրիշ կարծիք. «Ես կարծում եմ, որ պարտադիր չէ՝ կինը կայանա այս խորհրդի միջոցով»⁵⁷:

Կուսակցությունների մեծ մասում կանանց քաղաքական գործունեության ոլորտում առաջ մղելու որևէ մեխանիզմ չկա: Դա բազմիցս են նշել կանայք հարցազրույցների ընթացքում: Կանայք հաճախ նշում էին, թե ինչ դժվարություններ են ստիպված եղել հաղթահարել, որպեսզի տեսանելի և լսելի լինեն: «Կուսակցության ներսում նպաստում են կանանց առաջընթացին» հարցին կին լիդերը՝ կանանց խորհրդի ղեկավարը, պատասխանում է. «Առանձնապես արգելք չեն տեսնում, բայց հատուկ խթան՝ որպես այդպիսին, դա էլ չեն տեսնում»:

«Որպես կանանց խորհրդի նախագահ կարող եք հանձնաժողովն օգտագործել որպես խողովակ մյուս կանանց տեսանելի դարձնելու համար, թե՞ հնարավորություններ այնքան էլ չկան» հարցին մարզային կանանց խորհրդի նախագահը պատասխանում է. «Արգելքներ չկան, եթե ես կանանց ակտիվացնելու նախաձեռնություն ունենամ, ոչ ոք դեմ չի լինի, ընդհակառակը՝ ուրախ կլինեն, բայց մոտիվացիան թույլ է, քաղաքականությամբ հետաքրքրվող կանանց թիվը փոքր է»:

Ինչպես երևում է աղյուսակից, կուսակցություններում կանանց թվաքանակը բավական մեծ է: Այլ հարց է, որ նրանց շարքում բոլորը չէ, որ ակտիվ են: Բայց չէ՞ որ հենց դա է կանանց խորհուրդների խնդիրը՝ նպաստել իրենց կուսակցություններում կանանց ակտիվացմանը, պայքարել կուսակցություններում խտրական գործելակերպի դրսևորումների և գեղեցիկ կարծրատիպերի դեմ:

55 Սևանի ֆոկլուս խմբում Հանրապետական կուսակցության կին անդամի ելույթից:

56 Երևանի ֆոկլուս խմբում ԱԺԲ-ի կին անդամի՝ գեղեցիկ փորձագետի ելույթից:

57 Երևանի ֆոկլուս խմբում Իրինա Գասպարյանի ելույթից:

6. ՀՀ Ազգային ժողովի ընտրություններում կուսակցությունների համամասնական ընտրակարգով ընտրական ցուցակների կազմման սկզբունքները և մեխանիզմները

«Յուրաքանչյուր քաղաքական կուսակցությունից ընտրված կանանց և տղամարդկանց թիվը կուսակցությունների այն առաջընթացին հասնելու ցուցանիշ է, որն առնչվում է կանանց ներկայացվածությանը խորհրդարաններում»⁵⁸:

ՀՀ Ազգային ժողովի ընտրություններում քաղաքական կուսակցությունների ցուցակների կազմման մեխանիզմների ուսումնասիրությունը վկայում է ներկուսակցական ժողովրդավարության դեֆիցիտի մասին: Ինչպես և նախորդ տարիներին, կուսակցությունների շարքային անդամները, որպես կանոն, ընտրական ցուցակների կազմմանը չեն մասնակցում և տեղյակ չեն, թե ինչ սկզբունքով են կազմվում ընտրական ցուցակները: Անգամ ցուցակում ընդգրկված թեկնածուներն առանձնապես տեղյակ չեն ցուցակների կազմման մոտեցումների մասին, և հաճախ անհայտ է մնում, թե ինչ սկզբունքով է կուսակցության անդամին վերապահվել այս կամ այն տեղը, լինի նա կին թե տղամարդ: Ուսումնասիրությունը ցույց տվեց նաև, որ ցուցակների կազմման մեխանիզմների մասին իրազեկությունը շատ ավելի ցածր է մարզերում, քան Երևանում:

Կուսակցական ցուցակներում կանանց ընդգրկելու հարցում վճռական դեր է խաղացել ՀՀ ընտրական օրենսգրքում 20-տոկոսանոց գենդերային քվոտան: Անհրաժեշտ թվով կանանց ապահովելու համար կուսակցությունների ղեկավարները հաճախ դիմել են կանանց խորհրդի օգնությանը: «Հրավիրել են մարզային կառույցների կանանց խորհուրդների նախագահներին և խնդրել են, որ ցուցակ ներկայացնեն՝ կանանց ցուցակը՝ երեք-չորս կին»⁵⁹:

2012 թ. ընտրությունների նորարարությունն այն էր, որ հաճախ կուսակցական ցուցակների թեկնածուներին առաջարկվում էր միանգամից գրել երկու դիմում, մեկը՝ ցուցակում ընդգրկվելու համաձայնության մասին, մյուսը՝ պատգամավորական մանդատից հրաժարվելու: Թեպետ հետընտրական կլոր սեղանների ժամանակ կին թեկնածուները փորձել են արդարացնել իրենց կուսակցությունների քաղաքականությունը, դիտվել է նաև անհամաձայնություն մնան քաղաքականության առնչությամբ:

Հայաստանի որևէ կուսակցություն նախաձեռնություն չի ցուցաբերել և կամավոր կուսակցական կառույցներում կանանց թիվը մեծացնելու մեխանիզմներ չի գործադրել, հատուկ միջոցներ չի ձեռնարկել, օրինակ՝ ներկուսակցական քվոտաներ: Ստորև բերված է աղյուսակ այն երկրների ներկայացմամբ,

58 ԵՆ Նախարարների կոմիտեի «Քաղաքական և պետական որոշումների ընդունման գործընթացին կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության մասին» [Rec (2003)3] հանձնարարականից:

59 Երևանի ֆոկլուս խմբում Էլեոնորա Մալխասյանի ելույթից:

որտեղ կիրառվում են քվտաներ: Աղյուսակում մտնում են որոշ հետխորհրդային հանրապետություններ, նախկին սոցիալիստական ճամբարի երկրներ և կայուն ժողովրդավարությամբ երկրներ:

Աղյուսակ⁶⁰

Պետությունների ազգային խորհրդարանների ստորին պալատներում կանանց ներկայացվածության շարժընթացը 2000-2012 թթ.⁶¹

N	Պետություն	2000	2005	2010	2012	Աճը	Օրենսդիր քվտաներ	Կուսակցական քվտաներ
	Հայաստան	3	5	9	11	8	+	
	Սակեդոնիա	8	19	33	31	23	+	
	Ղրղզստան	1	0	26	23	22	+	
	Բելգիա	23	35	39	38	15	+	
	Իսպանիա	22	36	37	36	14	+	
	Սղոթվա	9	22	24	20	11		+
	Ուզբեկստան	7	18	22	33	26	+	
	Հունաստան	6	13	17	19	13		+
	Իտալիա	11	12	21	22	11		+
	Բուլղարիա	11	22	21	21	10		
	Ֆրանսիա	11	12	19	19	8	+	
	Իսլանդիա	35	33	43	40	5		+
	Չեխիա	15	17	22	22	7		+
	Լեհաստան	13	20	20	24	11		+
	Թուրքիա	4	9	9	14	10		+
	Նիդեռլանդներ	36	37	41	41	5		+
	Ռումինիա	7	11	11	11	4	+	
	Շվեդիա	43	45	46	45	2		+
	Նորվեգիա	36	38	40	40	4		+
	Ֆինլանդիա	37	38	40	43	6		
	Լիտվա	18	22	19	19	1		+
	Կանադա	21	21	22	25	4		+
	Ավստրիա	27	34	28	28	1		+
	Դանիա	37	37	38	40	3		
	Ուկրաինա	8	5	8	8	0		+
	Ադրբեջան	12	13	11	16	4		
	Վրաստան	7	9	7	7	0		+

60 Աղյուսակը կազմվել է «Գենդերային հավասարությունը ընտրովի պաշտոններում. գործողությունների վեցաստիճան պլան» բազային հետազոտության տվյալների հիման վրա քաղաքական կուսակցություններում կանանց մասնակցության աջակցության ԵԱՀԿ ԺՀՄԻԳ-ի ուղեցույցի մշակման համար, 2011 թ., էջ 16-17, <http://www.osce.org/ru/odihr/80989>

61 2012 թ. տվյալները ներկայացված են մայիսի 31-ի դրությամբ:

Աղյուսակի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ մի շարք պետություններում քվոտաների ներդրման արդյունքներն ավելի համեստ են, քան մյուսներում: Ընդ որում, առանձին երկրներում ավելի մեծ արդյունք են տվել ընտրական քվոտաները, ուրիշներում՝ կուսակցական: Այս կամ այն քվոտայի արդյունավետության օրինաչափությունները չեն դիտարկվում: «Գեներային հավասարությունն ընտրովի պաշտոններում. գործողությունների վեցաստիճան պլան» ուսումնասիրությունում այդ տարբերությունները բացատրվում են մի շարք գործոններով, այդ թվում՝ «քվոտաների ներդրման եղանակով, այսինքն՝ օրենսդիր ձևակերպումների առանձնահատկություններով, պահանջներով և խախտումների համար պատժամիջոցներով, ինչպես նաև հասարակայնության աչքում քվոտաների լեգիտիմությամբ»⁶²:

Հայաստանում քվոտաների ցածր արդյունավետության պատճառների մասին բավական խոսվում է հաջորդ գլխում, ինչ վերաբերում է քվոտաների լեգիտիմությանը, ապա հայ հասարակությունում դրանք բավական լեգիտիմացված են: 2011 թ. անցկացված սոցիոլոգիական հարցման արդյունքներով՝ հարցվածների 57,2%-ը արտահայտվել է քվոտաներ ներդնելու օգտին, դեմ է արտահայտվել ընդամենը 11,2%-ը, մնացածները կա՛ն անտարբեր են եղել հիմնախնդրի նկատմամբ, կա՛ն դժվարացել են պատասխանել: Հետաքրքիր է, որ կուսակցությունների անդամների շարքում քվոտաներ մտցնելու կողմնակիցների ցուցանիշը զգալիորեն ավելի բարձր է եղել՝ 65,6%⁶³:

Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ հասարակությունը քվոտաներն ընկալում է որպես անհրաժեշտություն իշխանությունում գեներային հավասարակշռության հասնելու ճանապարհին, և կուսակցությունները պետք է փոխեն համամասնական ցուցակները կազմելու մեխանիզմները, ավելի լայնորեն օգտագործեն ժամանակավոր հատուկ միջոցները գեներային հավասարության ապահովման և թե՛ կուսակցություններում, թե՛ առհասարակ երկրում կանանց ղեկավար պաշտոններում առաջադրելու համար:

62 «Գեներային հավասարությունն ընտրովի պաշտոններում. գործողությունների վեցաստիճան պլան», էջ 31, <http://www.oscc.org/ru/odih/80989>

63 Հովհաննիսյան Հ. Քաղաքացիական և քաղաքական մասնակցության ընդհանուր ցուցանիշները և դրանց գեներային առանձնահատկությունները // Հայաստանում հասարակական-քաղաքական մասնակցության գեներային առանձնահատկությունները. գեկույց սոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքների վերաբերյալ.- Երևան, 2011, էջ 16:

7. Կանանց քաղաքական մասնակցության ճանապարհին ընկած խոչընդոտները

Գարեր ի վեր քաղաքականությունը համարվել է տղամարդու զբաղմունք: Կանայք զրկված են եղել քաղաքական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից: Կանանց քաղաքական ակտիվության առաջին բռնկումը բուրժուական հեղափոխության դարաշրջանում եղավ, բայց նրանք քաղաքականությանը մասնակցելու օրինական իրավունք ստացան միայն XX դարի սկզբին: Սակայն մինչ օրս աշխարհի երկրների մեծ մասի քաղաքական էլիտայում հիմնականում տղամարդիկ են, կանանց քաղաքական մասնակցությունը տղամարդկանցից ցածր է: Ընդ որում, ինչքան ավանդապահ է հասարակությունը, այնքան ցածր է կանանց քաղաքական մասնակցության մակարդակը, և նախկինի պես պահպանվում են այն գործոնները, որոնք խոչընդոտում են կանանց քաղաքական առաջխաղացումը:

Իրավիճակի դիտարկան ընթացքում ուսումնասիրվել են այն գործոնները, որոնք խոչընդոտում են Հայաստանում կանանց քաղաքական մասնակցությունը:

Այդ գործոնների մեծ մասը քննարկել են ֆոկլուս խմբերի և կյոք սեղանների մասնակիցները:

Կանանց քաղաքական մասնակցությունը խոչընդոտող գործոնները վերլուծելիս դրանք կարելի է բաժանել երկու խմբի՝

- ինստիտուցիոնալ,
- սոցիալ-մշակութային և հոգեբանական:

7.1 Կանանց քաղաքական մասնակցությունը խոչընդոտող ինստիտուցիոնալ գործոնները

7.1.1 Կանանց և տղամարդկանց հավասարության ապահովման ազգային մեխանիզմի բացակայությունը

Ներկայիս մեխանիզմները դեռևս չեն համապատասխանում ազգային մեխանիզմի չափանիշներին⁶⁴, որոնք շարադրված են ԿՆԽՎԿ/CEDAW կոմիտեի թիվ 6 Ընդհանուր հանձնարարականում⁶⁵ և Պեկինի գործոն-

64 Տե՛ս Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիա: Այլընտրանքային զեկույց Հայաստանի Հանրապետությունում 2002-2006 թթ. ժամանակաշրջանում կոնվենցիայի կոմիտեի հանձնարարականների կատարման մասին:

65 Հանձնարարականների համաձայն՝ ազգային մեխանիզմը պետք է՝ ա) խորհրդատվություն իրականացնի կանանց վրա պետական քաղաքականության ազդեցության վերաբերյալ, բ) կանանց դրության համակողմանի մշտադիտարկում վարի և գ) մշակի ու ներդնի խտրականության վերացման քաղաքականություն, ծրագիր և միջոցներ: Տե՛ս CEDAW Committee. General Recommendation No. 6 “Effective National Machinery and Publicity” (seventh session, 1988): <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/index.html>

դրությունների ծրագրում⁶⁶, ինչպես նաև Եվրոպայի խորհրդի «Կանանց և տղամարդկանց հավասարության ապահովման ազգային մեխանիզմների հարցը: Կանանց և տղամարդկանց հավասարության ապահովման ազգային մեխանիզմների ստեղծման և կիրառման հիմնարար սկզբունքները և դրական փորձի օրինակներ» (Ստրասբուրգ, 15 դեկտեմբերի 2001 թ., EG (2001) 7)⁶⁷ ուղեցույցում:

7.1.2 Օրենսդրական հիմքերի անբավարարությունը, մասնավորապես՝ «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի բացակայությունը⁶⁸

7.1.3 Ընտրական համակարգի անկարարությունը կանանց քաղաքականության մեջ առաջ մղելու առումով

- ՀՀ ընտրական օրենսգրքում հատուկ ժամանակավոր միջոցների անկատարությունը և անբավարար հստակ ձևակերպումը: 2012 թ. խորհրդարանական ընտրությունները ցույց տվեցին, որ ՀՀ Ազգային ժողովում համամասնական ընտրական համակարգով կանանց ներկայացվածությունն ընդլայնելու նպատակով քաղաքական կուսակցությունների ցուցակներում գենդերային քվոտան 15%-ից մինչև 20% բարձրացնելն այդպես էլ ՀՀ Ազգային ժողովի գենդերայնորեն հավասարակշռված ներկայացվածության կարգավորող միջոց չդարձավ, քանի որ այն գուրկ էր արգելող մեխանիզմներից, որոնց շնորհիվ հնարավոր կլինեին կանխել կանանց՝ որպես թերի ներկայացված խմբի քվոտաների օգտագործումը ցուցակում հաջորդող տղամարդկանց թեկնա-

66 Ըստ Պեկինի գործողությունների ծրագրի 201-րդ կետի. «Կանանց դրության բարելավման ազգային մեխանիզմը կառավարության շրջանակներում քաղաքականության համակարգման կենտրոնական ստորաբաժանումն է: Նրա գլխավոր խնդիրն այն է, որ աջակցի կառավարությանը քաղաքականության բոլոր ոլորտներում գենդերային հիմնախնդիրները հաշվի առնելու գործում: Նման ազգային մեխանիզմների արդյունավետ գործառնության համար անհրաժեշտ պայմանները ներառում են՝

- ա) մեծ մեխանիզմի ենթակայությունը կառավարության նախարար անդամի առավել բարձր մակարդակի պաշտոնատար անձին,
- բ) ինստիտուցիոնալ մեխանիզմների կամ գործընթացների առկայություն, որոնք անհրաժեշտության դեպքում նպաստում են ապակենտրոնացված պլանավորմանը, իրականացմանը և վերահսկողությանը ստորին և ավելի բարձր մակարդակի ոչ կառավարական և համայնքային կազմակերպությունների ներգրավման նպատակով,
- գ) բավականաչափ ծավալի ռեսուրսների առկայություն բյուջետային միջոցների և կադրերի ապահովման առումով,
- դ) բոլոր ոլորտներում կառավարության կողմից մշակվող քաղաքականության վրա ազդելու հնարավորություն»:

67 Համաձայն Եվրոպայի խորհրդի ուղեցույցի՝ «սեռերի հավասարության մեխանիզմը ինստիտուցիոնալ կառավարական և որոշ դեպքերում խորհրդարանական կառույց է՝ ստեղծված կանանց դերը բարձրացնելու աջակցելու և կանանց ու տղամարդկանց հավասարության օրենքի և անխտրականության սկզբունքի ապահովմանը նպաստելու նպատակով»:

68 «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքն ընդունվել է ՀՀ Ազգային ժողովում առաջին ընթերցմամբ:

ծությունների համար, անգամ մանդատից կանանց «կամավոր հրաժարման» դեպքում:

- Ընտրությունների առևտրայնացման բարձր աստիճանը, ընտրարշավների անցկացման ծախսերի օրենսդրական սահմանափակումների բացակայությունը և կանանց ֆինանսական պաշարների սահմանափակությունը:
- Կանանց ցածր ներկայացվածությունը գործարարության ոլորտում, ձեռնարկատեր կանանց փոքր թիվը:

7.1.4 Կանանց առաջ մղելու հարցում կուսակցությունների շահագրգռության չեղարման իրավական մեխանիզմների բացակայությունը.

- ներկուսակցական ժողովրդավարության անբավարարությունը,
- կանանց առաջնորման կուսակցական մեխանիզմների բացակայությունը,
- կանանց կադրերի պատրաստման տարբերակված համակարգի և կանանց լիզերության աջակցության բացակայությունը,
- քաղաքական կյանքում գեղեցիկ հավասարության ապահովման գծով միջկուսակցական միավորումների բացակայությունը,
- ներկուսակցական քաղաքական գործընթացների վրա կանանց կուսակցական միավորումների թույլ ազդեցությունը,
- կուսակցությունների՝ գեղեցիկ քաղաքականության նկատառումով պետական ֆինանսավորման համակարգի բացակայությունը:

7.2 Սոցիալ-մշակութային և հոգեբանական գործոնները.

- մասկուլինային քաղաքական մշակույթի գերիշխանությունը,
- քաղաքական պայքարի դաժան և օլիգարխիկ բնույթը,
- մրցակցության մեջ կանանց և տղամարդկանց անհավասար հնարավորությունները,
- հասարակությունում տղամարդկանց և կանանց վարքագծի տարբեր մոդելների արմատավորումը, որոնք չեն նպաստում կանանց քաղաքական սոցիալականացմանը, քաղաքականության մեջ կանանց և տղամարդկանց նկատմամբ երկակի չափորոշիչների առկայությունը,
- գեղեցիկ կարծրատիպերի առկայությունը, որոնք չեն խրախուսում կանանց քաղաքական ակտիվությունը,
- հայ իրականության մեջ կին քաղաքական գործիչների՝ որպես դերային մոդելների դրական օրինակների անբավարարությունը,
- հասարակության և իրենց իսկ կանանց կողմից խտրական գործելակերպը չգիտակցելը,
- կին թեկնածուների բավարար չտիրապետելը ընտրարշավի կառուցման մեթոդներին,

2

- կանանց կրկնակի ծանրաբեռնվածությունը, ժամանակի սղությունը, ինչը դժվարություններ է առաջացնում ընտանեկան պարտականությունները և քաղաքական առաջխաղացումը համատեղելու հարցում,
- կանանց համախմբված հասարակական շարժման բացակայությունը,
- կանանց քաղաքական մասնակցությանը ՁԼՄ-ների ոչ բավարար աջակցությունը, որոնք հաճախ վերարտադրում են հասարակական-քաղաքական կյանքում կանանց դերի կարծրատիպային պատկերացումը,
- պետական և ոչ կառավարական սուբյեկտների թույլ սոցիալական գործընկությունը որոշումների ընդունման բոլոր մակարդակներում,
- կանանց ցածր ինքնագնահատականը կամ «ինքնախտրականությունը»:

Կատարված ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ Հայաստանի պետական գեներային քաղաքականության մեջ դրական փոփոխություններ են նկատվել: Հայաստանի Հանրապետության գեներային քաղաքականության 2011-2015 թթ. ռազմավարական ծրագրում նշված են այն խնդիրները, որոնց լուծումը կնպաստի գեներային անհավասարության հաղթահարմանը: Դրա համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև վերը շարադրված գործոնները, որոնք խոչընդոտում են կանանց քաղաքական ակտիվությունը: Կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացումը մեծապես կնպաստի Հայաստանի Հանրապետության գեներային քաղաքականության ռազմավարական նպատակների իրականացմանը:

8. Եզրակացություններ

- Հայաստանի քաղաքական կուսակցությունների քաղաքականության և գործունեության մեջ գեներային հավասարության հասնելու նպատակներն առաջնահերթ չեն:
- Քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հազվադեպ բացառություններով, կուսակցությունները օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների որոշումների ընդունման մակարդակում գեներային անհավասարակշռությունը հաղթահարելու նպատակ չեն դնում:
- Կուսակցությունների քաղաքականությունը, որպես կանոն, շարունակում է գեներայնորեն չեզոք մնալ: Կազմակերպչական միջոցառումները, մասնավորապես՝ կանանց խորհուրդների կամ կանանց այլ միավորումների և խմբերի կազմակերպումը կուսակցություններում կանանց ակտիվություն չի ապահովում, կանայք թույլ են ներգրավված կուսակցության քաղաքականության ձևավորման և կուսակցության ու առհասարակ երկրի առջև ծառայած արդիական հիմնախնդիրների լուծման գործում:

- Կանանց քաղաքական մասնակցության հիմնախնդիրն արտացոլված չէ քաղաքական կուսակցությունների ծրագրային փաստաթղթերում և կանոնադրություններում: Քաղաքական կուսակցությունները չեն մշակում իրենց ղեկավար մարմինների ձևավորման այնպիսի մեխանիզմներ, որոնք ներառեին կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված ներկայացվածությունը: Հայաստանի ոչ մի կուսակցություն ներկուսակցական գենդերային քվոտաներ ներդնելու նախաձեռնություն չի ցուցաբերել:
- Կանայք պատշաճ չափով ներկայացված չեն կուսակցությունների բարձրագույն մարմիններում, ինչի հետևանքով նրանց դերն աննշան է կուսակցությունների քաղաքականության ձևավորման և ներկուսակցական ժողովրդավարության հզորացման խնդրում:
- Կուսակցություններում բացակայում է կանանց քաղաքական սոցիալականացման և կանանց իրավաքաղաքական գիտելիքների հարստացման, կուսակցական աշխատանքի ժամանակակից մեթոդների իրազեկման համակարգը:
- Կուսակցությունների ներսում գենդերային հավասարության գաղափարների քարոզչություն չի տարվում, կանանց խորհուրդները կանանց քաղաքական մասնակցության բարձրացման գծով հատուկ խորհրդատվություն չեն անցկացնում, կուսակցությունների ներսում գենդերային թեմաներով բանավեճեր չեն կազմակերպում, փոքրաթիվ սեմինարները որակական արդյունք չեն տալիս և չեն մեծացնում կանանց ազդեցությունը, չեն նպաստում թաքնված խտրականության հաղթահարմանը:
- Կուսակցություն ընդունվելուց հետո շատ կանայք ժամանակի ընթացքում կորցնում են հետաքրքրությունը կուսակցական աշխատանքի նկատմամբ այն պատճառով, որ նրանց քաղաքական գործընթացի ակտիվ դերակատարի դերը կուսակցությունում հաճախ հանգում է առանձին բարեգործական ակցիաների, ինչը նրանց քաղաքական դերը վերածում է ստատիստների, որոնք կուսակցական գործունեության ոչ հրատապ գործառույթներ են կատարում:

ԳԼՈՒԽ 3.**ԿԱՆԱՅՔ ԸՆՏՐԱԿԱՆ
ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՆԵՐՈՒՄ****1. Կանայք քաղաքական կուսակցությունների
համամասնական ցուցակներում**

ՀՀ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններում առաջադրված ութ կուսակցությունների և մեկ դաշինքի ընտրական ցուցակներում ընդգրկված 1026 թեկնածուներից 235-ը կանայք են, ինչը միջինը կազմում է 22,9%: ՀՀ Ազգային ժողովի 2007 թ. ընտրություններում, երբ ընտրական օրենսգրքով գործում էր կանանց ներկայացվածության 15%-անոց քվոտան, կուսակցությունների ցուցակներում ընդգրկված կանայք միջինը կազմում էին 22,6%:

Այսպիսով, ՀՀ ընտրական օրենսգրքում 20%-ի գենդերային քվոտայի ամրագրումից հետո կուսակցությունների ԿԸՀ ներկայացվող ցուցակներում սեռերի տոկոսային հարաբերակցությունը փաստորեն չի փոխվել, ինչը հենց սկզբում նվազեցրեց խորհրդարանում կանանց թվի մեծացման հավանականությունը: Ցուցակների վերլուծությունը ցույց տվեց, որ կանանց հատկացվող տեղերի դասավորության առումով նույնպես առաջընթաց չի նկատվել:

Ընտրական օրենսգրքում ամրագրված սկզբունքը՝ «սկսած երկրորդ համարից յուրաքանչյուր հաջորդ հնգյակում (2-6, 2-11, 2-16 և այդպես շարունակ մինչև ցուցակի վերջը) մի սեռի անձանց ներկայացվածությունը չպետք է գերազանցի 80%-ը», կուսակցությունների մեծ մասն ընկալել է զուտ բառացի՝ կանայք պետք է լինեն յուրաքանչյուր վեցերորդը հաճախականությամբ, բայց ոչ ավելի առաջ, քան վեցերորդ տեղը: Օգտվելով ցուցակներում կանանց դասավորության՝ օրենքում նշված, ըստ էության, խտրական սկզբունքից՝ կուսակցությունների մեծ մասը կենսագործել է իր համար «ամենաշահավետ» տարբերակը՝ կանանց «վերապահելով» 6-րդ, 11-րդ, 16-րդ, 21-րդ և հետագա տեղերը:

Արդյունքում բոլոր ութ կուսակցությունների և մեկ դաշինքի ցուցակների առաջին տասնյակի կազմում ներկայացվել է 15 կին կամ առաջադրված կանանց ընդհանուր թվի 6,4%-ը, իսկ առաջին հնգյակում՝ ընդամենը 4 կին՝ 1,7%-ը: Նախորդ՝ 2007 թ. ընտրությունների համեմատությամբ՝ հետընթաց է

դիտվել, ինչն արտահայտվել է այն իրողությամբ, որ ցուցակների անցողիկ տեղերում ներկայացված կանանց թիվն առաջին տասնյակում կրճատվել է երկու անգամ և առաջին հնգյակում, որը, ըստ էության, նվազագույն շեմն է ՀՀ Ազգային ժողով անցնելու համար, չորս անգամ:

Համամասնական ընտրակարգով կանանց մասնակցության համեմատական աղյուսակ

	2003	2007	2012
Համամասնական ընտրակարգով առաջադրված կանայք	162 կին 1143 թեկնածուներից 14,1%	297 կին 1313 թեկնածուներից 22,6%	234 կին 1026 թեկնածուներից 22,8%
Առաջին տասնյակ	27 կին 162-ից 16,6%	37 կին 297-ից 12,4%	15 կին 234-ից 6,4%
Առաջին հնգյակ	6 կին 162-ից 3,7%	17 կին 297-ից 5,7%	4 կին 234-ից 1,7%

Ընդհանուր առմամբ, առաջադրված կուսակցությունների մեծ մասը սահմանափակվել է ընտրական օրենսգրքում ամրագրված քվոտայով: Միայն երկու կուսակցություն է ընտրացուցակում օրենքով նախատեսված քվոտայից ավելի կանանց ներկայացրել՝ «Միավորված հայերը»՝ 37,9% և ՀՀ դաշնակցությունը՝ 31,7%, սակայն բարձր տոկոսը որևէ կերպ չի անդրադարձել վերջնական արդյունքի և ՀՀ Ազգային ժողովում կանանց թվի վրա, քանի որ «Միավորված հայերը» Ազգային ժողով չանցավ, իսկ ՀՅԴ-ն ԱԺ մտավ ընդամենը հինգ պատգամավորով, որոնց թվում կին չկա:

Կանայք ամենից քիչ ներկայացված էին «Օրինաց երկիր» կուսակցության ցուցակում (20,2%), և սա այն դեպքում, երբ կանանց ներկայացվածությունն այդ կուսակցությունում բավական բարձր է՝ 60%: «Հայ ազգային կոնգրես» դաշինքի ցուցակում կանայք կազմել են 20,3%, այսինքն՝ ճիշտ և ճիշտ հանձնարարված քվոտայի սահմաններում: Ընդ որում, ՀԱԿ-ը սկզբում գրանցելու է ներկայացրել մի ցուցակ, որում կանայք ընդամենը 17,6% էին, այսինքն՝ սեռերի հարաբերակցության առումով պահպանված չէր անգամ քվոտայի սկզբունքը, և միայն վերջնական գրանցման պահին փոփոխություն մտցվեց. կանանց ներկայացվածությունը մեծացավ մինչև 20,3%: Այն փաստը, որ սկզբում սխալ է թույլ տրվել և խախտվել է քվոտան, անուղղակիորեն վկայում է, որ ցուցակը կազմելիս կանանց ընդգրկման խնդիրն առաջնահերթ չի եղել:

Այսուհանդերձ, ընդդիմադիր կուսակցություններն իրենց ցուցակներում ավելի շատ կանանց են ընդգրկել, քան կոալիցիոն կուսակցությունները. ՀՅԳ-ն՝ 32% և «Ժառանգությունը»՝ 25%:

Կանանց ներկայացվածությունը համամասնական ցուցակներում

Կուսակցություն	Ընդհանուր թիվը	Կանանց թիվը	%	Տեղերը
«ԲԱՐԳԱՎԱՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆ» (ԲՀԿ)	165	36	21,8%	6, 11, 16, 21, 26, 31, 36
«ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ»	73	18	24,6%	3, 9, 11, 14, 17, 26, .31, 33
«ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԿՈՆԳՐԵՍ» ԴԱՇԻՆՔ (ՀԱԿ)	123	25	20,3 %	6, 11, 16, 21, 26, 31, .36
ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒԵԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ (ՀՅԳ)	85	27	31,7%	6, 11, 16, 20, 22, 27, 30
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՄԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ (ՀԴԿ)	45	12	24,4%	5, 6, 7, 8, 16, 21
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՍՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՄԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ (ՀԿԿ)	75	16	21,1%	6, 11, 16, 21, 26, 31, 41
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՒՄԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ (ՀՀԿ)	253	54	21,3%	6, 11, 16, 21, 26, 31, 36
«ՄԻԱՎՈՐՎԱԾ ՀԱՅԵՐ»	29	11	37,9%	3, 6, 9, 11, 14, 16, 18, .20
«ՕՐԻՆԱՅ ԵՐԿԻՐ» (ՕԵԿ)	178	36	20,2 %	2, 11, 16, 21, 26, 31, 36

Կուսակցական ցուցակների առաջին հնգյակում կամ, ինչպես կուսակցություններում են ասում, «սրբության սրբոցում» կանանց ներկայացրել են միայն Դեմոկրատական կուսակցությունը, «Միավորված հայերը», «Օրինաց երկիրը» և «Ժառանգությունը»:

Առաջին տասնյակում ամենից շատ կանանց են ներկայացրել Հայաստանի դեմոկրատական կուսակցությունը (5-րդ, 6-րդ, 7-րդ, 8-րդ տեղերը) և «Միավորված հայերը» (3-րդ, 4-րդ, 9-րդ տեղերը):

Քանի որ կուսակցությունների մեծ մասը կանանց վերապահել է 6-րդ, 11-րդ, 16-րդ և 21-րդ տեղերը, նույնիսկ այսպես կոչված «ծանրքաշային» կուսակցությունների շարքում, որոնք մեծ թվով մանդատների են հավակնում, կանանց բավական ցածր ներկայացվածություն է դիտվել ոչ միայն առաջին տասնյակում, այլև առաջին քսանյակում, որտեղ, պարզվում է, ներկայացվել է ոչ ավել-

լի, քան 3 կին: Բացառություն են ՀՅ դաշնակցությունը, որի ցուցակի առաջին քսանյակում ներկայացվել է 4 կին, և «Ժառանգությունը»՝ 5 կին:

Կուսակցությունների մեծ մասի կուսակցական ցուցակները կազմվել են «ինչքան հեռու ցուցակի սկզբից, այսինքն՝ ինչքան խորհրդարան անցնելու քիչ հնարավորություն, այնքան շատ կանայք» սկզբունքով:

ՀՅ դաշնակցությունը կարողացավ իր ցուցակներում գրեթե 32% կանանց ներկայություն ապահովել Եվրոպայի հանձնարարած այսպես կոչված «կայծակնային սկզբունքի» կիրառման շնորհիվ, այսինքն՝ ցուցակում կին և տղամարդ թեկնածությունների հերթագայության: Սակայն «կայծակի» սկզբունքը կիրառվել է միայն 20-րդ համարից հետո:

Կուսակցական ցուցակների վերլուծությունը ցույց է տալիս, *որ կանանց ներկայացվածության առումով կուսակցությունները շարքի առաջին պահպանողական գրնվեցին, քան հասարակությունը, որը, ըստ սոցիոլոգիական հարցումների արդյունքների, պատրաստ է խորհրդարանում ավելի շարք կանանց տեսնել, քան կուսակցություններն այսօր կարող են ընդգրկել իրենց ցուցակներում:*

Այսպես, ըստ հարցման տվյալների, որն անցկացրել է ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հետազոտությունների ազգային ինստիտուտը 2008 թ.⁶⁹, «Ի՞նչ եք կարծում, քանի՞ կին պատգամավոր պետք է ներկայացված լինի խորհրդարանում» հարցի պատասխանում հարցվածների 85,5%-ը նշել է կանանց 20-50%-ի միջակայքը, ինչը ցույց է տալիս Հայաստանի խորհրդարանում կանանց իրական ներկայացվածության և հասարակության սպասումների անհամապատասխանությունը: Հարցվածների ընդամենը 14,5%-ն է կարծում, որ կանանց թիվը Ազգային ժողովում պետք է 10%-ից պակաս կազմի, այսինքն՝ այնքան, որքան դե ֆակտո ներկայացված է խորհրդարանում:

2. Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններում կուսակցությունների համամասնական ընտրակարգով ընտրացուցակների ձևավորման առանձնահատկությունները: Կանանց ինքնաբացարկները նախընտրական շրջանում

Էական տարբերությունը ՀՀ Ազգային ժողովի 2007 թ. ընտրություններից այն է, որ կուսակցությունների ներսում ցուցակների ձևավորման գործընթացը, որի մանրամասները, որպես կանոն, չեն հրապարակվում, այս անգամ հանրության սեփականությունը դարձավ, քանի որ այդ գործընթացն ուղեկցվեց մի շարք հրապարակային սկանդալներով, որոնց կենտրոնում հենց կանայք էին: Կուսակցությունները ստիպված էին որոշ բացատրություններ տալ ցուցակների կազմման հիմքում ընկած սկզբունքների մասին, սակայն նրանց փաստարկները մեծ մասամբ համոզիչ չէին:

69 Հարցմանը մասնակցել է 1300 մարդ Երևանից և Հայաստանի բոլոր մարզերից:

Նախընտրական փուլում արձանագրված դեպքերի վերլուծությունը կուսակցությունների կադրային քաղաքականության մասին որոշ ընդհանուր եզրակացություններ անելու հնարավորություն է տալիս, որի առանձնահատկությունները, ըստ էության, առավել վառ է արտահայտվել հատկապես գեներալային քաղադրիչի միջոցով:

Կուսակցության ցուցակը ԿԸՀ ներկայացնելու փուլում «Ժառանգություն» կուսակցությունից հեռացավ նրա ղեկավարության անդամ Կարինե Հակոբյանը, որը, ներկայացված լինելով «Ժառանգության» և «Ազատ դեմոկրատների» միասնական ցուցակի 10-րդ տեղում, տվյալ առիթով հրավիրված մամլո ասուլիսում դժգոհություն հայտնեց ցուցակի կազմման սկզբունքների կապակցությամբ: Ցուցակի կազմը, նրա խոսքով, անակնկալ դարձավ ոչ միայն իր համար: Այդ փաստի անուղղակի ապացույցները ստացվեցին ուսումնասիրության ընթացքում և ֆոկուս խմբերի ու խորքային հարցազրույցների միջոցով: Տվյալ մեղադրանքի կապակցությամբ կուսակցությունը սահմանափակվեց այն բացատրությամբ, որ ներկուսակցական ժողովրդավարության սկզբունքները չեն խախտվել, և ցուցակներով զբաղվել է աշխատանքային խումբը, որի կազմում Կարինե Հակոբյանը չի եղել:

Համանման խնդիրներ ծագեցին նաև «Ժառանգության» այլ ակտիվ ներկայացուցիչների առնչությամբ, որոնք հայտնվել էին ոչ անցողիկ տեղերում: Դրանց թվում էին չորրորդ գումարման ԱԺ պատգամավորներ Անահիտ Բախշյանը, որ ներկայացվել էր ցուցակի 14-րդ տեղում, և Լարիսա Ալավերդյանը՝ 41-րդ տեղում: Ընդ որում, մեկնաբանություններն այդ կապակցությամբ ներկայացրեց ոչ թե կուսակցության ղեկավարությունը, այլ իրենք՝ թեկնածուները:

Անահիտ Բախշյանը, մասնավորապես, հայտարարեց, որ «վիրավորանքի մասին խոսք անգամ չի կարող լինել», որ «Ժառանգություն» կուսակցությունը միշտ էլ առաջնորդվել է ռոտացիայի սկզբունքով, և կուսակցության ղեկավարը պաշտպանում է այն կարծիքը, որ հարկ է մշտապես նոր մարդկանց ներգրավել, ոչ թե անընդհատ հենվել միևնույն կադրերի վրա:

Հարկ է նշել, որ Անահիտ Բախշյանն առաջադրվեց նաև մեծամասնական ընտրատարածքում, և չնայած հաղթանակի որոշ հնարավորություններին, չանցավ, իսկ կուսակցության կիրառած «ռոտացիայի» արդյունքն այն եղավ, որ «Ժառանգության» խմբակցությունը, որի կազմում երեք կին կար, խորհրդարան մտավ նոր թիմով, որում ներկայացված է միայն մեկ կին՝ Չարուհի Փոստանջյանը:

«Ժառանգություն» կուսակցության ևս մեկ «ռոտացիան» էլ ավելի անհասկանալի մնաց հասարակության համար: Խոսքը Լարիսա Ալավերդյանի մասին է, որը ներկայացված էր ցուցակի 41-րդ տեղում: Մի պատգամավորի առնչությամբ, որն անցած ընտրություններում երկրորդն էր «Ժառանգության» ցուցա-

կում և իր հեղինակությամբ նպաստում էր կուսակցության խորհրդարան մտնելուն, 41-րդ տեղը տարակուսանք առաջացրեց հասարակությունում և ՁԼՄ-ներում:

Այդ կապակցությամբ մեկնաբանություններ տալիս Լարիսա Ալավերդյանը հայտարարեց, որ խորհրդանշական է ընտրել ցուցակի 41-րդ տեղը՝ դրանով արտահայտելով սկզբունքային անհամաձայնությունը «Ազատ դեմոկրատներին» հետ դաշինքի կապակցությամբ: Ամեն դեպքում, անգամ անկուսակցական լինելով, նա մինչև ընտրությունները զերծ մնաց դեմարշներին, որոնք կարող էին վնասել կուսակցության հեղինակությունը, և հայտարարեց. «41-րդ տեղը ցուցակում ուղերձ է հասարակությանը, որ հավերժական պատգամավորներ չեն լինում»: Արդեն ընտրություններից հետո նա ինքնաբացարկի դիմում ներկայացրեց ԿԸՀ՝ այդպիսով ցույց տալով, որ խզում է հետագա համագործակցությունը «Ժառանգություն» կուսակցության հետ: Այդ փուլում նրա տված մեկնաբանություններից հետևում էր, որ իր անհամաձայնությունը պայմանավորված է եղել ոչ միայն ցուցակի կազմման սկզբունքով, այլև առավել խորքային պատճառներով, այդ թվում՝ կուսակցության կիրառած «գուցեն գրագետ, քայց անձամբ իր համար անընդունելի քաղաքական տեխնոլոգիաները»:

«Ես հայտնել եմ իմ ընդհանուր անհամաձայնությունն այն սկզբունքին, որով ձևավորվել է ցուցակը... Ես ասել եմ, որ կմնամ թիմի հետ մինչև ընտրությունների ավարտը: Քանի որ, ինչպես օրենքն է ասում, մենք իրավունք ունենք, այսպես ասած, կողմնորոշվելու, ես կողմնորոշվել եմ... Իմ անհամաձայնությունը ոչ թե կադրային, մարդկային առումով, շատ ավելի խորքային է՝ կապված նրանց կիրառած տեխնոլոգիաների հետ: Հնարավոր է՝ «Ժառանգության» տեսանկյունից ամեն ինչ գրագետ է, քայց դա ինձ համար ընկալելի չէ: Ես հպարտ եմ, որ նման թիմում եմ աշխատել, և հուսամ՝ խորհրդարան անցած այդ 5 հոգին էլի կաշխատեն ջանասիրաբար, և հնարավոր է՝ ավելի մեծ հաջողությունների հասնեն, քան մենք ժամանակին: Ուղղակի ցանկանում եմ, որ եթե քաղաքական կուսակցությունների անդամները ինչ-որ քայլ են անում, մտածեն ոչ թե այսօրվա, այլ հինգ տարվա կտրվածքով»,- նշել է՝ Լարիսա Ալավերդյանը⁷⁰:

Պակաս հարցեր չառաջացրեց և կանանց ռոտացիան Դաշնակցության ցուցակում: Ըստ խորհրդարանական մոնիթորինգի տվյալների⁷¹՝ հինգ տարվա ընթացքում մեծ ակտիվություն ցուցաբերած պատգամավոր Լիլիթ Գալստյանը հայտնվեց կուսակցության ցուցակի 20-րդ տեղում: Կուսակցությունը, այս կապակցությամբ բացատրություն տալով, հայտարարեց, որ 20-րդ տեղը համարում է անցողիկ իր համար, անգամ 30-րդը: Սակայն փաստը մնում է փաստ, որ Դաշնակցություն կուսակցությունը չպաշտպանեց Լիլիթ Գալստյանին մասնաձևաձևակալական համակարգով առաջադրվելու հարցում: Ինքը՝ պատգա-

70 Լարիսա Ալավերդյանի հարցազրույցից:
71 www.parliamentmonitoring.am

մավորը, սկզբում վճռական էր տրամադրված և նույնիսկ հայտարարեց մամուլում, որ պատրաստ է առաջադրվել մեծամասնական ընտրատարածքում, բայց սպասում է կուսակցության որոշմանը: Հարկ է նշել, որ Լիլիթ Գալստյանը, այդուհանդերձ, փաստորեն միակ կինն էր ՀՅԳ-ում, որ բավական ակտիվ էր մասնակցում կուսակցության նախընտրական արշավին:

Եթե անգամ համաձայնենք քաղաքական կուսակցությունների այն կարծիքին, թե ընտրական ցուցակների կազմումը խիստ ներկուսակցական խնդիր է, հարկ է ընդգծել, որ հասարակությունն իրավունք ունի իմանալու, թե ինչ սկզբունքով են ձևավորվում դրանք: Եվ եթե խոսքը ռոտացիայի սկզբունքը կիրառելու փորձի մասին է, ապա հարց է ծագում, թե *ինչու են կանայք տղամարդկանցից շատ ավելի հաճախ ենթարկվում ռոտացիայի*: Եվ որքանով է թույլատրելի կուսակցությունների համար իրենց իսկ ջանքերով աճեցրած կանանց կադրերին օտարելու շռայլությունը, որոնք, ընդամիս, լիովին արդարացրել են կուսակցության վստահությունը:

Բարդ իրավիճակ ստեղծվեց նաև «Օրինաց երկիր» կուսակցության ցուցակի առնչությամբ: Առաջինը, դեռ նախընտրական արշավի մեկնարկից առաջ, ընտրացուցակը, այնուհետև նաև կուսակցությունը լքեց «Օրինաց երկիր» մամուլ քարտուղար Սուսաննա Աբրահամյանը՝ հայտարարելով, որ 36-րդ տեղը կուսակցության ցուցակում ցույց է տալիս, որ կուսակցության հեղինակությունը պահպանելու իր ջանքերը չեն գնահատվել ըստ արժանվույն: Իր մեկնաբանություններում նա մեղադրեց կուսակցության դեկավարությանը ցուցակը կազմելու գործընթացում ժողովրդավարության սկզբունքները խախտելու և ցուցակը միանձնյա կազմելու համար:

«Մեր երկիրը ձեռնամուխ է եղել քաղաքացիական հասարակության և ժողովրդավարական պետության կերտմանն ուղղված աննախադեպ բարեփոխումների, ինչում, ինչպես հայտնի է, իր վճռորոշ դերն ունի հանրային իրազեկումն ու լրատվությունը: Այս առումով իշխանության ամենաներկայացուցչական թևի՝ Ազգային ժողովի ձևավորման պահին ես, լինելով ՕԵԿ-ի մամուլի խոսնակ, պարզապես չէի կարող հանդուրժել իմ հայտնվելը նախընտրական ցուցակի 36-րդ հորիզոնականում: Ավելին, ցուցակի կազմման ընթացքում չի կիրառվել ժողովրդավարության սկզբունքը, քանզի չի կարող ժողովրդավար գնահատվել ցանկացած որոշման միանձնյա կայացումը: Կուսակցության քաղխորհուրդը և համամասնական ընտրակարգով առաջադրված թեկնածուները նախապես պետք է իմանան, թե իրենք ցուցակի որ հատվածում պետք է ընդգրկված լինեն, և տան իրենց համաձայնությունը, որպեսզի այսօր ստեղծված իրավիճակը չլինի, քանի որ մի քանի կանայք արդեն իսկ ինքնաբացարկ են հայտարարել»⁷²:

72 Սուսաննա Աբրահամյանի հետ հարցազրույցից:

Կուսակցությունն այդ մեղադրանքին չարձագանքեց: Ընդհանուր առաջ նախընտրական շրջանում⁷³ «Օրինաց երկրի» ընտրացուցակը քեց վեց կին, որոնք ներկայացված էին 36-169-րդ տեղերում: Իրենք՝ կանայք, բացի Սուսաննա Աբրահամյանից, իրենց ինքնաբացարկը որևէ կերպ չմեկնաբանեցին, և թեկնածուների զանգվածային արտահոսքը մամուլում ներկայացվեց որպես «ոչ անցողիկ տեղերում ներկայացված կանանց դժգոհության ալիք», իսկ կուսակցությունը շտապեց հայտարարել, որ ինքնաբացարկները կապված են տեղական ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքներում այդ կանանց ընդգրկման հետ⁷⁴: Անկախ ինքնաբացարկների պատճառներից՝ «Օրինաց երկիր» կուսակցության ցուցակում կանանց ներկայացվածությունը նվազել է 17%-ով, ինչին ԿԸՀ-ն չարձագանքեց որպես օրենքի խախտման: Այսուհանդերձ մման ցածր մասնաբաժինն անհարիր է մի կուսակցության համար, որի շարքերում կանայք 60% են կազմում:

Պատգամավորի թեկնածու կանանց հրապարակային հայտարարությունների և հարցազրույցների վերլուծությունը վեր հանեց երկու ներհակ օրինաչափություններ, որոնք միևնույն երևույթի հետևանք են: Եթե որոշ թեկնածուների համար ոչ անցողիկ տեղը, իրենց իսկ խոստովանությամբ, «տհաճ անակնկալ» էր, ապա ուրիշների համար կուսակցությունների ցուցակներում ընդգրկվելը, ընդ որում՝ անցողիկ տեղերում, «հաճելի անակնկալ» դարձավ: Երկու դեպքում էլ մման հայտարարություններն անուղղակիորեն վկայում են, որ կուսակցություններում ցուցակների կազմումը ոչ ժողովրդավարական և ոչ թափանցիկ ընթացք է ունեցել:

3. Մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրված կանայք

Սկսած ՀՀ Ազգային ժողովի առաջին գումարումից՝ մեծամասնական հավակարգով ընտրված կանանց թիվը նվազման միտում է ունեցել:

Մեծամասնական ընտրակարգով ընտրված կանայք հինգ գումարումների ԱԺ կազմում

	1995	1999	2003	2007	2012
Կանանց թիվը	4	2	1	-	2

73 Ըստ ՀՀ ընտրական օրենսգրքի 128-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ պատգամավորի թեկնածուները ինքնաբացարկի մասին հայտարարությունը կարող են ներկայացնել ԿԸՀ ոչ ուշ, քան ընտրություններից տասն օր առաջ:

74 Ըստ ՀՀ ԿԸՀ-ի 12.04.2012 թ. տվյալների:

ՀՀ Ազգային ժողովում կանանց թվի նվազման շարժընթացը բացատրվում է մեծամասնական ընտրատարածքներում դաժան պայքարով, մեծամասնական ընտրությունների առևտրայնացմամբ, սև տեխնոլոգիաների կիրառմամբ և մասամբ մեծամասնական ընտրատարածքների թվի փոքրացմամբ: *Այսպես, ընտրական օրենսգրքի փոփոխություններից հետո միամանդատ ընտրատարածքների թիվը ԱԺ երկրորդ գումարումից (1999) մինչև չորրորդ գումարումը (2007) նվազել է գրեթե 2 անգամ, մինչդեռ մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրվող կանանց թիվը նվազել է 10 անգամ:*

Կանանց թեկնածությունների առաջադրման և անցողիկության առումով ավելի ճիշտ կլինի վերջին երկու գումարումների համեմատությունը, քանի որ մեծամասնական ընտրատարածքների թիվը մնացել է նույնը՝ 41: Այդ համեմատության համատեքստում կարելի է խոսել մեծամասնական ընտրատարածքներում կանանց ակտիվության, ինչպես նաև ընտրվելու հնարավորությունների մեծացման մասին:

Մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրված կանանց ներկայացվածության շարժընթացը

	2003	2007	2012
Առաջադրված կանայք	22 (558) 3,9 %	5 (132) 3, 8%	11 (139) 7,9%

Փոփոխություններ են նկատվել նաև որակական առումով: Եթե անցած ընտրություններում առաջադրված 11 կանանցից 6-ը հետագայում ինքնաբացարկ տվեցին՝ այդպես էլ նախընտրական արշավ չմտնելով, ապա 2012 թ. ընտրություններում միայն մեկ ինքնաբացարկ է արձանագրվել⁷⁵, մինչդեռ մեծամասնական ընտրակարգով թեկնածուների թվում ինքնաբացարկի դիմած տղամարդկանց թիվը 40 էր:

Չնայած այն հանգամանքին, որ մեծամասնական ընտրատարածքներում առաջադրումն ամենից հաճախ տեղի է ունենում կուսակցությունների նախաձեռնությամբ, և այդ միտումն ընտրությունից ընտրություն մեծանում է, 11 կանանց թվում, որոնք քվեարկվել են 2012 թ. ընտրություններում, 6-ն անկուսակցական էին և միայն 2-ն էին (Վիոլետա Պետրոսյան և Գայանե Առուստամյան) ինքնաառաջադրվել կուսակցության աջակցությամբ: Համեմատության համար նշենք, որ 2007 թ. բոլոր քվեարկվող կանայք անկուսակցական էին և առաջադրվել էին կուսակցությունների նախաձեռնությամբ:

⁷⁵ Տավուշի մարզում՝ թիվ 40 ընտրատարածքում, ինքնաբացարկ է հայտնել Մուսաննա Աբրահամյանը, որն առաջադրվել էր Մարինե Մարաբյանին այլընտրանք ապահովելու համար, և հանել է իր թեկնածությունը, երբ ընտրատարածքում ի հայտ է եկել ևս մեկ թեկնածու:

Մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրվել են՝

Գայանե Առուստամյան, լրագրող, ինքնաառաջադրում 1-ին ընտրատարածքում, Երևանում, քվեարկվել է 3 թեկնածուների շարքում, ՀԱԿ-ի աջակցությամբ,

Զարուհի Փոստանջյան, չորրորդ գումարման ԱԺ պատգամավոր «Ժառանգություն» կուսակցությունից, առաջադրվել է 4-րդ ընտրատարածքում, Երևանում, քվեարկվել է 5 թեկնածուների շարքում,

Մաթիկ Սեյրանյան, «168 Ժամ» թերթի գլխավոր խմբագիր, անկուսակցական, ինքնաառաջադրում 4-րդ ընտրատարածքում, Երևանում, քվեարկվել է 5 թեկնածուների շարքում,

Հեղինե Բիշարյան, չորրորդ գումարման ԱԺ պատգամավոր «Օրինաց երկիր» կուսակցությունից, առաջադրվել է 11-րդ ընտրատարածքում, Երևանում, քվեարկվել է 4 թեկնածուների շարքում,

Անահիտ Բախշյան, չորրորդ գումարման ԱԺ պատգամավոր «Ժառանգություն» կուսակցությունից, առաջադրվել է 12-րդ ընտրատարածքում, Երևանում, քվեարկվել է 6 թեկնածուների շարքում,

Գոհար Վեգիրյան, «Չորրորդ ինքնիշխանություն» թերթի լրագրող, ինքնաառաջադրում 12-րդ ընտրատարածքում, Երևանում, քվեարկվել է 6 թեկնածուների շարքում,

Վիդեա Պետրոսյան, անկուսակցական, ինքնաառաջադրում 13-րդ ընտրատարածքում, Երևանում, քվեարկվել է 2 թեկնածուների շարքում ՀԱԿ-ի աջակցությամբ,

Կարինե Պողոսյան, Հայաստանի հանրապետական կուսակցության թեկնածու, Արտաշատի թիվ 1 դպրոցի տնօրեն, առաջադրվել է 17-րդ ընտրատարածքում, Արտաշատում, քվեարկվել է 4 թեկնածուների շարքում,

Օֆելյա Վահանյան, անկուսակցական, ինքնաառաջադրում 32-րդ ընտրատարածքում, Լոռու մարզում, քվեարկվել է 5 թեկնածուների շարքում,

Նարինե Մովսիսյան, Երևանի գյուղատնտեսական համալսարանի Կապանի ուսումնական կենտրոնի տնօրեն, ինքնաառաջադրում 38-րդ ընտրատարածքում, Սյունիքի մարզում, քվեարկվել է 4 թեկնածուների շարքում,

Մարինե Մարաբյան, «Ինտերնեյշնլ Մասիս տոբակո»-ի գործադիր տնօրեն, առաջադրվել է 40-րդ ընտրատարածքում, Տավուշի մարզում, քվեարկվել է 2 թեկնածուի շարքում Հայաստանի հանրապետական կուսակցության աջակցությամբ:

Պատգամավոր են ընտրվել Մարինե Մարաբյանը («Ինտերնեյշնլ Մասիս տոբակո»-ի գործադիր տնօրեն, 25400 ձայն) և Կարինե Պողոսյանը (Արտաշատի թիվ 1 դպրոցի տնօրեն, 26435 ձայն)⁷⁶, որոնք քվեարկվել են ՀՀԿ-ի գորակցությամբ:

76 Թիվ 17 ընտրատարածքի ընտրությունների արդյունքները վիճարկվել են սահմանադրական դատարանում, հայցը ներկայացրել է թեկնածու Գագիկ Ներսիսյանը, որը տվյալ ընտրատարածքում ամենաքիչ ձայներն է ստացել (2087):

Մարինե Մարաբյանը ստացել է իր ընտրատարածքում ձայների 79%-ը, իսկ Կարինե Պողոսյանը՝ 68%-ը: Կարինե Պողոսյանի դեպքում վճռական դեր է խաղացել իշխող կուսակցության աջակցությունը, իսկ Մարինե Մարաբյանն իր հաղթանակի համար մեծ հաշվով պարտական է իրեն աջակցող «Ինտերնեյշնլ Մասիս տոբակո» ընկերությանը, որի գործադիր տնօրենն էլ հանդիսանում է ինքը: Ընկերության ղեկավարը՝ նախկին պատգամավոր Սիբայել Վարդանյանը, դեռ անցած ընտրություններում լուրջ աշխատանք է տարել այս ընտրատարածքում՝ աջակցություն ցույց տալով բնակչությանը սոցիալական ոլորտում և աշխատատեղերի ստեղծման գործում: Մարինե Մարաբյանի նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում նրա պաշտպանությամբ հանդես եկող Սիբայել Վարդանյանը վստահեցրել է ընտրողներին, որ Մարինե Մարաբյանի ընտրվելու դեպքում այդ քաղաքականությունը կշարունակվի: Ըստ էության, Մարինե Մարաբյանի ստացած ձայներն այդ ընտրատարածքում տարված բավական ակտիվ աշխատանքի արդյունք են: Պատգամավորի թեկնածուն ներկայացել է որպես *«հայրենական արտադրողի շահերի պաշտպան»*:

Փաստորեն, բոլոր ընտրատարածքներում կանայք բավական բարձր վարկանիշ են ունեցել: Կանանց մեծ մասը, ըստ ստացած ձայների քանակի, զբաղեցրել է երկրորդ կամ երրորդ տեղը: Եվ փաստորեն ամենուր *կանայք պարտվել են միայն խոշոր ձեռնարկությունների ներկայացուցիչներին, որոնց կազմակերպչական և նյութական հնարավորությունները զգալիորեն ավելի մեծ են եղել*:

Հեղինե Բիշարյանը և Վիոլետա Պետրոսյանն իրենց ընտրատարածքներում ստացել են ձայների 34%-ը:

Զարուհի Փոստանջյանը 4-րդ ընտրատարածքում ստացել է ձայների 20%-ը, այն դեպքում, երբ նույն ընտրատարածքում քվեարկվող ՀՀԸ-ի նախագահ Արամ Մանուկյանը՝ ընդամենը 16,7%-ը: Սաթիկ Սեյրանյանն այդ նույն ընտրատարածքում ստացել է ձայների 11%-ը:

Գայանե Առուստամյանը ստացել է ձայների 15%-ը, Անահիտ Բախշյանը՝ 12,7%-ը, իսկ նրա մրցակիցը նույն ընտրատարածքում՝ լրագրող Գոհար Վեզիրյանը՝ ընդամենը 2%-ը:

Անահիտ Բախշյանն իր նախընտրական հարցազրույցում նշել է, որ միակ թեկնածուն, որը ընտրավազքի ընթացքում աշխատել է իր դեմ, Գոհար Վեզիրյանն է: Անահիտ Բախշյան-Գոհար Վեզիրյան հակամարտությունը դիտարկվել է նաև նախընտրական հրապարակային բանավեճերի ընթացքում: Անգամ նրանց նախընտրական կարգախոսներն էին մոտեցումների որոշ բախում պարունակում: Անահիտ Բախշյանը, բազմամյա փորձ ունենալով կրթության ոլորտում, վերաձևակերպելով իր կուսակցության կարգախոսը, հավաստում էր՝ *«Գալիս եմ հանուն որակյալ կրթության»*: Վեզիրյանը, հիմնվելով լրագրողա-

կան գործունեության սեփական սկզբունքների վրա, առարկություններ չհանդուրժող տոնով կոչ էր անում. **«Թելադիր քո կամքը, դու ես իշխանությունը»:**

«Ընտրապայքարում կին-տղամարդ տարբերություն չկար, անձերի հարց էր, և այդ առումով կին մրցակիցս ինձ ավելի շատ «խփեց», քան տղամարդիկ: Տղամարդկանց կողմից ես ոչ մի արտահայտություն ու հայտարարություն իմ հասցեին չեմ լսել: Բայց, ցավոք սրտի, ընդդիմություն ներկայացնող լրագրող գործընկերուհիս բոլորից շատ «աշխատեց» իմ դեմ, հատկապես՝ «Չորրորդ ինքնիշխանություն» թերթում իր կողմից գետեղված այն մտացածին լուրով, թե իբր ես ընտրակաշառք եմ բաժանում Second hand-ի ապրանքի տեսքով: Այդ քայլն իմ լեզուն ուղղակի կարճացրեց, որովհետև դրանից անմիջապես հետո դատասխազությունից ինձ զանգահարեցին, հետաքրքրվեցին՝ այդպես է, թե ոչ, և երբ պատասխանեցի, որ բնական է՝ լուրը իրականությունը չի համապատասխանում, ինձ հակադարձեցին՝ տեսնում եք, եթե ձերը սուտ է, ապա ձեր ահազանգերը ընտրակաշառքների մասին ևս սուտ են: Եվ ինձ մինչև հիմա շատ հետաքրքիր է՝ ինչ շահեց այդ թերթը դրանից, առավել ևս, որ դա որևէ ազդեցություն չունեցավ նրա ստացած ձայների վրա...»⁷⁷:

3

Բախշյանը, պատասխանելով այն հարցին, թե ինչ ընտրողի վրա է իր հույսը դնում, նշել է, որ իր ընտրողներն այն ծնողներն են, որոնք մտահոգված են իրենց երեխաների կրթության համար: Վեզիրյանն ակտիվորեն հանդիպում էր ընտրողների հետ, սակայն իր արշավը կառուցում էր ոչ թե պոզիտիվով կամ իր ինչ-ինչ խոստումներով, այլ հիմնականում իր ընդդիմախոսների քննադատությամբ ու մերկացումներով: Մամուլի հետ շփումներում նա ներկայանում էր բավական հավակնոտ՝ որպես «Հայաստանի ապագա նախագահ»:

Միևնույն ընտրատարածքում երկու կնոջ առաջադրումը, ինչպես հայտնի է, քաղաքական տեխնոլոգները համարում են աննպատակահարմար քայլ, քանի որ կանանց ընտրվելու հնարավորությունները բաժանվում են: 2012 թ. ընտրություններում նման երկու ընտրատարածք կար, երկուսն էլ՝ մայրաքաղաքում: Դա առանձնապես հստակ երևաց 4-րդ ընտրատարածքի ընտրությունների արդյունքում, որտեղ առաջադրված էին Սաթիկ Սեյրանյանը և Ջարուհի Փոստանջյանը: Ընտրատարածքի ընտրությունը պայմանավորված էր երկու թեկնածուների բնակության վայրով, հենց այդ հանգամանքն է, ինչպես նրանք նշել են իրենց հարցազրույցում, վճռորոշ եղել: Երկուսն էլ ներկայացել են որպես իշխանամետ թեկնածուների այլընտրանք, այսինքն՝ գործել են միևնույն քաղաքական դաշտում և միևնույն ընտրողի համար:

Սաթիկ Սեյրանյանն իր քարոզարշավում շեշտադրում էր երկու հայեցակետ. լրագրողի մասնագիտությունը, որը քաղաքացիական դիրքորոշում ունի, և մայրությունը, այսինքն՝ «մոր, որը լավ ապագա է ցանկանում իր որդու հա-

77 Անահիտ Բախշյանի հետ հարցազրույցից:

մար»։ Սեյրանյանի նախընտրական կարգախոսը մտածված էր մասնագիտական մոտեցմամբ. «*Միասին խմբագրենք Ազգային ժողովը*»։

Չարուհի Փոստանջյանը հանդես էր գալիս իրավապաշտպանի և չորս երեխաների մոր դերում, թեպետ նրա քարոզարշավում ենթադրվող մայրության շեշտադրումը չեզոքացված էր։ Չարուհի Փոստանջյանը, ինչպես և «Ժառանգություն» կուսակցությունը, որը ներկայացնում է նա, քարոզարշավ էր վարում «*Գալիս եմ հանուն արդարության*» կարգախոսով։

Երկուսն էլ բավական գրագետ և արհեստավարժ քարոզարշավ էին վարում, բացի այդ, շատ ակտիվորեն հանդես էին գալիս սոցիալական ցանցերում, ինչն ինքնին նոր տեխնոլոգիա էր ներկայիս ընտրություններում։ Երկուսն էլ աշխուժորեն հաղորդակցվում էին մամուլի հետ՝ չխուսափելով հրապարակային բանավեճերից։ Ինչ-որ պահի Սաթիկ Սեյրանյանի դեմ սև փիար օգտագործվեց։ Ցանցերում նրան վարկաբեկելու փորձ նկատվեց, նրան ներկայացրին որպես իր ամուսնու՝ Հովհաննես Շահինյանի՝ այդ ընտրատարածքի նախկին թաղապետի հետնորդ⁷⁸։ Ինքը՝ Սեյրանյանը, քարոզարշավի ընթացքում իրեն լիովին հեռու էր պահում իշխող կուսակցությունից՝ ընդգծված հանդես գալով որպես անկուսակցական թեկնածու։

«Դժբախտաբար, այսօրվա Հայաստանի քաղաքական համակարգում կարևորվում է ոչ թե անձը, անհատը, այլ մանր խմբերը, այդ խմբերի շահերը։ Իմ առաջադրմամբ ես առաջին հերթին պայքարում եմ այդ մտածողության դեմ, և հավատացե՛ք՝ կոտորելու եմ այդ կարծրատիպը։ Բացի այդ, որպես մեծամասնականով ընտրված անկուսակցական պատգամավոր՝ հետագայում Ազգային ժողովում կաշկանդված չեմ լինի ցանկացած առողջ նախաձեռնության միանալու կամ քննադատելու հարցում»⁷⁹։

Քարոզարշավի ընթացքում ՀՅԴ ընդդիմադիր կուսակցությունը հայտարարեց, որ պաշտպանում է Սաթիկ Սեյրանյանին այդ ընտրատարածքում՝ ելնելով նրա բարձր պրոֆեսիոնալ որակներից։

Ընդհանուր առմամբ, 4-րդ ընտրատարածքն ամենահետաքրքիրն էր ձայների բաշխվածության առումով։ Երեք ընդդիմադիր թեկնածուները՝ Չարուհի Փոստանջյանը (6827 ձայն), Սաթիկ Սեյրանյանը (3661 ձայն) և Արամ Մանուկյանը (5453 ձայն) միասին ստացան քիչ ավելի, քան այդ ընտրատարածքում հաղթանակ տարած խոշոր ձեռնարկատեր Արտակ Սարգսյանը՝ 15896 ձայն, այսինքն՝ ձայները բաժանվեցին ոչ միայն կանանց միջև, այլև քաղաքական սպեկտրի երկու բևեռների միջև։ Եվ ինչքան էլ տրտմջան ընդդիմադիր թեկնածուները, թե ընտրողը հակված է շահադիտական ընտրության՝ հիմնված «փողատեր» թեկնածուների նախընտրական կաշառքի կամ տաբեր բնույթի

⁷⁸ Ընտրական քարոզարշավի ընթացքում Հովհաննես Շահինյանն անակնկալ ՀՀԿ-ից հեռանալու դիմում ներկայացրեց։

⁷⁹ Սաթիկ Սեյրանյանի հետ հարցազրույցից։

սոցիալական խոստումների վրա, ձայների բաշխումը 4-րդ ընտրատարածքում ցույց տվեց, որ միասնական ընդդիմադիր թեկնածու ունենալու դեպքում ընդդիմադիր տրամադրված ընտրողները կարող էին հաղթանակ տանել, և հաղթողը կարող էր և կին լինել:

Մեծամասնական թեկնածուների շարքում ամենաքիչ ձայները ստացել է անկուսակցական թեկնածու Օֆելյա Վահանյանը (32-րդ ընտրատարածք): Այս թեկնածուն աչքի ընկավ իր եկամուտների հայտարարագրով, որում ոչ մի տող չկար, այսինքն՝ մի տարվա ընթացքում փաստորեն նա որևէ եկամուտ չէր ունեցել: Նույնպիսի գծիկ էր դրված նաև աշխատանքի վայրի դիմաց: ԿԸՀ ներկայացված հաշվետվությունում գծիկ էր դրված նաև նախընտրական քարոզարշավի ծախսերի դիմաց: Այդուհանդերձ, նրա նախընտրական կարգախոսն էր «Ապրենք արժանապատիվ»: Թեկնածուն ստացավ 179 ձայն: Օֆելյա Վահանյանի նման թեկնածուների առաջադրումը հասարակության մեջ ավելի շատ հարցեր է առաջացնում, քան պատասխաններ: Խնդիրն այն է, որ եթե տղամարդկանց դեպքում բոլոր թերությունները վերագրվում են թեկնածուի անձին, ապա կանանց դեպքում «էլ ինչ կարելի է սպասել կանանցից» կարգի ընհանրացումներն անխուսափելի են:

Ընտրողների վրա բացասական տպավորություն է թողնում թեկնածուի գործողությունների և արարքների անորոշությունը: Ներկայիս ընտրարշավի առանձնահատկությունն այն էր, որ թե՛ կուսակցությունների ընտրական ցուցակները, թե՛ մեծամասնական թեկնածուների ցուցակները ԿԸՀ ներկայացվեցին և հրապարակվեցին օրենքով սահմանված ամենավերջին ժամկետում, ինչն ինքնին անդրկուլիսյան գործընթացների մասին շշուկների ու ենթադրությունների տեղիք էր տալիս: Եթե հաշվի առնենք, որ մեծամասնական թեկնածուների համար ընտրատարածքի ճիշտ ընտրությունը, ըստ քաղաքական տեխնոլոգների գնահատման, պայմանավորում է հաջողության կեսը, ապա կանանց դեպքում այդ քայլը, որպես կանոն, մտածվում է նախապես: Այդ իսկ պատճառով բացասական տպավորություն թողեց այն փաստը, որ վերջնաժամկետից երեք օր առաջ թեկնածու Գոհար Վեզիրյանը հայտարարեց մայնուլում, որ դեռ չի որոշել, թե որ ընտրատարածքում է քվերակվելու⁸⁰:

Ներկայիս ընտրությունների ևս մի առանձնահատկություն էր կին թեկնածուի նկատմամբ բացահայտ սեքսիզմի աղմուկ հանած դեպքը: 1-ին ընտրատարածքի թեկնածու Ռուբեն Հայրապետյանը, ի պատասխան բանավեճի հրավերի, որ արել էր նրա մրցակից Գայանե Առուստամյանը, ասաց, որ նրա հետ բանավեճի մեջ չի մտնի, քանի որ «նա կին է»: Ուշագրավ է, որ Ռուբեն Հայրապետյանի տղամարդ գործընկերները, փոխանակ դատապարտեին նրա

80 ՀՀ ընտրական օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ Ազգային ժողովի մեծամասնական ընտրակարգով պատգամավորի թեկնածուների գրանցման փաստաթղթերը համապատասխան ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողով ներկայացվում են քվերակության օրվանից ոչ շուտ, քան 55, և ոչ ուշ, քան 45 օր առաջ՝ 12.03.2012 - 22.03.2012:

վարքագծի անընդունելի ոճը, շտապեցին իրենց թեկնածությունն առաջարկել Հայրապետյանի հետ բանավեճի, այսինքն՝ «տղամարդու խոսակցության» համար: Բավական հետաքրքիր արձագանքեցին Հայրապետյանի հարձակմանը կին թեկնածուները⁸¹, որոնց մեծ մասը դատապարտեց պատգամավորին, բայց նա փորձեր եղան արդարացնելու նրան, թե իրականում «նա ասել է լավ իմաստով...»: ***Նման մտրեցումը կարելի է դիպել որպես հեքթական ասպացույց այն իրողության, որ իրենք՝ կանայք, միշտ չէ, որ գիպակցում են խորականության դրսևորումները:***

Ինքը՝ թեկնածու Գայանե Առուստամյանը, հայտարարեց մամուլում, որ կանանց կազմակերպությունները չարձագանքեցին սեքսիզմի դրսևորմանը, և դա զարմացնում է իրեն⁸²:

Հարկ է նշել, որ դա մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրված կանանց միակ պահանջատիրությունը չէր կանանց հասարակական կազմակերպությունների նկատմամբ: Անահիտ Բախշյանը նույնպես հայտարարեց մամուլում, որ որևէ կանանց կազմակերպություն չի պաշտպանել իրեն ընտրություններում: Այս իրավիճակը, անկասկած, առանձին վերլուծություն է պահանջում: Մի կողմից՝ ընտրությունների անհաջող արդյունքի կամ կին թեկնածուների նկատմամբ բացասական գործընթացների պատասխանատվությունը հասարակական սեկտորին վերագրելու փորձ է նկատվում: Մյուս կողմից՝ նման պահանջատիրության առկայությունը վկայում է, որ նախ՝ կանանց կազմակերպությունների և կին թեկնածուների համագործակցության մեխանիզմն ընտրություններից առաջ և ընթացքում չեն կարգավորվել, երկրորդ՝ որոշ չափով անընթացություն կա միմյանցից երկու կողմերի ակնկալիքներում: Այդ մասին են վկայում նաև տվյալ հարցի քննարկումները ֆոկուս խմբերում, որոնք ցույց տվեցին, որ կին թեկնածուների կողմից համագործակցության ցանկությունը շատ հաճախ դեմ է առնում կանանց հասարակական սեկտորին ընդառաջ քայլեր անելու անկարողությանը կամ չկամությանը:

4. Խորհրդարանի պատգամավորի թեկնածու առաջադրված կանանց տարիքային և մասնագիտական կազմը

Պատգամավորի թեկնածուների ցուցակների վերլուծությունը 2012 թ. խորհրդարանի համար քվերակվող կանանց տարիքային կազմի և զբաղվածության ոլորտների մասին որոշ եզրակացություններ անելու, ինչպես նաև դրանք 2007 թ. ընտրությունների ժամանակ կատարված ուսումնասիրության տվյալների հետ համեմատելու հնարավորություն է տալիս:

Այսպես, համամասնական ընտրակարգով խորհրդարան մտնելու համար քվերակվող թեկնածուների տարիքային տվյալների վերլուծությունը ցույց է

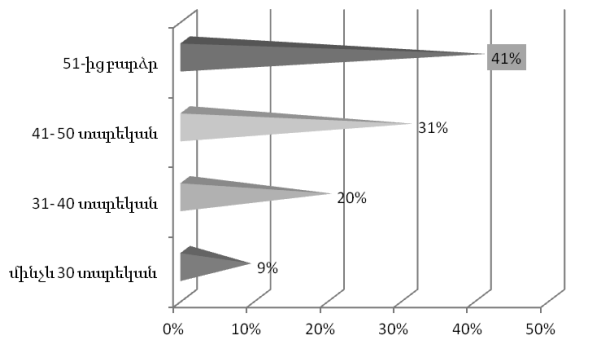
81 Ըստ բանավեճերի նյութերի, որոնք կազմակերպվել են նախընտրական շրջանում Կին լիդերների ֆորումի կողմից՝ NDI-ի աջակցությամբ:

82 Գայանե Առուստամյանի հետ հարցազրույցից:

տալիս (տե՛ս դիագրամը), որ առավել ներկայացուցչական է 40 տարեկանից բարձր տարիքային խումբը՝ 72%: Նույն օրինաչափությունը նկատվել է նաև 2007 թ., երբ պատգամավորի թեկնածու կանանց 72,8%-ը 40-ից բարձր տարիքային խմբում էր: Արդի կանանց քաղաքական լիդերությունն օգտագործում է այն պաշարները, որոնք ձևավորվել են դեռ խորհրդային ժամանակներում, և առավել ակտիվություն են ցուցաբերում ավագ տարիքի կանայք, որոնք գործադիր, օրենսդիր և տեղական իշխանությունների կառույցներում աշխատանքի փորձ ունեն:

Նախկինի պես ցուցակներում ամենասակավաթիվը մինչև 30 տարեկան կանայք են. 2012 թ. ընտրություններում երիտասարդությունը կազմել է 9%, 2007 թ.՝ 7%: 30-40 տարեկանների խումբը 2012 թ. կազմել է 20%, 2007-ին՝ 19,4%:

Թեկնածու կանանց տարիքային կազմը

Փորձի առկայությունը, անկասկած, թե՛ քաղաքականապես ակտիվ կանանց, թե՛ տղամարդկանց տարիքային աստիճանակարգությունը կանխորոշող գլխավոր գործոնն է, սակայն կանանց դեպքում դա միակ պատճառը չէ:

Քաղաքականության մեջ ամենասակավաթիվը վերարտադրողական տարիքի՝ մինչև 40 տարեկան կանայք են, երբ երեխաները փոքր են, և երիտասարդ ընտանիքը բախվում է այն դժվարություններին, որոնք երկրորդ պլան են մղում ոչ միայն երիտասարդ կանանց քաղաքական կարիերան, այլև շատ հաճախ նաև մասնագիտականը: Դա նշում են իրենք՝ կանայք, այդ են վկայում թե՛ Հայաստանում, թե՛ այլ երկրներում անցկացված հետազոտությունները: Այդուհանդերձ, ոչ մեծ դրական շարժընթաց գոյություն ունի մինչև 30 տարեկանների խմբում. դա երիտասարդ կանանց այն խումբն է, որը մեծացել է անկախության պայմաններում, հաճախ լավ կրթություն է ստացել արտասահմանում և մասնագիտական առաջխաղացում է ունեցել ըստ արևմտյան չափանիշների: Ընտրված պատգամավորներից այդ տարիքային խմբին է պատկանում միայն մեկ պատգամավոր, 4-ը պատկանում են մինչև 40 տարեկանների խմբին, մնացածը 40 տարեկանից բարձր խմբում են:

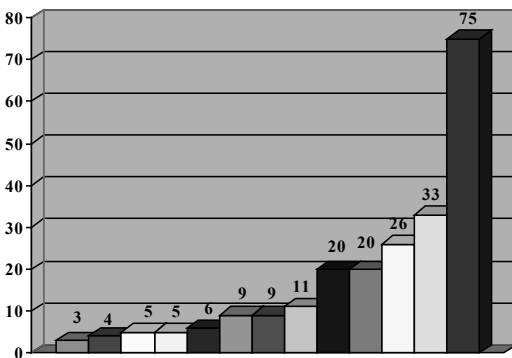
40-ից բարձր տարիքի կանանց երեխաները հասուն են, ընտանեկան կենցաղը կարգավորված է, և դա, ըստ իրենց իսկ կանանց գնահատականների, կարևոր գործոն է, որի շնորհիվ իրենք հնարավորություն են ունենում իրացնելու իրենց ներուժը թե՛ մասնագիտական գործունեության, թե՛ քաղաքականության մեջ: Բացի դրանից, վերջին տարիներին ակնհայտորեն կտրվում են կարծրատիպերը, և ավելի ու ավելի շատ կանայք են քաղաքական ու մասնագիտական ակտիվություն ցուցաբերում՝ ունենալով փոքր երեխաներ:

Դա մեծապես պայմանավորված է կենցաղային պայմանների բարելավմամբ և լավ վարձատրվող աշխատանքով, որոնք հնարավորություն են տալիս կանանց նվազեցնելու երեխաների խնամքի հետ կապված ֆիզիկական և ժամանակային ծանրաբեռնվածությունը և զբաղվելու մասնագիտական առաջխաղացմամբ կամ քաղաքական գործունեությամբ: Մասնավորապես, պատգամավոր կանանց շարքում երկու բազմազավակ կանայք կան, մնացածը մեկ-երկու երեխա ունեն, միայն երկուսն են, որ ամուսնացած չեն:

Համեմայն դեպս, բոլոր կանայք փաստորեն, որոնք հարցման են ենթարկվել սույն հետազոտության ընթացքում, ընդգծել են, որ քաղաքական ակտիվության անհրաժեշտ և պարտադիր պայմանը ընտանիքի և հարազատների աջակցությունն ու ընթրնումն է, լինեն նրանք ամուսինը թե ծնողները: Այդ թեզը հաստատվել է նաև անցած հետազոտության ընթացքում:

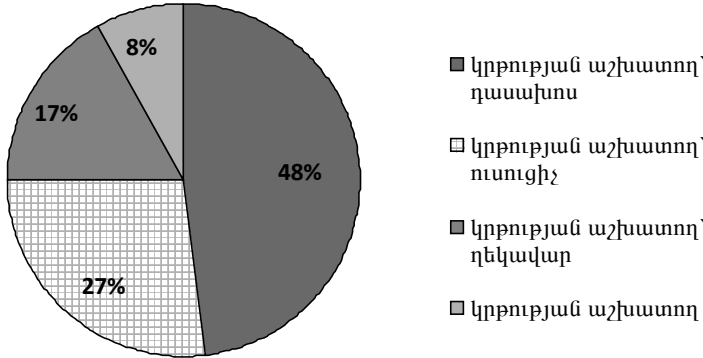
Քվեարկվող կին թեկնածուների մասնագիտական զբաղվածության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ամենաներկայացուցչական խումբը կրթության ոլորտի աշխատողներն են՝ 33%, ընդամին 2007 թ. նրանց թիվն ավելի փոքր էր՝ 25%: Խումբը միատարր չէ, մեծ մասը կրթական հաստատությունների ղեկավար են՝ դպրոցի, քոլեջի, բուհի տնօրեններ, և շատ փոքր թիվ են կազմում կրթության ոլորտի պետական պաշտոնյաները:

Կին թեկնածուների զբաղվածության ոլորտները

- Նախարարներ, փոխնախարարներ
- Իրավաբաններ
- Մշակույթի աշխատողներ
- ԶԼՄ-ների ներկայացուցիչներ
- ՏԻՄ ղեկավարներ
- ՀԿ-ների ներկայացուցիչներ
- Գործող պատգամավորներ
- Առողջապահության աշխատողներ
- Կուսակցական աշխատողներ
- Բիզնեսի ներկայացուցիչներ
- Պետաշխատողներ
- Չաշխատողներ
- Կրթության աշխատողներ

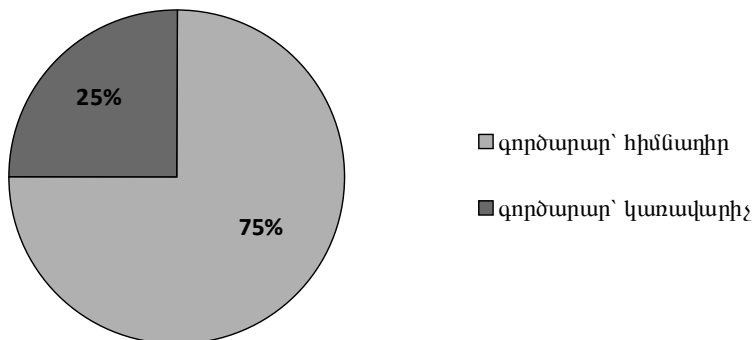
Երկրորդ տեղում ժամանակավոր չաշխատող թեկնածուներն են՝ 15%: 2007 թ. այդ խումբն ամենամեծն էր և կազմում էր մոտ 25%, այսինքն՝ չէր աշխատում յուրաքանչյուր չորրորդ թեկնածուն: Ինչպես ցույց տվեցին հարցումները ֆուկուս խմբերում, նման թեկնածուները նվազ մրցունակ են թե՛ գործընկերների, թե՛ ընտրողների աչքում, քանի որ քվերակվում են աշխատանք գտնելու նպատակով:

3

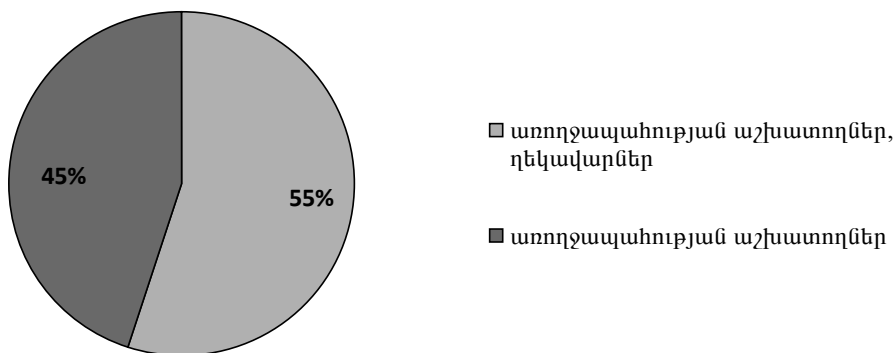
Հաջորդ խումբը, ըստ ներկայացվածության, պետական պաշտոնյաներն են՝ պետական տարբեր գերատեսչությունների և կառույցների ծառայողներ. 11%՝ 2007 թվականի 10%-ի դիմաց: Իշխող կուսակցության ցուցակում ներկայացված էին նաև քաղաքական և հայեցողական պաշտոններ զբաղեցնող կանայք՝ նախարարներ և փոխնախարարներ, որոնք կազմում էին 1%: Սակայն բոլորն էլ հրաժարվեցին մանդատից՝ հոգուտ իրենց պաշտոնի: Կուսակցական ցուցակներում պետական վերին օղակների պաշտոնյաների ընդգրկումը, որոնք հետագայում հանում են իրենց թեկնածությունը կամ հրաժարվում են պատգամավորական մանդատից, կուսակցություններում բացատրում են այն հանգամանքով, որ կանանց այդ խումբն ընտրողին ներկայացնում է կուսակցության թիմը:

Հաջորդ խմբերը, որոնք հավասարապես են ներկայացված, տարբեր մակարդակների կուսակցական աշխատողներն են, այսինքն՝ այն կանայք, որոնք որպես իրենց աշխատանքի վայր նշում են կուսակցական կառույցները (9%՝ 2007 թ. 13,2%-ի դիմաց) և նույնքան՝ 9% կազմող այն թեկնածուները, որոնք որպես իրենց աշխատավայր նշում են բիզնես կառույցները: Այս խումբը նույնպես միատարր չէ, դրա կազմում 25%-ը ձեռնարկությունների հիմնադիրներ և սեփականատերեր են, և 75%-ը՝ բիզնես ընկերությունների կառավարողներ (մենեջերներ): 2007 թ. հարաբերակցությունը գրեթե նույնն էր. բիզնես կառույցների աշխատակիցները կազմում էին 7%, իսկ մասնավոր ձեռներեցները կամ ձեռնարկությունների ղեկավարները՝ ընդամենը 2,4%:

Ինչպես և 2007 թ., թեկնածու կանանց մոտ 4%-ը քաղաքականություն է եկել հասարակական սեկտորից: Այդ երևույթն արդեն սովորական գործելակերպ է դարձել. կուսակցություններն իրենց շարքերն են ընդունում հասարակական սեկտորում կայացած լիդերների և ակտիվիստների, որոնց մեջ նաև կանայք կան, և օգտագործում են նրանց կազմակերպչական ներուժն ու համբավը: Նույն շարժառիթներով էլ ցուցակներում ընդգրկվում են, ընդ որում՝ անցողիկ տեղերում, մշակույթի և արվեստի մեծ ճանաչում ունեցող գործիչներ: Վերջին նորարարությունը շուտ փիզնեսի աստղի ընդգրկումն էր: Ընդհանուր առմամբ, մշակույթի գործիչները ցուցակներում կազմում են 2%:

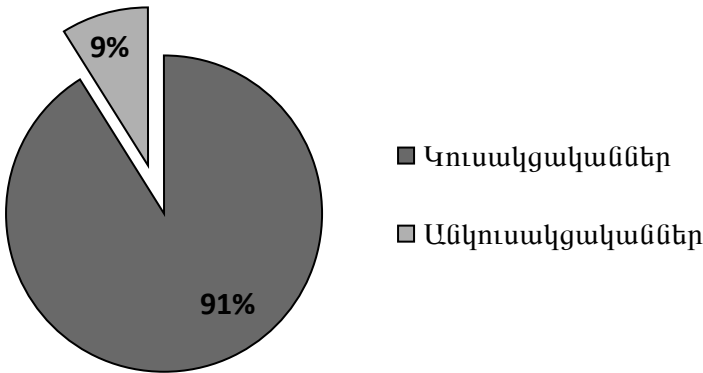
Առողջապահության ոլորտի աշխատողները կազմում են 5%, ընդ որում, նրանց կեսը ղեկավար պաշտոններ է վարում:

2007 թ. համեմատությամբ՝ կրկնակի մեծացել է լրագրողների թիվը՝ 2%: Տեղական իշխանությունների ղեկավարները կազմում են 3%: Օրենսդրական իշխանության համար հետաքրքրություն են ներկայացնում գործող իրավաբանները, նրանք ցուցակներում կազմում են 2%: Գործող կին պատգամավորները 4% են: Այդուհանդերձ, Ազգային ժողովի «կանանց կազմը» նորացավ երկու երրորդով:

Կուսակցությունների ցուցակներում ընդգրկված անկուսակցական կանանց թիվն ընդհանուր հաշվով նվազել է՝ 9%՝ 2007 թ. 12%-ի դիմաց: Հարկ է նշել, որ քաղաքական կուսակցություններն անկուսակցական կանանց ներգրավում են միայն այն դեպքում, եթե նրանք արդեն իրենց մասնագիտության ոլորտում կամ ինչ-որ պաշտոնում կայացած անձինք են կամ հաջողությամբ դրսևորելով իրենց հասարակական սեկտորում՝ հանրային ճանաչում ունեն:

Այսուհանդերձ, ի տարբերություն 2007 թ., անկուսակցական կանանցից ոչ ոք խորհրդարան չմտավ: Անգամ այն կանայք, որոնք նախորդ գումարման ժամանակ խորհրդարան էին մտել որպես անկուսակցական, այժմ կրկին քվեարկվեցին (ի դեպ, անցողիկ տեղերում) արդեն որպես տվյալ կուսակցության անդամ: Անկուսակցականների մի մասը կուսակցության անդամ դարձավ անմիջապես ընտրություններից առաջ, բացառված չէ՝ ցուցակում տեղ գրավելու դիմաց: Նման մոտեցումը կիրառվում է նաև տղամարդկանց նկատմամբ, ընդ որում, ոչ միայն ցուցակներ կազմելիս, այլև պաշտոնի նշանակելիս, հետևաբար անկուսակցականների թիվը ցուցակներում պետք որ նվազման միտում ունենա:

5. Գենդերային քվոտան դե յուրե և դե ֆակտո հինգերորդ գումարման Ազգային ժողովում: Հետընտրական ինքնաբացարկները որպես քվոտաների չեզոքացման մեխանիզմ

Կանանց ներկայացվածությունը հինգերորդ գումարման Ազգային ժողովում տոկոսային արտահայտությամբ կազմում է 10,67%, և դա նշանակում է, որ չորրորդ գումարման ՀՀ Ազգային ժողովում ներկայացված քաղաքական կուսակցությունները, ընտրական օրենսգրքում գենդերային քվոտան մեծացնելով մինչև 20% և նախընտրական համամասնական ցուցակներում հասարակայնությանը ներկայացնելով 22,8% կանանց, ընտրությունների արդյունքում դե ֆակտո իրենց խորհրդարանական խմբակցություններում ընդգրկեցին ցուցակներում մտցված թեկնածությունների կեսից էլ քիչ կանանց:

3

2007 թ. խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ գործող 15%-անոց քվոտայի պայմաններում կուսակցական ցուցակներով Ազգային ժողովի պատգամավոր ընտրվեց 12 կին (9,16%), իսկ մեծամասնական ընտրատարածքներում ոչ մի կին չընտրվեց: Քանի որ 2012 թ. 14 կանանցից երկուսն ընտրվել են մեծամասնական համակարգով, ակնհայտ է, որ խորհրդարանական կուսակցությունները կանանց առաջադրման հարցում որևէ առաջընթաց չեն ունեցել: Ավելին՝ Հայաստանի ընտրական օրենսգրքում ամրագրված 20%-անոց քվոտան, որ կոչված էր ապահովելու կանանց համապատասխան մասնակցությունը, ինչ-որ առումով արժեզրկվեց:

Ըստ էության, ՀՀ Ազգային ժողովում կանանց առաջ մղելու մեխանիզմը, որ նախատեսված էր օրենսդրությամբ, չգործեց ներկուսակցական ինքնաբացարկներով իրականացված «փոխատեղումների» պատճառով, որոնց դրդապատճառները մեծ մասամբ լայն հասարակայնության համար մութ ու անհասկանալի մնացին: Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների և առաջին հերթին կանանց ՀԿ-ների գնահատականներում (և դա ցույց տվեցին ֆոկլուս խմբերի և կլոր սեղանների քննարկումները) շատ հստակ դիտարկվում է կանանց նկատմամբ թաքնված խտրականություն, ավելին՝ ժողովրդավարական մոտեցումների տեսանկյունից կանանց անունների «օգտագործումը» օրենքը շրջանցելու նպատակով բարոյական չէ և հանգեցնում է օրենսդրության ու քաղաքացիական հասարակության իրավական հիմքերի համահարթման:

Պատճառների ու հետևանքների առավել մանրակրկիտ վերլուծության համար Ժամանակ է անհրաժեշտ, սակայն անգամ ՀՀ Ազգային ժողով անցած կանանց ընդհանուր պատկերը կուսակցություններում նրանց ներկայացվածության մասին որոշ եզրահանգումներ անելու հիմք է տալիս:

Հայաստանի հանրապետական կուսակցության խորհրդարանական խմբակցությունում 69 պատգամավորից 9-ը կանայք են, ինչը կազմում է 13%, այն դեպքում, երբ կուսակցության նախընտրական ցուցակում կանանց թիվը կազմել է 21,3%:

«Բարգավաճ Հայաստանի» խմբակցության կազմում 37 պատգամավորից 2-ն են կին կամ ընդամենը 5,4%-ը, այն դեպքում, երբ կուսակցության նախընտրական ցուցակում ներկայացված կանայք կազմել են 21,8%:

Հայ ազգային կոնգրեսի խմբակցության 7 պատգամավորների մեջ մեկ կին կա, որ կազմում է 14%: Կոնգրեսի նախընտրական ցուցակում կանայք կազմել են 20,3%:

«Օրինաց երկրի» խմբակցության կազմում 6 պատգամավորներից միայն մեկն է կին, ինչը կազմում է 16%, իսկ կուսակցության նախընտրական ցուցակում կանանց մասնաբաժինը կազմել է 20,2%:

«Ժառանգություն» խմբակցությունում ընդամենը մեկ կին կա, որ կազմում է 20%, իսկ նախընտրական ցուցակում կանայք 24,6% են եղել:

Հայ հեղափոխական դաշնակցության խորհրդարանական խմբակցությունում՝ բաղկացած 5 պատգամավորից, կին չկա, այն դեպքում, երբ նախընտրական ցուցակում կանայք կազմել են 32%:

Խմբակցությունների ներկայիս և նախորդ գումարման կազմերի համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ Հանրապետական կուսակցության խմբակցությունում կանանց թիվն էապես մեծացել է՝ 3,1%-ից մինչև 13%:

«Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը, նախորդ գումարման ժամանակ ներկայացնելով 12% կին, կանանց ներկայացվածությունը նվազեցրել է մինչև 5%: Խմբակցության պատգամավորների թիվը մեծացել է մինչև 12 մարդու, մինչդեռ կանանց թիվը կրճատվել է:

Կանանց ներկայացվածության առումով էական հետընթաց է նկատվում ՀՅԴ խմբակցությունում. չորրորդ գումարման խորհրդարանում 18,7% կանանց ներկայացվածություն ունեցած այս կուսակցությունը ներկայիս ընտրությունների արդյունքում ոչ մի կին չի ներկայացնում:

Առաջընթաց չկա նաև «Օրինաց երկիր» կուսակցությունում, որի խմբակցության կազմում, ինչպես նախկինում, այժմ էլ մեկ կին կա:

«Ժառանգություն» կուսակցության խմբակցությունում, որի կազմում չորրորդ գումարման խորհրդարանում եղել է 42,8% կին, ներկայիս ընտրությունների արդյունքներով կանայք կազմում են 24,6%:

Հիմնական մեխանիզմը, որով գենդերային քվոտան չգործեց, հետընտրական ինքնաբացարկների գործելակերպը դարձավ: Ըստ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի տվյալների՝ ինքնաբացարկի դիմում է ներկայացրել պատգամավորի 102 թեկնածու, որոնցից 26-ը կամ 25%-ը կանայք են:

Որո՞նք են պատգամավորական մանդատից հրաժարվելու դրդապատճառները: Հետընտրական ինքնաբացարկների վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս վեր հանելու որոշ օրինաչափություններ:

Ինքնաբացարկների մեծ մասը պայմանավորված է ցուցակում ընդգրկված թեկնածուի աշխատանքով գործադիր իշխանությունում: Բայց եթե տղամարդկանց դեպքում այդ պատճառով մանդատից հրաժարվածների թիվը կազմել է մոտ 80%, ապա կանանց դեպքում պատկերն այլ է: Անշուշտ, ինքնաբացարկ հայտնած կանանց շարքում էլ կան այնպիսիք, որոնք բարձր պաշտոն են զբաղեցնում գործադիր իշխանությունում կամ այլ ոլորտներում, սակայն նրանց թիվն ընդամենը 30%-ի է հասնում: Մնացած դեպքերում պատգամավոր դառնալու մտադրությունից հրաժարվելու պատճառները մնում են չբացահայտված լայն հասարակայնության համար, քանի որ մման քայլի գնացած կանանց ճնշող մեծամասնությունը չի ցանկանում մեկնաբանել իր հրաժարումը:

Այն հանգամանքը, որ թեկնածուն չի կարողանում համոզիչ հիմնավորել հրաժարման իր որոշումը, դրդում է եզրակացնելու, որ դա կարող է կուսակցական թելադրանքի հետևանք լինել: Եվ եթե ենթադրենք, որ որոշումն ընդունում է կուսակցությունը՝ ելնելով, դիցուք, այն հանգամանքից, որ տվյալ կինն այնքան էլ արժանի չէ պատգամավոր դառնալու, որքան տղամարդը, ապա հարց է ծագում՝ ինչու են կանայք, տեղյակ լինելով նման հեռանկարի մասին, սկզբում ցուցակում ընդգրկվելու համաձայնություն տալիս՝ դրանով վարկաբեկելով իրենց և խոչընդոտելով օրենքով նախատեսված գենդերային քվոտայի մեխանիզմի գործադրումը:

Շատ դեպքերում պատգամավորական մանդատից հրաժարման իրական պատճառները տրամաբանորեն չեն բացատրվում, համենայն դեպս, հենց այդ եզրակացությունն է թելադրում ինքնաբացարկի դիմում ներկայացրած կին թեկնածուների ցուցակների վերլուծությունը:

Ըստ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի տվյալների՝ ինքնաբացարկի դիմում է ներկայացրել պատգամավորի 102 թեկնածու, նրանցից 26-ը կանայք են և կազմում են 25%, ընդ որում, 24-ը ներկայացրել են այն կուսակցությունները, որոնք ընտրությունների արդյունքում պատգամավորական մանդատների թվով զբաղեցրել են առաջին և երկրորդ տեղերը: Ի դեպ, եթե Հայաստանի հանրապետական կուսակցության ցուցակից դիմում ներկայացրած 14 կանանցից ընդամենը մեկն էր անցողիկ տեղում, իսկ մասնացածը տեղ էին զբաղեցնում 46 համարից հետո, ապա «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության ցուցակից պատգամավորական մանդատից հրաժարված 10 կանանցից երեքը տեղ էին զբաղեցնում մինչև անցողիկ 28-րդ համարը:

Վերլուծելով տվյալ ցուցակը՝ կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ նախարարների և փոխնախարարների պորտֆելները լիովին կարող են ծանրակշիռ փաստարկ ծառայել խորհրդարանի պատգամավոր դառնալու հեռանկարից հրաժարվելու հարցում: Բայց մյուս դեպքերում մանդատից հրաժարվելու շարժառիթներն այնքան էլ ակներև չեն:

Բավական անակնկալ էր ՀՅԴ-ում ստեղծված գենդերային իրավիճակը: Ինչպես արդեն վերը նշվել է, փորձառու և չորրորդ գումարման խորհրդարանի աշխատանքներում բավական ակտիվ Լիլիթ Գալստյանի և Ռուզաննա Առաքելյանի անունները ցուցակում ընդգրկվեցին 10-րդ համարից հետո: Միանգամայն ակնհայտ էր, որ կուսակցությունը ընտրությունների էր գնում շատ տեղեր ստանալու ակնկալիքով, ուստի կանխատեսվում էր, որ Լիլիթ Գալստյանը և Ռուզաննա Առաքելյանը կընտրվեն: Սակայն Սոցիստերնի անդամ և ՀՀ ընտրական օրենսգրքում 30%-անոց քվոտա մտցնելու օգտին ակտիվորեն հանդես եկող կուսակցության պարագայում անբացատրելի են թե՛ կանանց դասավորությունը ցուցակում, թե՛ նրա հետագա գործողությունները: Մանդատից Արսյուշա Շահբազյանի հրաժարվելուց հետո, որը երրորդ տեղն էր զբաղեցնում ցուցակում, ընտրված հնգյակ պիտի մտներ Կարինե Հարությունյանը, որը 6-րդ

տեղում էր: Մակայն մանդատից նրա հրաժարվելու շնորհիվ Գաշնակցությունը, որ համամասնական ցուցակում կանանց 32% էր ապահովել, ՀՀ Ազգային ժողով ներկայացավ բացառապես տղամարդկանցով:

Այսպիսով, ինքնաբացարկների վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս եզրակացնելու, որ անհրաժեշտ է ՀՀ ընտրական օրենսգրքում ներդնել այնպիսի մեխանիզմ, որը կկանխի կուսակցությունների կողմից գենդերային քվոտայի խախտումը և **թույլ չի տա, որ կանանց՝ որպես խորհրդարանում չներկայացված սեռի քվոտայով տեղեր զբաղեցնեն տղամարդիկ:**

Այս կարծիքն են հայտնում ֆոկուս խմբերի քննարկումների մասնակիցները՝ նշելով, որ հիմնական խնդիրը կապված է օրենքի բացի հետ: Խոսքն ընտրական օրենսգրքում գենդերային քվոտայի մասին դրույթի ձևակերպման մասին է: Ֆոկուս խմբերի մասնակիցներն առաջարկում են խնդիրը կարգավորել հետևյալ երկու միջոցով.

- **կա՛մ ամրագրել դրույթ այն մասին, որ կանայք պետք է կազմեն ոչ թե ընտրական ցուցակների, այլ մանդատ ստացածների 20%-ը,**
- **կա՛մ ամրագրել դրույթ, որի համարձայն՝ մանդատից հրաժարված կնոջ տեղը պետք է զբաղեցնի ցուցակում ընդգրկված հաջորդ կինը⁸³:**

Այդ միջոցները, ըստ կանանց կազմակերպությունների ներկայացուցիչների, կնպաստեն կուսակցական ցուցակների առավել պատասխանատու կազմմանը և կբացառեն ցուցակներում այսպես կոչված «պատահական» կանանց ընդգրկումը, որոնց հիմնական առաքելությունը կուսակցության համար անհրաժեշտ պահին մանդատից հրաժարվելն է:

Հարկ է նշել, որ մանդատից հրաժարվելու գործելակերպը կարող է ի չիք դարձնել քվոտաների յուրաքանչյուր բարձրացումը, ուստի սովյալ փուլում բոլոր առաջարկներն ուղղված էին հենց այդ մեխանիզմի չեզոքացմանը: Այդ տեսակետն են պաշտպանում նաև որոշ նոր ընտրված կին պատգամավորներ:

«Ըստ իս, խնդիրն այն է, որ օրենքով պահանջվում է, որ կանանց թիվը բարձր լինի կուսակցության կողմից ներկայացվելիք համամասնական ցուցակում, բայց ոչ թե Ազգային ժողովում: Այսինքն՝ ցուցակից ինքնաբացարկ հայտնելու դեպքում պահանջ չի դրվում, որ ինքնաբացարկի դիմած կին թեկնածուի փոխարեն նրա տեղը զբաղեցնի մյուս կին թեկնածուն, ոչ թե նրան հաջորդող տղամարդը: Կարծում եմ՝ օրենքի բացը հենց այդ է, և մասնավորապես դա է պատճառը, որ ԱԺ-ում, ի տարբերություն օրենքով քվոտավորված ցուցակների, կանանց ներկայությունն այդքան էլ մեծ չէ: Նայում ենք ցուցակներին՝ իդեալական են կազմված, բայց...»⁸⁴:

Քվոտան չգործելու և ՀՀ Ազգային ժողովում կանանց ընդամենը 10%-ի ներկայության երկրորդ պատճառը, ֆոկուս խմբերի մասնակիցների կարծիքով,

83 Ֆոկուս խմբերի նյութերից:
84 Նաիրա Կարապետյանի հետ հարցազրույցից (ՀՀԿ):

քաղաքական կամքի դեֆիցիտն է կուսակցություններում, երրորդ պատճառը ցուցակներում ընդգրկվելու չափանիշներն են, որոնք անհրաժեշտ է փոփոխել:

«Եթե չափանիշը ոչ թե մարդու մասնագիտական կամ բարոյական արժանիքներն են, այլ փողը, ունեցվածքը, դիրքը, ապա հազիվ թե կանանց համար տեղ գտնվի, քանի որ մեզանում կին օլիգարխներ չկան: Դա շատ հստակ տեսանելի է մեծամասնական ընտրություններում, որոնց դեպքում կանայք հիմնականում պարտվեցին «փողատեր» մրցակիցներին: Հնարավոր է, որ եթե կանանց ներկայացվածության քվտաներ չլինեին, խորհրդարանում առհասարակ ոչ մի կին չլիներ»⁸⁵:

Այն թեզը, թե քվտայի բացակայության դեպքում կարող էր ավելի վատ լինել, հաստատվեց մաև 2007 թ. խորհրդարանական ընտրությունների գործընթացում: Այդ հանգամանքն ապացուցում է, որ անհրաժեշտ է ոչ միայն կատարելագործել քվտան, այլև բարձրացնել: Կարծիք կա, որ քվտայի արմատական բարձրացումը կնպաստի դրա իրականացումը խոչընդոտող բացասական գործեակերպի վերացմանը:

Քվտայի՝ որպես կանանց առաջնդման ինստիտուցիոնալ հնարավորության կիրառման անհրաժեշտությունն ապացուցվում է վերջին 10 տարիներին երկրի խորհրդարանում կանանց ներկայացվածության շարժընթացով:

Գումարման տարեթիվը	Կին պատգամավորների ներկայացվածությունը
1985 Հայկ. ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդ	35,6%
1990 ՀՀ Գերագույն խորհուրդ	3,5%
1995 ՀՀ Ազգային ժողով	6,3 %
1999	3,1 %
2003	5,3 %
2007	9,2 %
2012	10,7 %

Համեմատության համար ասենք, որ Խորհրդային Հայաստանի 1985 թ. Գերագույն խորհրդում կանայք կազմել են 35,6%:

1990 թ. միայն մեծամասնական ընտրակարգով ձևավորված Հայաստանի Գերագույն խորհրդում 260 պատգամավորներից միայն 9-ը կամ 35%-ն էին կանայք:

Հայաստանի Ազգային ժողովի 1995 թ.՝ առաջին գումարման կազմում 190 մանդատից կանանց բաժին հասան 12-ը կամ տեղերի 6,3%-ը: Նրանցից 8-ը

⁸⁵ Ֆոկուս խմբում Կին լիդերների ֆորումի համադասող խորհրդի նախագահ Դուստրիկ Մխիթարյանի հայտնած կարծիքից:

ընտրվել էին «Շամիրամի» ցուցակով, իսկ մնացած 4-ն անցել էին մեծամասնական ընտրակարգով:

Կին պատգամավորներն ամենից քիչ են ներկայացված եղել 1999թ.⁷ երկրորդ գումարման ԱԺ-ում. 131 պատգամավորներից միայն 4-ն էին կին, ինչը կազմում էր ընդհանուր տեղերի 3%-ը: Ընդ որում, նրանցից 2-ն ընտրվել են մեծամասնական համակարգով:

2003 թ.⁸ երրորդ գումարման Ազգային ժողովում կին պատգամավորների թիվը հասել էր 7-ի (5,3%) 131-ից, գործել է ըստ էության աննախադեպ խտրական բնույթի 5%-անոց քվոտան կանանց համար, որ ամրագրված էր ընտրական օրենսգրքում: Նրանցից մեծամասնական համակարգով ընտրվել է ընդամենը մեկ կին:

2007 թ.⁹ չորրորդ գումարման խորհրդարանում գործել է արդեն 15%-անոց քվոտան, և մանդատ է ստացել 12 կին կամ 9,2%-ը: Մեծամասնական ընտրակարգով խորհրդարան չի անցել և ոչ մի կին:

2012 թ. ընտրությունների ժամանակ գենդերային քվոտան մեծացել է մինչև 20%, որի արդյունքում հինգերորդ գումարման Ազգային ժողովում ներկայացվել են 14 կին պատգամավորներ (10,7%): Ընդ որում, նրանցից երկուսն ընտրվել են մեծամասնական ընտրակարգով:

Այսպիսով, անցած 20 տարվա ընթացքում կանանց թիվը Հայաստանի խորհրդարանում մեծացել է ընդամենը 7%-ով, ընդ որում, անգամ մնան աննշան աճն ապահովվել է համամասնական ընտրակարգով գենդերային քվոտաների կիրառման շնորհիվ: Հաշվի առնելով կանանց ներկայացվածության մնան շարժընթացը, կարելի է կանխատեսել, որ մնան տեմպերով նույն այդ 20%-ի քվոտային հասնելու համար անհրաժեշտ կլինի առնվազն 25 տարի: Ընդամենի, աշխարհի խորհրդարաններում այսօր արդեն կանանց թիվը կազմում է միջինը 19,5%, իսկ կանանց ներկայացվածության ամենացածր ցուցանիշը իշխանության օրենսդիր մարմնում արձանագրվել է արաբական երկրներում՝ ընդամենը 11,3%:

Քվոտաների հակառակորդները, ինչպես ցույց են տալիս ուսումնասիրությունները ֆոկուս խմբերում, երկու փաստարկ են բերում: **Առաջին**՝ «շտապելու կարիք չունենք», և քվոտան պետք է բարձրացնել աստիճանաբար: Հասարակության զարգացման գործընթացների համատեքստում, որը արդի աշխարհում անմիջականորեն կապվում է կանանց քաղաքական մասնակցության հետ, այդ բանաձևը չի արդարացնում: **Երկրորդ**՝ «քվոտաների ճանապարհով խորհրդարանում կարող են հայտնվել նաև կթվորուիիներ»: Ուշագրավ է, որ բոլոր կուսակցությունների կանանց մասնակցությամբ նախընտրական քանավեճերի ընթացքում⁸⁶ մնան հարցադրմանը ազատական քաղաքական ուժի՝

86 Նախընտրական քանավեճերը՝ «Բանավիճում են միայն կանայք» ձևաչափով, կազմակերպել է Կին լիդերների համաժողովը նախընտրական քարոզարշավի ժամանակ NDI-ի աջակցությամբ:

ՀԱԿ-ի երիտասարդ ներկայացուցիչ Լիլիթ Մակունցը պատասխանել է. «Իսկ ի՞նչ վատ է, եթե խորհրդարանում կրթվորուհիներ նույնպես լինեն»: Եթե հաշվի առնենք, որ այս պատասխանն արժանացավ լսարանի ծափահարություններին, ապա կարելի է խոսել հասարակական կարծիքի որոշ առաջընթացի մասին, երբ քվտանների հակառակորդների կողմից տարածվող կաղապարը ըմբռնում չի գտնում երիտասարդ սերնդի կանանց շրջանում, որոնք ժողովրդավարական արժեքներն ընկալում են ավագ սերնդից միանգամայն տարբեր դիտանկյունով:

6. Կանանց խորհրդարան մտնելու սցենարներ

Խորհրդարանի համար քվեարկվող կանանց և ՀՀ Ազգային ժողովի կին պատգամավորների կենսագրությունների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանք մեծ մասամբ համապատասխանում են քաղաքականություն մուտք գործելու հետխորհրդային տարածության համար տիպական սցենարներին: Ընդ որում, ընտրությունների շարժընթացում որոշակի փոփոխություններ ու միտումներ են նկատվում:

6.1. «Քաղաքականությունը որպես մասնագիտական առաջխաղացման շարունակություն»

2012 թ. ընտրություններում առավել տարածված է եղել «քաղաքականությունը որպես մասնագիտական առաջխաղացման շարունակություն» սցենարը: Դա բնորոշ է այն կանանց, որոնք նախքան խորհրդարան մտնելը հաջող մասնագիտական կարիերա են ունեցել, լինի դա պետական ծառայության, գործարար թե այլ ոլորտում: Ընդ որում, բնավ պարտադիր չէ, որ նրանք հենց սկզբում մասնագիտական կարիերան դիտեն որպես քաղաքական գործունեության պլացդարմ: Նման սցենարն իրականացնելիս հնարավոր են հետևյալ տարբերակները:

6.1.1. Ընդգրկում կուսակցական ցուցակներում ղեկավար պաշտոնից

Նման կանանց թիվը մեծ էր իշխող Հանրապետական կուսակցության ցուցակներում, սակայն նրանք ի սկզբանե մտադիր չեն եղել պատգամավոր դառնալ: Նրանց դերը կուսակցական ցուցակների ներկայացուցչականությունն ապահովելն է եղել, ինչպես հենց կուսակցություններն են բացատրում, ընտրողին «թիմի անդամներին» ներկայացնելու համար: Բացառություն են կրթության ոլորտի ղեկավար պաշտոններ զբաղեցնող կանայք, որոնք առավելապես դպրոցի տնօրեն են: Կրթության ոլորտի ղեկավար բազմաթիվ թեկնածուներից, որոնք ընդգրկված էին կուսակցական ցուցակներում, խորհրդարան մտան միայն երկուսը՝ Ռուզաննա Մուրադյանը Հանրապետական կուսակցությունից, որը դպրոցի տնօրենի պաշտոնը համատեղում էր կուսակցության քաղխորհրդի անդամության հետ, և մեծամասնական ընտրակարգով՝ Արտաշատի դպրոցի տնօրեն Կարինե Պողոսյանը Հանրապետական կուսակցությունից:

6.1.2. Մուտք քաղաքականություն հաջող մասնագիտական կարիերայի միջոցով

Այս պարագայում առավել փարածում ունի երկու տարբերակ՝ քաղաքական լրագրողի կարիերան և իրավաբանի կարիերան: Երկու դեպքում էլ անցումը քաղաքականություն գործունեության արմատական փոփոխություն չէ, փրամաբանորեն հիմնավորված է և կարող է դիտվել որպես կարիերայի ան:

Քաղաքական լրագրությունից խորհրդարան են մտել ԱԺ պատգամավորներ Նաիրա Զոհրաբյանը «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունից, Մարգարիտ Եսայանը Հանրապետական կուսակցությունից, և առաջադրվել են մեծամասնական ընտրակարգով Սաթիկ Սեյրանյանը՝ «168 Ժամ» թերթի գլխավոր խմբագիր, Գոհար Վեգիրյանը՝ «Չորրորդ ինքնիշխանություն» թերթի թղթակից, Գայանե Առուստամյանը՝ «Ա1+» կայքի լրագրող, և Հայաստանի դեմոկրատական կուսակցության ընտրացուցակով՝ «Ավանգարդ» թերթի խմբագիր Ջուլիետա Մարտիրոսյանը:

Կին լրագրողների նման «մակընթացությունը» քաղաքականությունում բացատրվում է Նաիրա Զոհրաբյանի հաջող օրինակով, որն ընտրվել է ՀՀ Ազգային ժողովի եվրոինտեգրման մշտական հանձնաժողովի ղեկավար և անցած հինգ տարիների ընթացքում կարողացել է կայանալ որպես պատգամավոր:

Խորհրդարանի համար առաջադրված բոլոր լրագրողները քաղաքական գիտելիքների բավականաչափ պաշար ունեին, լավատեղյակ էին ներքաղաքական, այդ թվում և անդրկուլիսյան գործընթացներին, լավ էին պատկերացնում սոցիալական խնդիրները: Բացի այդ, մասնագիտական գիտելիքների շնորհիվ շահեկանորեն տարբերվում են իրենք իրենց ներկայացնելու հմտությամբ, տիրապետում են փիար տեխնոլոգիաներին և ինքնագնահատականի հարցում խնդիր չունեն: Իրենց մուտքը քաղաքականություն այդ թեկնածուները համոզիչ են հիմնավորում և միևնույն մոտեցմամբ:

«Շուրջ երկու տասնամյակ աշխատում են մամուլում, վերջին 8 տարիները՝ որպես «168 Ժամ» թերթի գլխավոր խմբագիր: Այսինքն՝ ակամայից քաղաքականության մեջ են և զբաղվում են քաղաքականությամբ, ըստ էության՝ ամենօրյա ռեժիմով: Եվ այդ առումով մասնակցությունը խորհրդարանական ընտրություններին իրականում ընդամենը քաղաքականության ձևաչափի փոփոխություն է, իսկ պատգամավորական մանդատը՝ քաղաքականության գործիքի փոփոխություն»⁸⁷:

«Ամբողջ աշխարհում կա այս միտումը, երբ երկարամյա լրագրողները որոշում են նորություններ լուսաբանողից, նորություններ հայթայթողից դառ-

87 Սաթիկ Սեյրանյանի հետ հարցազրույցից:

նալ այդ նորությունների ստեղծողը: Ես լրագրող եմ աշխատում արդեն շատ երկար, և իմ կյանքում եկավ մի պահ, երբ որոշեցի ոչ թե վազել նորությունների հետևից, այլ մասնակցել դրանց ստեղծմանը, քաղաքականություն լուսաբանողից դառնալ այդ քաղաքականության մասնակիցը, ինչու ոչ, նաև ստեղծողներից մեկը: Եվ պարզապես ուրախ եմ, որ ինձ տրվեց այդ հնարավորությունը»⁸⁸:

«Պատգամավորության թեկնածու իմ առաջադրվելու մեջ զարմանալի ոչինչ չկա, անցավ անգամ միայն տարիքային ցենզի համար չառաջադրվեցի: 10 տարի շարունակ ես զբաղվել եմ հրապարակային գործունեությամբ: Իմ բազմաթիվ գործընկերներից ես տարբերվել եմ նրանով, որ հաճախ քաղաքացու խնդիրը դարձրել եմ իմ անձնական խնդիրը և արել եմ հնարավոր ամեն բան՝ լուծելու այդ խնդիրը, իսկ ավելի հաճախ՝ լուծում պարտադրելու համապատասխան շրջանակներին՝ պետական չինովնիկներին ու պաշտոնյաներին: Կարծում եմ՝ ես վաստակել եմ մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրվելու իրավունքը: Ինձ այդ լիազորությունը տվել է հասարակությունը, և այս առումով ես հաշվետու եմ բացառապես հասարակությանը: Ես, կարելի է ասել, հասարակության միացյալ թեկնածու եմ...»⁸⁹:

Իրավաբանական կրթությունը և փաստաբանի կարիերան, ինչպես ցույց է տալիս ուսումնասիրությունը, նույնպես կանանց համար քաղաքականություն մուտք գործելու լավ ցատկահարթակ են: Այսպես, «Միավորված հայեր» կուսակցության ներկայացուցիչները, որի ցուցակներում ընդգրկված կանայք 38% էին կազմում, նախընտրական քարոզարշավի ժամանակ հայտարարեցին, որ կուսակցության անդամների 70%-ը իրավաբան են⁹⁰ :

Խոսում է Ազգային ժողովի պատգամավոր Չարուհի Փոստանջյանի օրինակը, որը քաղաքականություն մտավ որպես կայացած փաստաբան: Այս գումարման խորհրդարանում ավելացավ ևս երկու փաստաբան՝ Արփինե Հովհաննիսյանը Հանրապետական կուսակցությունից և Էլինար Վարդանյանը «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունից, որոնք իրավաբանական կրթություն ունեն: Արփինե Հովհաննիսյանի իրավաբանական կարիերայի սկիզբը կապված է պետական կառույցների հետ. աշխատանք ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմում, ՀՀ նախագահի աշխատակազմում, ՀՀ Ազգային ժողովում որպես նախագահի խորհրդական, ի լրումն՝ ստացել է իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան: Հաշվի առնելով նրա տարիքը (նա 30 տարեկան էլ չկա)՝ նրա կարիերան կարելի է սրընթաց համարել: Եթե նկատի ունենանք նաև դասընթացների ունկնդրումը Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիայի կանանց լիդերության դպրոցում, ապա կարելի է ասել, որ գործ ունենք խորհրդարան կնոջ մուտքի իդեալական սցենարի հետ:

88 Մարգարիտ Եսայանի հետ հարցազրույցից:

89 Գոհար Վեգիլյանի՝ Slag.am-ին տված հարցազրույցից:

90 Գայանե Անդրեասյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից:

«Ավարտել են Ձեռնմա Հասարթյանի դեկավարած գեներալին դպրոցներից մեկը: Ըստ իս, նման դպրոցների դերը շատ կարևոր է. նրանք հնարավորություն են տալիս ոչ միայն հավելյալ գիտելիքներ ձեռք բերելու գեներալին խնդիրների մասին, այլև օգնում են ավելի լավ հասկանալու գեներալին հարաբերությունները հասարակության մեջ, ինչպես նաև տալիս են հնարավորություն դիտարկելու ցանկացած հարցը այդ տեսանկյունից»⁹¹:

Էլինար Վարդանյանը փաստաբանական գործը համատեղել է հասարակական գործունեության հետ, և այդ առումով նրա մուտքը քաղաքականություն համադրում է երկու սցենար՝ մասնագիտության միջոցով և հասարակական սեկտորի միջոցով: Բավական տարածված սցենար այն կուսակցությունների համար, որոնք իրենց շարքերն են ներգրավում այն կանանց, որոնք դրսևորվել են հասարակական սեկտորում կամ կայացել են որպես հասարակական գործիչ: ՀՀ անցյալ գումարման Ազգային ժողովում նման սցենարի վառ օրինակ էր Լարիսա Ալավերդյանը: Մի կողմից՝ նման փորձը խոսում է հասարակական սեկտորի օգտին, որը կանանց հնարավորություն է տալիս դրսևորելու իրենց ունակությունները, մյուս կողմից՝ վկայում է կուսակցությունների «սպառողական» վերաբերմունքի մասին հասարակական կազմակերպությունների նկատմամբ, որոնց հետ համագործակցությունը սահմանափակվում է այդ սեկտորի լիդերների ներգրավմամբ իրենց ցուցակներում:

6.1.3. Մուտքը ՀՀ Ազգային ժողով մասնագիտական շահերն առաջ փսնելու նպատակով

Այս խմբին կարելի է վերագրել այն կանանց, որոնք քաղաքականություն են մտել գործարար ոլորտից և բացահայտ հանդես են գալիս բիզնեսի շահերի պաշտպանությամբ: Նոր գումարման խորհրդարանում այդպիսին է Մարինե Մարաբյանը, որը քվեարկվել է մեծամասնական ընտրատարածքում «Ինտերնեյշնլ Մասիս տոբակո» ընկերության աջակցությամբ, և որի թեկնածությունը պաշտպանել է Հանրապետական կուսակցությունը: Իր նախընտրական քարոզարշավում Մարինե Մարաբյանը խոստացել է պաշտպանել հայրենական արտադրողի շահերը: Այդ սցենարը նոր չէ և հաջողությամբ փորձարկվել է 2003 թ. ընտրությունների ժամանակ, երբ խորհրդարան մտավ բիզնես մենեջմենթի երկու ներկայացուցիչ՝ Արմինե Հովհաննիսյանը ՀՅԴ-ից և Հռիփսիմե Ավետիսյանը Հայաստանի աշխատավորների կուսակցությունից: Վերջինս, ի դեպ, «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության ցուցակով առաջադվել է նաև 2012 թ. ընտրություններում, բայց ինքնաբացարկ է տվել: Նախորդ գումարման խորհրդարանում այդ սցենարի ներկայացուցիչը Գոհար Ենոքյանն էր: Ժամանակին քաղաքականություն մտավ Հերմինե Նադդայանը՝ լինելով Հայաստանի ձեռներեցների միության նախագահը և հետագայում շարունա-

⁹¹ Արփինե Հովհաննիսյանի հետ հարցազրույցից:

կեց իր կարիերան Հանրապետական կուսակցությունում ու խորհրդարանում. կուսակցությունում նա ղեկավարում է Կանանց խորհուրդը, իսկ քաղաքակա-
նության մեջ ընտրվել է հինգերորդ գումարման Ազգային ժողովի փոխխոսնակ:

6.2. «Քաղաքականությունը որպես մասնագիտություն»

«Քաղաքականությունը որպես մասնագիտություն» սցենարը բնորոշ է այն կանանց, որոնք ակտիվություն են դրսևորել մանկական տարիներից, լավ կու-
սակցական դպրոց են անցել և վառ արտահայտված լիդերական որակներ ու-
նեն:

6.2.1. Պատգամավորի քեկնածուների ցուցակներում այն կանանց ընդգրկումը, որոնք ակտիվ են եղել դեռևս խորհրդային ժամանակներից կոմերիտիությունում, արհմիությունում, կուսակցությունում:

Այդ սցենարը բնորոշ է եղել ազգային ժողովի առավել վաղ գումարում-
ներից, կանանց այդ կոհորտայի ներկայացուցիչներից մոր խորհրդարանում
չկան, չնայած այն հանգամանքին, որ ընտրացուցակներում նման կանայք
եղել են: Քաղաքականությունից հեռացել են նաև այն կանայք, որոնք քաղա-
քական կարիերա են արել անկախության ալիքի վրա և քվեարկվել են անցած
գումարումներում. Կարինե Դանիելյան, Հրանուշ Խառատյան: Բոլորն էլ շա-
րունակում են ակտիվություն դրսևորել հասարակական սեկտորում:

Հասարակական սեկտոր հեռանալու մասին են հայտարարել շատ կա-
նայք՝ ինքնաբացարկ հայտնելով տարբեր պատճառներով. Կարինե Հակոբ-
յան և Լարիսա Ալավերդյան («Ժառանգություն» կուսակցություն), Սուսաննա
Աբրահամյան («Օրինաց երկիր» կուսակցություն) և այլն: Դա վկայում է, որ
այս կանայք որոշակի ներուժ և կարիերայի նպատակաուղղվածություն ունեն
հանրային ոլորտում, լինի դա քաղաքականություն թե հասարակական գործու-
նեություն:

6.2.2. Այն կանանց մուտքը խորհրդարան, որոնք կուսակցական կարիերա են արել վերջին տարի տարում

Ներկայիս գումարմանը բնորոշ է այն կանանց մուտքը քաղաքականութ-
յուն, որոնք կուսակցական կարիերա են արել վերջին 10 տարում: Նրանցից
խորհրդարանում ներկայացված են Սոցիալ-դեմոկրատական հնչակյան կու-
սակցության առաջնորդ Լյուդմիլա Սարգսյանը, «Օրինաց երկիր» կուսակ-
ցության փոխնախագահ Հեղինե Բիշարյանը, «մոր սերնդի» ներկայացուցիչ-
ներից՝ ՄԻԱԿ կուսակցության ղեկավար պաշտոն զբաղեցնող Նաիրա Կարա-
պետյանը, որը խորհրդարան մտավ ՀՀԿ-ի ցուցակով:

«Արդեն չորս տարի է՝ հանդիսանում են ՄԻԱԿ-ի ղեկավար մարմնի անդամ,
որը քաղաքական դաշտում առանձնանում է քաղաքական սերնդափոխության

բացառիկ առաջարկով, որն այսօր տեղ է գտել ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի նախընտրական ծրագրում և ակտիվորեն իրականացվում է նրա կողմից: Մեր կուսակցության առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ ՄԻԱԿ-ն ուժեղ կադրային ռեսուրս է, բավական լուրջ երիտասարդ մասնագետներ ունի տարբեր ոլորտներից, և մեր՝ որպես ՀՀ-ում ՄԻԱԿ-ի պատվիրակների այսօրվա առաքելությունը Հանրապետական կուսակցության խորհրդարանական խմբակցությունում մեր կուսակցության տեսակետներն ու մոտեցումները տեղ հասցնելն է»⁹²:

«Բնույթով սոցիալ-դեմոկրատ եմ, և ՄԳՀԿ-ն ամենահոգեհարազատն էր ինձ համար: Կուսակցության շարքերը մտել եմ 2003-ին, յոթ ամիս անց դարձա ՄԳՀԿ ատենապետ: Շատ դժվար ժամանակահատված էր: Տղամարդկանց համար հեշտ չէ ընդունել կին լիդերի գործունեությունն ու գոյությունը: Սկզբնական շրջանում վարչությունը, որի առաջարկությամբ դարձա ատենապետ, մարդիկ էին, որոնք ինձ գործի մեջ տեսել էին և համարեցին, որ ես այն մարդն եմ, որը կարող է ստանձնել այդ պարտականությունները: Այդ ժամանակ ինչ-որ չափով պատրաստ չէի մտնելու մեծ քաղաքականություն, որովհետև կուսակցական առաջխաղացման ճանապարհը շատ կարճ տևեց: Բայց ինձ ընտրեցին, երևի այդ պահին ամենահարմար մարդը ես էի: Աշխատելուն զուգահեռ շատ բաներ սովորում էի»⁹³:

Կուսակցության շարքերում երիտասարդ, լավ կրթություն ստացած կանանց ներգրավման սցենարը, որ հազվադեպ չէ արտասահմանում և առաջին անգամ կիրառվել է նախորդ ընտրություններում, բնորոշ է նաև 2012-ի ընտրություններին: Նման կանանց ճանապարհը դեպի քաղաքականություն անցնում է կուսակցությունների երիտասարդական միություններով, շատ կուսակցություններ հաճույքով են ընդգրկում նրանց իրենց ընտրական ցուցակներում: Մակայն դժվար է վստահաբար խոսել քաղաքական կարիերա անելու նրանց նպատակաուղղվածության մասին, նրանց անդամակցությունը կուսակցություններին կարող է կյանքի ճանապարհի որոնման մասը, հանրային քաղաքականության մեջ իրենց դրսևորելու փորձ լինել: Նրանց շարքում շահեկանորեն առանձնանում են հստակ նպատակաղղված երիտասարդ կանայք, որոնք գենդերային կրթություն են ստացել և բարձրաձայնում են իրենց պատկերացումներն այդ խնդիրների մասին:

Այդ տեսանկյունից տպավորիչ է Նվարդ Մանասյանի օրինակը: Նա ուսումնասիրության ընթացքում միակ թեկնածուն էր, որը չերկնչեց արտաբերելու «Ֆեմինիզմ» բառը՝ իրեն դիտելով ֆեմինիստական շարժման համակիրների թվում: Թեկնածուի դիրքորոշումը ձևավորվել է ՀՅԴ-ի սոցիալիստական գաղափարախոսության և գենդերային հիմնախնդիրների անձնական խոր գիտելիքների հիման վրա:

92 Նաիրա Կարապետյանի հետ հարցազրույցից:

93 Լյուսինա Մարգարյանի հետ հարցազրույցից:

«1990-1995 թթ. սովորել եմ Հայաստանի պետական ճարտարագիտական համալսարանի կիբեռնետիկայի ֆակուլտետում: Մագիստրոսական ուսումը շարունակել եմ Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի քաղաքագիտության դպրոցում, ապա երկրորդ մագիստրոսական աստիճանը ստացել եմ ԱՄՆ Յին-ցինատիի համալսարանի պլանավորման դպրոցում՝ մասնագիտանալով հանրային քաղաքականության և տնտեսական զարգացման ոլորտում: 2000-ից աշխատել եմ ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությունում որպես առաջատար մասնագետ, ապա՝ նախարարի օգնական, որից հետո աշխատել եմ Համաշխարհային բանկում որպես կրթական ծրագրերի խորհրդատու: Այնուհետև վերադարձել եմ ՀՀ կրթության և գիտության նախարարություն և գործել որպես նախարարի խորհրդական:

2007-ից դասավանդում եմ Երևանի պետական լեզվաբանական համալսարանում և ներկայումս դեկավարում եմ համալսարանի որակի ապահովման կենտրոնի աշխատանքները: 2009-ից Եվրահանձնաժողովի կողմից Տեմպուս ծրագրի շրջանակներում ձևավորված Բարձրագույն կրթության բարեփոխումների փորձագետների խմբի անդամ եմ: Բացի այդ, դասավանդում եմ Երևանի տնտեսագիտական համալսարանում:

Դասավանդման հիմնական ուղղությունները՝ կրթության քաղաքականություն և գենդերային հարցեր քաղաքականության մեջ: Դրանք ոչ միայն կանանց վերաբերող հարցեր են, այլև բոլոր այն շեղումները, կարծրատիպային-վարքագծային սխեմաները, որոնք հանգեցնում են սահմանափակումների: Օրինակ՝ ինչպե՞ս կարելի է քաղաքականության մեջ շտկել այս խնդիրները, որոնք բերում են տնտեսական անհավասար պայմանների, իրավունքների իրացման անհավասար հնարավորությունների և այլն: Դրանք շատ կարևոր հարցեր են այն մասնագետների համար, որոնք վաղը ստանձնելու են այդ ոլորտի կառավարումը»:

6.3. «Քաղաքականությունը որպես հետևանք»

6.3.1. Մուտք քաղաքականությունն որպես քվոպայի արդյունք

Քվոտայի արդյունքում քաղաքականություն մուտք գործելու սցենար, այսինքն՝ երբ առաջադրումը տեղի է ունենում կուսակցական ցուցակներում կանանց ներկայացվածության պարտադիր քվոտան լրացնելու անհրաժեշտությամբ: Ցավոք, այդ սցենարը բնորոշ է այն կանանց, որոնց ակտիվությունը թելադրվում է տղամարդկանց կողմից: Հենց այդ կանայք են, որպես կանոն, որ համաձայնում են ինքնաբացարկ տալ, և այդ առումով նրանց քաղաքականություն մուտք գործելու մասին կարելի է խոսել մեծ վերապահությամբ: Նման կանայք կուսակցություններում ապահովում են հնազանդ ու հավատարիմ մեծամասնությունը, նրանք քաղաքականության մեջ առաջխաղացման կողմնորոշում չունեն, բայց միշտ պատրաստ են ենթարկվելու իրենց առաջադրող

կուսակցական ղեկավարության որոշումներին: Նման իրավիճակը հասարակությունում գոյություն ունեցող խտրական գործելակերպի հետևանք է, որի առկայությունն իրենք՝ կանայք, չեն գիտակցում:

6.3.2. Այս կամ չափով ճանաչում ունեցող կանանց ներգրավումը

2012 թ. ընտրություններում երկու նոր սցենարներ ի հայտ եկան, որոնք, եթե խորությամբ դիտարկենք, վերը թվարկվածների տարատեսակ են: Խոսքը բլոգեր Իգաբելլա Աբգարյանի առաջադրման մասին է «Ժառանգություն» կուսակցության ցուցակում և երգչուհի Շուշան Պետրոսյանի առաջադրման՝ Հանրապետական կուսակցության ցուցակում: Երկու դեպքում էլ այս կամ այն չափով գործ ունենք թեկնածուի հանրաճանաչությունը կուսակցության շահերին ծառայեցնելու հետ:

Անշուշտ, ընտրացուցակներում ստեղծագործող մտավորականության ներգրավումը հազիվ թե կարելի է նոր սցենար անվանել, Շուշան Պետրոսյանի պարագայում նորությունը հայրենական իրականության համար սուս շոու բիզնեսի ներկայացուցչի ներգրավումն էր, ինչպես նաև այդ գործընթացն ուղեկցող որոշ էպատաժը: Ուշագրավ է այդ առումով լրատվամիջոցներում բարձրացած ալիքը, որը փորձում էր պարզել՝ արդյոք շոու բիզնեսի մյուս ներկայացուցիչները նո^րւյնպես պատգամավոր դառնալու ցանկություն ունեն:

Ինչ վերաբերում է Իգաբելլա Աբգարյանին, ապա նրա համբավը սահմանափակված էր սոցիալական ցանցերով, և նրա ներգրավումը կուսակցական ցուցակում կարելի է դիտել որպես կուսակցության՝ սոցիալական ցանցերն իր կողմը գրավելու փորձ: Այդ տարածության համար պայքարը ժամանակակից ընտրությունների բնորոշ գիծ է ոչ միայն Հայաստանում, և կարելի է ենթադրել՝ մեծ է հավանականությունը, որ ապագայում այն էլ ավելի կուժեղանա:

7. Կանանց քաղաքականություն մուտք գործելու մոտիվացիան

Խորհրդարան մտնելու համար քվեարկվող կանանց մոտիվացիաների ուսումնասիրության համար առնվազն երեք փոխկապակցված հարցեր էին առաջադրվել.

- ՀՀ չորրորդ գումարման Ազգային ժողովում ներկայացված կին պատգամավորների ակտիվությունն ազդե^լ է հասարակական կարծիքի վրա՝ կանանց քաղաքական ակտիվության մասին պատկերացումների առումով:
- Ինչո^ւ պետք է կանայք ներկայացված լինեն քաղաքականության մեջ (այս հարցն ուղղակիորեն չի տրվել, բայց ուսումնասիրության ընթացքում ֆոկուս խմբերի մասնակիցները և հարցազրույց տվողները քննարկել են այս հիմնախնդիրը սեփական նախաձեռնությամբ):
- Ի^{նչ} շարժառիթներով են առաջնորդվում խորհրդարանի համար քվեարկվող կանայք, և տարբերություններ կա^ն տղամարդկանց մոտիվացիայից:

Եթե համեմատենք այդ հարցերի պատասխանները 2007 թ. հետազոտության արդյունքների հետ, ապա հայեցակարգային առումով, բացի օրենսդիր մարմնում կանանց ներկայության անհրաժեշտությունը հիմնավորող առավել տարածված փաստարկներից, որևէ նոր բան չի ասվել: Ընդ որում, այդ հարցի թե՛ պատգամավորի թեկնածուների, թե՛ ընտրողների պատասխանները փաստորեն համընկնում էին: Երկու դեպքում էլ շեշտադրվում էր այն, որ կանանց մուտքը պայմանավորում է որոշակի դրական փոփոխություններ. մթնոլորտի բարելավում խորհրդարանում, առավել կշռադատված որոշումներ, արդարություն, ուշադրություն սոցիալական հիմնախնդիրներին:

Պատասխանների վերլուծությունը վկայում է, որ այն փաստարկները, որոնք երկար տարիներ ակտիվորեն բերում էին լոկ կանանց կազմակերպությունները, իրականում արձագանք են գտնում հասարակության մեջ և յուրացվում են շատ կանանց կողմից, որոնք քաղաքականության մեջ են կամ ձգտում են մուտք գործել քաղաքականություն:

«Ես կողմ եմ, որ մեծ թվով կանայք լինեն Ազգային ժողովում, որովհետև մեր երկրում պակասում են կին քաղաքական գործիչները, հասարակությունում կան հարցեր, որոնք ավելի ռացիոնալ պատասխան կստանան կանանց կողմից: Եվ, վերջապես, ես այն մտքին եմ, որ հայ կանայք ավելի աշխատասեր ու ազնիվ են, քան տղամարդիկ, առավել ևս՝ մեր Ազգային ժողովում»:

«Հատկապես կանայք են ի գործու չեզոքացնելու բախումները, առողջ բանականության չափաբաժին մտցնելու այն ժամանակ, երբ տղամարդիկ չափն անցնում են, և վեճն անլուծելի է թվում»:

«Չեմ թերագնահատում տղամարդուն, բայց կինն ավելի հավասարակշռված է, ավելի հանգիստ, ավելի համբերատար: Իսկ սրանք կարևոր հատկանիշներ են: Եթե խորհրդարանում շատ կանայք լինեն, խորհրդարանի «դեմքը» կլինի ավելի գեղեցիկ»:

«Կողմ եմ, իհարկե, որ կանայք լինեն, բայց ոչ շատ մեծ թվով: Կանանց մտածելակերպը, աշխարհընկալումն ու զգացմունքային դաշտն ուրիշ է, ըստ այդմ՝ մեկ այլ կողմից կնայեն տվյալ հարցին կամ խնդրին: Բացի այդ, մեր խորհրդարանը փոփոխության և նորության կարիք ունի, իսկ պատգամավոր տղամարդիկ, մանավանդ նման որակի, դժվար թե կարողանան ճիշտ և առողջ որոշումներ ընդունել»:

«ԱՇ-ն էլ, կարծում եմ, կաշխուժանա, բանավեճեր կլինեն, պատասխանատվությունը կմեծանա...»⁹⁴:

94 Ֆոկուս խմբերի մասնակիցների կարծիքներից:

Գրեթե նույն մտածողությամբ են կին թեկնածուների պատասխանները.

«Քաղաքականության մեջ կնոջ դերը և՛ բարձր է, և՛ կարևոր, որովհետև կինը շատ ավելի հանդուրժողական է, կինը շատ ավելի ճկուն մտածելակերպ ունի և առանձին հարցերը լուծելիս կինը շատ արագ կարող է կողմնորոշվել»⁹⁵:

«Կանայք քաղաքական դաշտ կրերեն սոցիալական արդարություն, հավասարակշռվածություն, բազմազանություն, տեսանկյունների բախում: Հասարակության 50%-ը չի մասնակցում որոշումների կայացմանը և քննարկումների: Փաստորեն, մենք 50%-ով աղքատացել ենք, քանի որ հասարակության մի մասի տեսանկյունները չեն կարող միշտ ճիշտ լինել»⁹⁶:

«Եկել եմ քաղաքականություն, որովհետև ուզում եմ, որ այն ավելի մարդկային կերպարանքով լինի, ավելի բարոյական: Այրենք մի երկրում, որտեղ սահմանադրությունն օրենք է բոլորի համար, երկիր, որտեղ օրենքը կպաշտպանի մարդուն: Ուզում եմ, որ քաղաքացին պահանջատեր լինի ու հետևողական իր պահանջատիրությանը, որ հասկանա՝ յուրաքանչյուր մարդ ավելի մեծ արժեք ունի, քան եկող ու գնացող իշխանությունները»⁹⁷:

Նույն համոզման են սոցիոլոգ փորձագետները.

«Կանայք պետք է ավելի շատ ընդգրկվեն խորհրդարանում, որովհետև նրանք ավելի շատ դրական լիցքեր են բերում: Տղամարդիկ ավելի ագրեսիվ կեցվածք ունեն, հաճախ՝ կոպտարար, այս առումով կանայք կարող են մթնոլորտը մեղմացնող դեր ունենալ ոչ միայն Ազգային ժողովում, այլև ընդհանրապես քաղաքական կյանքում և գործընթացներում»⁹⁸:

Քաղաքականության մեջ կանանց ներկայությունն արդարացնող առավել տարածված փաստարկի հիմքում համեմատությունն է ընտանիքում նրանց դերի հետ: Սա, ըստ էության, կնոջ դերի վերաբերյալ կարծրատիպային պատկերացումները նրանց քաղաքական ակտիվության օգտին գործադրելու փորձ է: Այս փաստարկին են դիմում և՛ ընտրողները, և՛ թեկնածուները:

«Իհարկե, հաճելի կլինի, եթե կանայք շատ լինեն Ազգային ժողովում, կանանց դերը մեծ է ամենուր: Հատկապես ընտանիքում կնոջ դերն անգնահատելի է՝ ընտանիքի կազմավորումից, երեխայի ծնունդից մինչև նրանց դաստիարակություն, կրթություն, մինչև... Իսկ պետությունն էլ մի մեծ ընտանիք է, ու վստահ եմ, որ կինն այնտեղ անելիքներ շատ ունի»:

«Հայաստանը մեծ ընտանիք է: Այդ ընտանիքից մի տպավորություն եմ ստանում, որ մայրը՝ կինը, բացակայում է, հայրը զբաղված է իր գործերով, շատ քիչ է լինում տանը, հետևանքն այն է, որ մեր մեծ տունը շատ կեղտոտ է, մեծ ու

95 Էլինար Վարդանյանի հետ հարցազրույցից (ԲՀԿ):
96 Նվարդ Մանասյանի հետ հարցազրույցից (ՀՅԴ):
97 Լյուսինա Սարգսյանի հետ հարցազրույցից (ՀԱԿ):
98 Սոցիոլոգ Գևորգ Պողոսյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից:

չարաճճի երեխաները խլել են փոքրերի հացը և չաղ ու քախտավոր շրջում են, իսկ փոքրերը լացակումած ման են գալիս: Սա է մեր հայոց ընտանիքի տեսքը: Եթե կինը գա խորհրդարան, ապա պետք է սկսի մաքրությունից, դա հնարավոր է անել միայն օրենքներով: Շատերը եղել են Եվրոպայում և նախանձով են նստում այդ քաղաքների մաքրությանը: Եթե հայտնվեմ խորհրդարանում, ապա օրենքի ուժ կստանա քաղաքի մաքրության մասին օրենքը: Կանայք շատ գործ ունեն անելու, և կնոջ մասնակցությունը շատ կարևոր է»⁹⁹:

«Քաղաքականության մեջ կանայք շատ կազմակերպված են: Համեմատենք ընտանիքի հետ. առավոտից երեկո կինը պատասխանատվություն ու հետևողականություն է ցուցաբերում ընտանիքի ամեն հարցի նկատմամբ, կարողանում է ոսկե միջինը գտնել, համերաշխություն մտցնել, բյուջեն ճիշտ բաշխել և այլն»¹⁰⁰:

Տղամարդկանց և կանանց մոտիվացիաների համեմատությունը վեր է հանում մոտեցումների և գնահատականների որոշ տարբերություններ. ի տարբերություն կանանց՝ տղամարդկանց ավելի շատ շահադիտական մոտեցում է վերագրվում: Ընդ որում, իշխանության ձգտումն ինքնին բացասական գործոն չի դիտվում: Ուսումնասիրության մասնակիցներն ընդգծում էին, որ դա դրսևորվում է այն դեպքում, երբ խորհրդարան մտնելը տղամարդկանց կողմից դիտվում է որպես «տանիք բիզնեսի համար», իսկ պատգամավորական մանդատն «անձեռնմխելիության» երաշխիքներ է տալիս: Այդ համատեքստում անձեռնմխելիության կարգավիճակը վերացնելու, ինչպես նաև պատգամավորներին հետ կանչելու ինստիտուտի ներդրման առաջարկներ էին հնչում:

Քննարկումները ցույց տվեցին, որ կին թեկնածուների և խորհրդարան ձգտող օլիգարխների շարժառիթները համեմատելիս ֆոկլուս խմբերի մասնակիցների համակրանքն ուղղված էր կանանց: Այսուհանդերձ, իրական կյանքում՝ ընտրություններում, ընտրողները ձայնը տվել են այլ սկզբունքով: Դա առանձնապես հստակ է դրսևորվել մեծամասնական ընտրատարածքներում, որտեղ կին թեկնածուները հաճախ բողոքում էին, որ ընտրողներն իրենցից ակնկալում են «ասֆալտ զցելու» կամ վերելակը վերանորոգելու խոստումներ և կամ, որ շատ ավելի վատ է, բացահայտ նախընտրական կաշառք են սպասում...

«Դժբախտաբար, մարդիկ այնպիսի սոցիալական վիճակում են, որ ոմանք նաև վերցնում են այդ գումարները»¹⁰¹:

«Ինչ վերաբերում է փողին, ապա այս գործոնը մեր ընտրատարածքում էլ կա. որ թաղամաս մտնում ես, բնակիչն արդեն գույքագրված է, մեկին տաղավար են խոստացել, մյուսին՝ ֆուտբոլի դաշտ, ինձնից էլ ասֆալտ են ուզել»¹⁰²:

99 Ժամենա Ալոնդյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից (ՀԳԿ):

100 Կարինե Հարությունյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից (ՀՅԳ):

101 Սաթիկ Սեյրանյանի հետ հարցազրույցից:

102 Գոհար Վեգիրյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից (թիվ 12 ընտրատարածք):

Այսուհանդերձ, հասարակական կարծիքի սպեկտրում մշտապես առկա է այն դիրքորոշումը, որ տարբերություն չկա՝ ինչ սեռի է թեկնածուն, գլխավորն այն է, «թե ինչպիսի կին է, և ինչպիսի տղամարդ է»։ Այս կարծիքին կարելի էր համաձայնել, եթե այն հիմնախնդիրն այլ հարթություն չտեղափոխեր. ստացվում է, որ մեզանում կանանց քաղաքականությունից դուրս մղելու խնդիր գոյություն չունի, խնդիրը միայն թեկնածուների որակներն են։

«Կարևորը սեռը չէ, այլ ԱԺ անդամների պրոֆեսիոնալիզմը, այն, թե ինչքան լրջորեն են նրանք մոտենում իրենց գործին, պատասխանատվության ինչ աստիճանով։ Եվ ես համաձայն չեմ, որ կին պատգամավորին դժվար է կաշառել։ Պարզապես տղամարդիկ ավելի շատ են թաթախված կոռուպցիայում, բանի որ դեկավար պաշտոնները հիմնականում կենտրոնացած են նրանց ձեռքում։ Իսկ կանայք հաճախ ավելի ազահ ու շահամոլ են լինում»։

«Ամեն ինչ կախված է այն բանից, թե ինչ կանայք կհայտնվեն խորհրդարանում»։

Նման մոտեցման համատեքստում ուշագրավ է ԱԺ նախկին պատգամավոր Լարիսա Ալավերդյանի կարծիքը. «Չպետք է սպասես, որ երկիրը փոխվի, հավասար պայմաններ լինեն, և նոր միայն կանայք մտնեն ակտիվ քաղաքականություն։ Հենց կանանց մուտքով է փոխվելու երկիրը»։

Հարկ է նշել, որ շատ կին թեկնածուներ նախընտրական ելույթներում իրենց մուտքը քաղաքականություն բացատրում էին հենց փոփոխությունների հասնելու ձգտումով։

«Խորհրդարան մտնելու որոշումը կայացրել եմ՝ արտացավությունից ելնելով։ Կարևոր չէ դեկավարել, կարևորը ինչ-որ բան սկսելն է, փոխելը։ Կարծրատիպեր կան, դրանք կոտրել է պետք։ Կռիվ ունեմ տալու, իսկ կռիվ տալու լավագույն ձևը օրենսդիրում լինելն է։ Մտածող, չհամաձայնող, վիճող Ազգային ժողով եմ ուզում...»¹⁰³։

«Լրատվության մեջ աշխատելով՝ ցանկացել եմ փոխել հասարակության կյանքը, հավատալով եմ աշխատել, նույնը կշարունակեմ նաև քաղաքականության մեջ»¹⁰⁴։

Եվ բանը միայն այն չէ, որ «փոփոխություններ» բառը շեշտադրվում էր իշխող կուսակցության կարգախոսում և նախընտրական քարոզչության ընթացքում լայնորեն օգտագործվում նաև ուրիշ կուսակցությունների կողմից։ Կանանց մասնակցության համատեքստում «փոփոխություններ» բառն առանձնահատուկ նշանակություն ուներ։ Այն հարցին, թե անցած գումարման խորհրդարանում կանանց ակտիվությունն ազդե՞լ է հասարակական կարծիքի վրա,

103 Շուշան Պետրոսյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից (ՀՀԿ)։

104 Մարգարիտա Եսայանի հետ հարցազրույցից (ՀՀԿ)։

կարծիքները բաժանվում էին: Եթե խոսենք փորձագետների կարծիքի մասին, ապա այն այս հարցում անվերապահ է. պատգամավորները բոլորի աչքի առջև են, և ըստ այնմ, թե ինչպես կանայք կդրսևորեն իրենց խորհրդարանում, անկասկած, կձևավորվի հասարակական կարծիք կանանց մասին առհասարակ քաղաքականության մեջ:

«Տասը տարի առաջվա և այսօրվա մտածելակերպի պարզ համեմատությունը հնարավորություն է տալիս փաստելու, որ հասարակության վերաբերմունքը կանանց հանդեպ փոխվում է, կանանց ավելի շատ են սկսում վստահել, քան նախկինում: Դրան հատկապես նպաստում է որոշ կին պատգամավորների աշխույժ գործունեությունն ի նպաստ հասարակական շահերի: Փոփոխությունները կանանց օգտին են, ուղղակի այդ փոփոխությունները շատ դանդաղ են ընթանում»¹⁰⁵:

«Որոշ քաղաքական ուժերի ցուցակներում որոշակի հորիզոնականներում կանանց են դնում, քանի որ օրենքի պահանջը կա: Օրենքին են հետևում, օրենքի պահանջից դուրս կետերում կանայք մեծ մասամբ չկան: Սակայն անգամ պարտադրված լինելու պարագայում քայլը դրական են գնահատում: Կանանց գործունեությունը խորհրդարանում և քաղաքականությունում ընդհանրապես հաջողված է: Օրինակներ ունենք «Ժառանգություն» խմբակցության պարագայում»¹⁰⁶:

Ֆոկուս խմբերում կարծիքներն այս առնչությամբ տարբեր էին: Որոշ մասնակիցներ կին պատգամավորների ակտիվությունը բացառապես դրական էին գնահատում, ընդգծում էին, որ նրանք իրենց օրինակով ցույց են տալիս, թե ինչպիսին պետք է լինի իսկական պատգամավորը: Ուրիշները հռետեսական էին արտահայտվում՝ պնդելով, որ ակտիվություն էլ կա, ակտիվություն էլ, և ակտիվության ոչ բոլոր դրսևորումներն են, որ հասարակության աչքում ընդունելի են կանանց համար: Տվյալ կարծիքի պարագայում, ըստ երևույթին, որոշակի դեր են խաղում կարծրատիպերը:

«Ես կարծում եմ, որ հասարակության կարծիքն էապես փոխվել է կնոջ մասնակցության առումով. պատրաստ են կնոջը տեսնել թե՛ որպես նախարար, թե՛ որպես պատգամավոր, ընդհանրապես որոշումների կայացման մակարդակի ցանկացած պաշտոնում: Եվ դա ասում եմ ոչ թե ելնելով պատգամավորների ակտիվությունից, այլ մասնակցել եմ 2007-ի ընտրարշավին և հիմա էլ եմ մասնակցում: Ակնհայտ տարբերություն կա: Երբ ընտրողների՝ համայնքի ներկայացուցիչների հետ Անահիտ Բախշյանի հանդիպումը պետք է կազմակերպեինք, այն ժամանակ շատ դժվար էր լսարան ստեղծել, հասարակության ուշադրությունը կենտրոնացնել, երբ կին պատգամավորն էր հանդիպում: Իսկ եթե տղամարդն էր հանդիպում, շատ ավելի հեշտ էր լսարան ապահովել: Բայց հիմա էապես տարբեր էր»:

¹⁰⁵ Սոցիոլոգ Գ.Լորգ Պողոսյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից:

¹⁰⁶ Քաղտեսխնորգ Տիգրան Հակոբյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից:

Կանանց՝ քաղաքականություն մտնելու դրող պատճառների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ իրենց՝ կին թեկնածուների հայտնած մոտիվացիան և սպասումները քաղաքականություն մտնելուց ընդհանուր առմամբ համընկնում են:

«Չեմ կարծում, որ քաղաքականությամբ զբաղվելու համար շարժառիթի անհրաժեշտություն կա: Մարդը կամ մտածող է, կամ ոչ, մտահոգ է, կամ՝ ոչ: Երբեք ինձ դուրս չեմ համարել քաղաքական գործընթացներից, որովհետև մշտապես ինձ մտահոգել է այն, ինչ կատարվում է երկրում: Եվ բնական է՝ այդ մտահոգությունները ստիպել են կողմնորոշվել՝ լինել ուղղակի քաղաքացի¹⁰⁷, որը դիտորդի կարգավիճակում է, թե՞ քաղաքացի, որը ցանկանում է գործընթացների վրա ազդելու հնարավորություն ունենալ և այս երկրում ինչ-որ բարեփոխման գործընթացի մասնակցել: Այդ ամենը մեզանից յուրաքանչյուրն անում է զավակների, սերնդի համար, և եթե ինչ-որ հարցում թերահամ է կամ անտարբեր է, ապա դա անտարբերություն է սեփական երկրի, ժողովրդի, սեփական զավակի նկատմամբ: Իսկ եթե անտարբեր չես, կամս-սկամս մասնակցում ես բոլոր քաղաքական գործընթացներին»¹⁰⁷:

«Ես ուզում եմ ապրել իմ երկրում». սա շարժառիթների ամենատարածված ձևակերպումն է, որով այս կամ թեկնածուն որոշել է առաջադրվել: Երկրորդ, ոչ պակաս տարածված ձևակերպումը. «Ես ուզում եմ, որ իմ երեխաներն ապրեն կարգին երկրում»: Եթե համեմատելու լինենք նախորդ ընտրությունների հետ, ապա շարժառիթների ձևակերպումները, որոնցով կանայք որոշել են քաղաքականություն գնալ, շատ ավելի հստակ ու գրագետ են դարձել:

«Ես Ազգային ժողովում ներկայացնելու եմ և՛ ընդդիմադիր քաղաքացու, և՛ իշխանամետ քաղաքացու շահերը: Հավատացնում եմ ձեզ, որ մեր շահերն ընդհանուր են: Մենք բոլորս ուզում ենք ապրել ուրիշ Հայաստանում և կարող ենք պարտադրել մեր կամքը քաղաքական բոլոր ուժերին՝ իշխանությանն էլ, ընդդիմությանն էլ: Ժամանակն է, որ հասարակությունն ինքը պարտադրի իր խաղի կանոնները և դառնա իրական գործոն, ոչ թե շարունակի մնալ մարզինալ մի զանգված, որի գլխին ինչ խաղ ուզում են, խաղում են»¹⁰⁸ :

«Վաղուց մեծ ցավ եմ ապրել՝ և՛ հոգեբանական, և՛ ֆիզիկական ցավ, երբ տեսել եմ ԱԺ-ի դատարկ կամ կիսադատարկ դահլիճում անցկացվող նիստերը, քնած պատգամավորի, մեծ ցավ եմ զգացել, երբ իմ, իմ ժողովրդի հոգսերը, խնդիրները բարձրաձայնող չի եղել, և հիմնականում դա է եղել պատճառներից մեկը, որ որոշել եմ առաջադրվել»¹⁰⁹:

«Պետք է հնարավորության սահմաններում աջակցեմ կրթության ոլորտի բարեփոխումներին: Ես՝ որպես երիտասարդ մայր, ոլորտի փորձագետ և

107 Լյուդմիլա Մարգարյանի հետ հարցազրույցից (ՀԱԿ):

108 Գոհար Վեգիբյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից (թիվ 12 ընտրատարածք):

109 Նարինե Մովսիսյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից (թիվ 38 ընտրատարածք):

ուսուցիչ, լավ գիտեմ, թե ինչ խոչընդոտներ կան կրթության որակի, հետագա ընթացքի, աշխատանքի հետ կապված»¹¹⁰:

«Ուզում եմ քաղականության մեջ ասել իմ՝ որպես մասնագետի խոսքը, ուզում եմ այն գիտելիքները, որ ձեռք եմ բերել և դեռ պետք է ձեռք բերեմ, ծառայեցնել հանուն ՀՀ ժողովրդի: Ցանկացած գործի մոտենում եմ մեծ նվիրումով, նույնիսկ ամենափոքր խնդիրը փորձում եմ լուծել այնպես, կարծես դա իմ վերջին հարցն է»¹¹¹:

Կանանց նախընտրական քարոզարշավում նոր թեմա են գեներայիս մոտեցումների ձևակերպումները: Իհարկե, բնավ ոչ բոլոր կին թեկնածուներն են դիմել այդ թեմային: Բայց եթե համեմատում ենք նախորդ ընտրությունների հետ, ապա 2007 թ. կին թեկնածուները, ելնելով անհասկանալի մնալու մտավախությունից, փաստորեն չէին շոշափում այդ թեման: Եվ այն, որ ներկայիս ընտրություններում գեներայիս թեման հնչում էր, վկայում է, որ որոշ փոփոխություններ են տեղի ունենում թե՛ իրենց՝ պատգամավորի թեկնածուների, թե՛ հասարակության ընկալումներում՝ կապված կանանց քաղաքական մասնակցության և տղամարդկանց ու կանանց իրավահավասարության հիմնախնդիրների հետ:

«Գիտեք, ես կցանկանայի հեջաք հագնել, քան հասկանալ, որ ներքուստ կրում եմ անտեսանելի այդ հեջաքը: Գուցե, եթե հագնեի այդ հեջաքը, ավելի շուտ հասկանայի, որ անհավասար եմ ու ամեն օր պայքարեի այդ անհավասարությունը շտկելու համար: Ինձ թվում է՝ եթե կարճ կամ բաց զգեստ եմ հագնում, եթե երեկոյան դուրս եմ գալիս փողոց, ապա ազատ եմ: Բայց իրականում ազատ չեմ, ամենահանգրվանային տեղերում իմ ազատությունը միանգամից կապվում է: Երբ ամուսնանում եմ, իմ ամուսինն ու սկեսուրը կարող են տնօրինել իմ ճակատագիրը, սահմանափակել ծնողներիս տուն այցելությունը, որոշել իմ փոխարեն՝ աշխատեմ, թե ոչ, երեխա ունենամ, թե ոչ, քանիսն ունենամ, ինչ սեռի ու ինչպես դաստիարակեմ»¹¹²:

«Հայաստանում կանայք միշտ եղել են ազատ և տղամարդկանց հետ հավասար մասնակցել են կենսական խնդիրների լուծմանը, բայց դա չի վերաբերում կանանց քաղաքական ներգրավվածությանը: Հայաստանի Հանրապետությունը չկարողացավ ապահովել սեռերի հավասարաչափ նեկայացվածությունը քաղաքական դաշտում և հասկանալով, որ տեսանելի ապագայում չի կարող հասնել այդ հավասարությանը, որդեգրեց կանանց նկատմամբ հովանավորչական մոտեցումն ու վերաբերմունքը: Վերջին 20 տարվա ընթացքում պետությունը ճգնաժամային վիճակում էր գտնվում, և դա իր համապատասխան ազդեցությունն ունեցավ նաև կանանց հիմնախնդիրների վրա, որոնք մղվեցին երկրորդ պլան: Այն ոլորտներում, որտեղ ներգրավված էին կանայք,

110 Կարինե Հարությունյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից (ՀՅԳ):

111 Արփինե Հովհաննիսյանի հետ հարցազրույցից (ՀՀԿ):

112 Նվարդ Մանասյանի հետ հարցազրույցից (ՀՅԳ):

կրթություն, մշակույթ, առողջապահություն, կնոջ աշխատավարձը չի բավարարում նվազագույն կենսական հարցերի ապահովման համար: Այդ պատճառով էլ Հայաստանում նկատվում է աղքատության ֆեմինացում: Ելնելով այս ամենից՝ կինը, առավել քան երբևէ, կարիք ունի ներգրավված լինելու քաղաքականությունում, և դա ոչ միայն թղթի վրա, այլև պրակտիկայում»¹¹³:

«Կինը տղամարդկանց կողմից օգտագործվում է որպես անվայել արարքների գործիք: Հիմնական կեղծիքները՝ ընտրակեղծիքները, կանանց ձեռքերով են արվում, ինչը ինձ համար ցավոտ թեմա է: Սահմանադրության խախտումները նույնպես կատարվել են կանանց ձեռքերով, և ես կցանկանայի, որ մենք մեզ ավելի շատ գնահատենք և ստիպենք բոլորին հարգել մեզ և դրանով առավել բարձրացնենք կանանց դերը հասարակական և քաղաքական կյանքում»¹¹⁴:

«Իմ ողջ գործունեության ընթացքում, լինի դա հասարակական թե քաղաքական դաշտում, ես միշտ էլ եղել եմ կանանց ակտիվ մասնակցության ջատագովր: Քանի որ Ազգային ժողովում նոր եմ, ու ժամանակ է պետք հասկանալու, թե որ մշտական հանձնաժողովում եմ ներկայացված լինելու ու կոնկրետ որ ոլորտում եմ առավել ակտիվ ներկայացված լինելու, հիմա դժվար է ուրվագծել գալիք գործունեության կոնկրետ ուղղությունները: Բայց լիահույս եմ, որ յուրաքանչյուր տեղ, որտեղ կտեսնեմ կանանց իրավունքների ոտնահարման դեպքեր, առաջին բարձրաձայնողներից մեկը ես կլինեմ»¹¹⁵:

«Չնայած խաղի կանոնները սահմանում են տղամարդիկ, և կանանց համար մի փոքր դժվար է խաղալ այդ կանոններով, սակայն այն կանայք, որոնք փորձ են անում «դուրս գալ իրենց խոհանոցներից» և նպատակաուղղված առաջ են գնում, շատ բաների են հասնում»¹¹⁶:

«Խորհրդային իշխանության տարիներին կինը զբաղեցնում էր պետական պաշտոններ, ղեկավարում տարբեր բնագավառներ, ներդրում ուներ երկրի կառավարման գործում: Կանայք իրենց դրսևորում էին տղամարդկանց հավասար: Այսօր կինն անտեսված է: Չնայած ունենք կանայք, որոնք իրենց ներդրումն ունեն այս իշխանության մեջ, սակայն չնչին տոկոս են կազմում: Հիմա կանանց չեն վստահում, թե ինչու, չես հասկանում: Խտրականությունը մեծ է: Կան խնդիրներ, որոնք կինը կարող է ավելի լավ ու ճիշտ լուծել, քան տղամարդը, բայց վստահությունը քիչ է»¹¹⁷:

«Իրականում խնդիրն այն է, թե ինչպես ենք մեր երեխաներին, հատկապես՝ աղջիկներին դաստիարակում: Հիմնականում ուսումնական ծրագրերում աղջիկներին նախապատրաստում են մայր, կին լինելուն: Ուսումնական ծրագր-

113 Սիմա Իսկանդարյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից («Միավորված հայեր» կուսակցություն):

114 Լիլիթ Մակունցի հետ հարցազրույցից (ՀԱԿ):

115 Նաիրա Կարապետյանի հետ հարցազրույցից (ՀՀԿ/ՄԻԱԿ):

116 Լյուսինա Մարգարյանի հետ հարցազրույցից (ՀԱԿ):

117 Գոնարա Նալբանդյանի՝ WomenNet.am-ին տված հարցազրույցից (ՀԿԿ):

րերում չեն հիշում մի ծրագիր, որտեղ կնոջը նախապատրաստեին հասարակական-քաղաքական կյանքին: Կինը պետք է լինի հեզ, մայր: Իսկ հասարակական-քաղաքական կյանքում կմասնակցի այնքանով, որքանով թույլ կտա իր ժամանակը, կամ որքանով թույլ կտան ընտանիքի անդամները: Թերևս գրքերում բացատրություն էր միայն Այծեննիկի մասին պատմությունը, որտեղ կինը մարտնչողի դերում էր: Ունենք կարծրացած մտածելակերպի խնդիր: Եվ չպետք է քննադատել միայն տղամարդկանց, ասել, որ թույլ չեն տալիս մեզ աշխատել, գործել: Որքանո՞վ է կինն այսօր պատրաստ և ուզում է մասնակցել քաղաքական կյանքին: Պետք է մտածելակերպի փոփոխության ուղղությամբ աշխատանք տանել»¹¹⁸:

¹¹⁸ Էլինար Վարդանյանի հետ հարցազրույցից (ԲՀԿ):

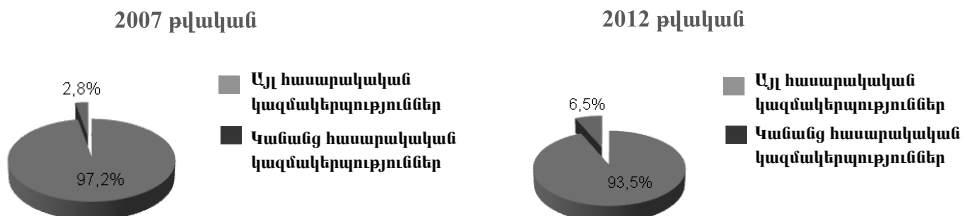
ԳԼՈՒԽ 4.

ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ԿԱՆԱՆՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՄՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱԶԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. Հասարակական կազմակերպությունները որպես կանանց հասարակական-քաղաքական սոցիալականացման ինստիտուտ

Կանանց հասարակական կազմակերպությունները՝ որպես քաղաքացիական հասարակության կառույցներ, ավելի ու ավելի մեծ դեր են խաղում Հայաստանի ժողովրդավարական գործընթացներում: Ըստ քաղաքացիական հասարակության վիճակի հետազոտության արդյունքների, որն անցկացվել է 2010 թ. «CIVITAS. Քաղաքացիական հասարակության համաթիվ» նախագծի շրջանակներում, «Քաունթրփարթ ինտերնեյշնլի» աջակցությամբ, Հայաստանը գնահատված է որպես «կայուն զարգացող երկիր, որտեղ հասարակական կազմակերպությունների հատվածը շարունակում է առաջ շարժվել մեծ քայլերով»:

Վերջին 5 տարիների ընթացքում հանրապետությունում երևան են եկել ավելի քան 1000 նոր հասարակական կազմակերպություններ: Ըստ Ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների՝ իրավաբանական անձանց թիվը, որոնք գրանցվել են արդարադատության նախարարության պետական ռեգիստրի գործակալությունում, 2007 թ. 2726-ից 2012 թ. մայիսի 1-ին հասել է 3900-ի: ՀԿ-ների թվի աճը կազմել է 143%: Ընդ որում, կանանց ՀԿ-ների թիվը նույն ժամանակաշրջանում 76-ից հասել է 250-ի, այսինքն՝ աճել է ավելի քան 3 անգամ: Եթե 2007 թ. կանանց կազմակերպությունները կազմել են բոլոր ՀԿ-ների 2,8%-ը, ապա 2012 թ. արդեն՝ 6,5%-ը:

Այսուհանդերձ, բնակչության զբաղվածության վիճակագրության վերլուծությունը՝ հիմնված տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված ուսումնասիրության վրա, բացահայտեց, որ թե՛ կանանց, թե՛ տղամարդկանց զբաղվածությունը հասարակական հատվածում նվազման միտում ունի, ընդ որում՝ հանրապետության քաղաքների զբաղվածների հաշվին: Իսկ գյուղական տարածաշրջաններում, ինչպես երևում է ստորև բերված աղյուսակում, ընդհակառակը՝ հասարակական կազմակերպություններում զբաղվածների թիվը 2009 թ. 500-ից 2011 թ. հասել է 700 մարդու:

Հասարակական հատվածում զբաղվածները, 1000 մարդ¹¹⁹

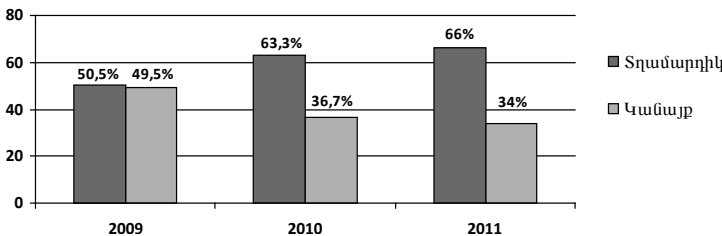
	2009	2010	2011
Ընդամենը	10,5	5,5	6,5
Տղամարդիկ	5,3	3,5	4,3
Կանայք	5,2	2,0	2,2
Քաղաք	10,0	5,1	5,8
Գյուղ	0,5	0,5	0,7

ՀԿ-ներում զբաղվածների տվյալների գենդերային վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ զբաղվածության ընհանուր նվազման խորասպատկերում կանանց զբաղվածության նվազման տեմպերը ավելի մեծ են, քան տղամարդկանց զբաղվածությանը: Այսպես, եթե 2009 թ. ՀԿ-ներում բոլոր զբաղվածների թվում կանայք կազմել են 1%, իսկ զբաղված տղամարդիկ՝ 0,9%, ապա 2010 թ. կանանց զբաղվածությունը ՀԿ-ներում նվազել է մինչև 0,4%, իսկ տղամարդկանց շրջանում՝ մինչև 0,5%:

ՀԿ-ներում կանանց և տղամարդկանց զբաղվածության հարաբերակցության շարժմբացը

	2009	2010	2011
Տղամարդիկ	50,5%	63,3%	66%
Կանայք	49,5%	36,7%	34%

Զբաղվածությունը ՀԿ-ներում

119 Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտության 2009- 2011 թթ. հիմնական արդյունքները:

ՀԿ-ներում զբաղվածների գծանկարը վկայում է, որ հասարակական հատվածում զբաղվածության գեոդերալիս հարաբերակցությունը փոխվում է հոգուտ տղամարդկանց: Եթե 2009 թ. տղամարդիկ և կանայք հասարակական հատվածում ներկայացված են եղել գրեթե հավասար հարաբերակցությամբ, ապա 2011 թ. տղամարդիկ կազմել են արդեն ՀԿ-ներում զբաղվածների 66%-ը, ինչը հակասում է հասարակությունում արմատացած այն կարծիքին, թե հասարակական հատվածը կանանց գործունեության ոլորտ է: Հասարակական հատվածում զբաղվածության շարժընթացը վեր է հանում հստակ արտահայտված միտում. այնտեղ, որտեղ վճարվող աշխատանք կա, կանայք աստիճանաբար դուրս են մղվում:

Վերլուծելով վերը բերված տվյալները՝ կարելի է եզրակացնել, որ չնայած հասարակական կազմակերպությունների թվական աճին, այդ թվում և կանանց, այդ կազմակերպություններում զբաղվածության ցուցանիշների նվազումը վկայում է դրանց ակտիվության որոշ անկման և ֆինանսական անկայունության մասին: Հայաստանի հասարակական հատվածը նախկինի պես զարգանում է արտաքին ֆինանսավորման և արտաքին դոնորների հաշվին: Այդ մասին էին խոսում նաև հասարակական կազմակերպությունների լիդերները հետազոտության շրջանակում անցկացված կյոթ սեղանների, ֆոկուս խմբերի ժամանակ ծավալված քննարկումների և իրենց հետ անցկացված հարցազրույցների ընթացքում: Ինչպես նշել է «Պրոֆեսիոնալները հանուն քաղաքացիական հասարակության» ՀԿ-ի նախագահ Նոննա Մարգարյանը.

«Շատ ՀԿ-ներ, որոնք սնկի պես աճեցին, ներկայումս, պատկերավոր ասած, մարում են: Դրան, իմ կարծիքով, հանգեցնում է դրամաշնորհների նվազումը, երկրից դուրս կազմակերպությունների հեռանալը: Հիմա շատ գրանցված, բայց չգործող ՀԿ-ներ կան գրեթե բոլոր ոլորտներում»¹²⁰:

Միաժամանակ հետազոտության մասնակիցները նշել են, որ ոչ միայն ֆինանսական գործոններն են խանգարում հասարակական սեկտորի, այդ թվում կանանց հասարակական կազմակերպությունների զարգացմանն ու հզորացմանը և քաղաքական գործընթացների վրա նրա ազդեցության մեծացմանը, այլև դեռևս առկա այնպիսի խոչընդոտներ, ինչպիսիք են.

- Հասարակական կազմակերպությունների կողմից կառավարման ժողովրդավարացման ոճի ոչ լիարժեք յուրացումն ու կիրառումը :
- Առաջնորդության համար մրցակցությունը և փոխադարձ վստահության ու հարգանքի բացակայությունը: Կազմակերպությունների ղեկավարների հավակնությունները:
- Պետության և քաղաքացիական հասարակության միջև ոչ լիարժեք երկխոսության ծավալումը: Իրականացվող պետական քաղաքականությունը»:

120 Նոննա Մարգարյանի հետ հարցազրույցից:

Այսուհանդերձ, անցկացված ուսումնասիրությունը վկայում է, որ չնայած ներգրավվածության ցածր մակարդակին՝ կանանց հասարակական կազմակերպությունները ավելի ու ավելի նշանակալի դեր են խաղում Հայաստանի քաղաքացիական հասարակության ձևավորման խնդրում: Ընդլայնվում են հասարակական կազմակերպությունների գործունեության ոլորտները, և թեպետ ոչ բոլոր կանանց կազմակերպություններն են, որ առաջնահերթություն են դիտում քաղաքականության մեջ կանանց անմիջականորեն առաջ մղելու խնդիրը, միևնույն է, կատարելով բազմաթիվ գործառույթներ տարբեր ոլորտներում՝ նրանք ավելի ու ավելի շոշափելի ազդեցություն են թողնում իշխանությունների գործողությունների, անհրաժեշտ նորմատիվ ակտերի ընդունման, արդյունավետ սոցիալական քաղաքականության ձևավորման ու իրականացման վրա:

Նկատելիորեն բարձրացել է գործող ՀԿ-ների պրոֆեսիոնալիզմը, և ամրապնդվում է նրանց համագործակցությունը պետական կառույցների հետ: Նախարարություններում, հատկապես՝ սոցիալական ոլորտում գործող, ինչպիսիք են ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի, առողջապահության, կրթության և գիտության նախարարությունները, սերտ գործընկերային հարաբերություններ են հաստատվել այդ ոլորտներում գործող հասարակական կազմակերպությունների հետ, որոնք հրավիրվում են մասնակցելու ընդունվող ծրագրերի ու նորմատիվ փաստաթղթերի մշակմանն ու քննարկմանը, դրանց իրականացման գնահատմանը: Լինելով կապող օղակ քաղաքացիների և կառավարման մարմինների միջև՝ ՀԿ-ները կարողանում են լուծել ծրագրերի իրականացման ընթացքում ծագող շատ խնդիրներ, դրանց մեջ համապատասխան փոփոխություններ ու լրացումներ մտցնել և հանդես գալ օրենսդրական նախաձեռնություններով: Աշխույժ համագործակցություն է ծավալվում հասարակական հատվածի և գործադիր իշխանության մարմինների միջև տարածաշրջանային և տեղական ինքնակառավարման մակարդակում, ինչին մեծապես նպաստում են նաև դրամաշնորհների հատկացման պայմանները՝ ուղղված հանրապետության տարածաշրջանների համայնքային և տնտեսական զարգացմանը:

Հասարակական կազմակերպությունների ակտիվիստների գնահատմամբ. «ՀԿ-ները Հայաստանում ավելի պատրաստված են դառնում, ավելի լավ են հասկանում իրենց դերը, գործառական առումով փոխվում են՝ դառնալով ավելի ուժեղ լոբբինգի և պաշտպանության ոլորտում»:

Հայաստանի հասարակական հատվածի զարգացման ցայտուն միտումը վերջին 5 տարիներին նրա համախմբումն է: Հասարակական կազմակերպությունների լիդերները իշխանության վրա ազդեցության արդյունավետությունը բարձրացնելուն միտված ջանքերի միավորման անհրաժեշտության ըմբռնումից անցան դրա իրականացմանը: Համաձայն «CIVITAS. Քաղաքացիական

հասարակության համաթիվ» հետազոտության արդյունքների՝ ներհատվածային համագործակցության և տեղեկատվության փոխանակման զարգացումը նշանակալի մակարդակի է հասել: Միայն հետազոտության նախորդած 3 ամսվա ընթացքում հարցված կազմակերպությունների 71%-ը հանդիպումներ է ունեցել նմանատիպ հարցերով զբաղվող ուրիշ կազմակերպությունների հետ, իսկ 64%-ը տեղեկատվություն է փոխանակել: Աճում է հասարակական կազմակերպությունների տարբեր միավորումների թիվը: Այսպես, միայն 2007 թ. ընտրական գործընթացներում իրազեկության բարձրացման և հասարակական շահերի պաշտպանության գծով դրամաշնորհային ծրագրերի իրականացման ընթացքում ձևավորվել է 8 դաշինք, որոնցից 3-ը հետագայում վերածվել են մշտական գործող ցանցերի: Ակտիվ գործում է բնապահպանական դաշինքը, որը միավորում է էկոլոգիական հարցերով զբաղվող 35 ոչ կառավարական կազմակերպություններ: 2010 թ. ստեղծվել են ՀՀ Ազգային ժողովի հետ համագործակցող ավելի քան 100 հասարակական կազմակերպությունների ցանցը և Մոր ու մանկան առողջության դաշինքը, որի մեջ մտնում են 48 կանանց կազմակերպություններ:

Սկսած 2009 թվականից՝ Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիայի կանանց լիդերության դպրոցի շրջանավարտները մասնակցում են «Կանանց շարժումը հազարամյակների խաչմերուկում. նոր մարտահրավերներ և ռազմավարություն» նախագծի շրջանակներում տրամադրվող փոքր դրամաշնորհների մրցույթին, որի նպատակներից մեկը հասարակական կազմակերպությունների համագործակցության հզորացումն ու ամրապնդումն է, հասարակական կազմակերպությունների ցանցի ստեղծումը: Նախագծի մասնակից կազմակերպությունների առաջարկությամբ 2009 թ. ձևավորվեց «Համաձայնություն» հասարակական կազմակերպությունների ցանցը, որում ընդգրկվել են ոչ միայն Երևանում, այլև մարզերում գործող մի շարք հասարակական կազմակերպություններ:

Քաղաքացիական հասարակության հետագա զարգացման նպատակով իշխանության կառույցները քաղաքացիական հասարակության կարևոր ինստիտուտների ձևավորման քայլեր արեցին և հասարակության մեջ կանանց դերը բարձրացնելու միջոցներ ձեռնարկեցին:

2008 թ. ստեղծվեց ՀՀ նախագահին առընթեր Հանրային խորհուրդը, որի գործունեությունն ուղղված է՝

- պետության քաղաքականությունը մշակելիս և իրականացնելիս քաղաքացիների և հասարակական կազմակերպությունների շահերը ներկայացնելուն,
- քաղաքացիական հասարակության կայացմանը նպաստող ավանդույթների ձևավորմանը,

- քաղաքացիական նախաձեռնությունների իրականացման աջակցությանը՝ ուղղված հանրապետության քաղաքացիների և հասարակական կազմակերպությունների իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությանը:

Շատ կարևոր է, որ Հանրային խորհրդի 12 հանձնաժողովների շարքում գործում են քաղաքացիական հասարակության կայացման և ժողովրդագրության ու գենդերային հարցերի հանձնաժողովները:

2009-ից ակտիվացել է դեռևս 2000 թ. հանրապետության վարչապետին առընթեր ստեղծված Կանանց խորհրդի գործունեությունը, որը որոշակի ավանդ ունի 2010 թ. կառավարության կողմից Գենդերային քաղաքականության հայցեկարգը և Հայաստանի Հանրապետության գենդերային քաղաքականության 2011-2015 թթ. ռազմավարական ծրագիրն ընդունվելու հարցում:

ՀՀ Ազգային ժողովն առաջին ընթերցմամբ ընդունել է «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» օրենքը:

ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությանը կից ստեղծվել է «Ընդդեմ գենդերային բռնության» միջգերատեսչական հանձնաժողովը:

2011 թ. ՀՀ կառավարությունն ընդունել է նաև Գենդերային բռնության դեմ ազգային ծրագիրը և Գենդերային բռնության դեմ 2011-2015 թթ. ռազմավարական ծրագիրը:

Ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ հասարակական կազմակերպությունները մեծ դեր են խաղում կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացման խնդրում: Հասարակական շարժման լիդերների կարծիքով՝ հենց հասարակական հատվածն է կանանց սկզբնական քաղաքական սոցիալականացման հիմնական ինստիտուտը: Հասարակական կազմակերպությունների գործունեությունը կանանց ներուժի զարգացման, քաղաքացիական դիրքորոշման ձևավորման և հասարակության մեջ նրանց դերի բարձրացման ուղղությամբ նպաստում է կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացմանը և հասարակության մեջ գենդերային կարծրատիպերի հաղթահարմանը: Զարգացող համագործակցությունն օրենսդիր և գործադիր իշխանության, տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ նպաստում է հասարակական-քաղաքական գործունեության կազմակերպման գործնական հմտությունների ձեռքբերմանը, լիդերական որակների ձևավորմանը: Կանանց ՀԿ-ների կրթական ծրագրերը ներառում են բնակչության տարբեր շերտերը հանրապետության բոլոր տարածաշրջաններում՝ հաղորդելով լայն ոլորտի գիտելիքներ, այդ թվում՝ իրավական և հասարակական-քաղաքական:

Կանանց ռեսուրսային կենտրոնի համանախագահ Գոհար Շահնազարյանի կարծիքով. «Այսօր հենց ՀԿ-ներն են պատրաստում կանանց քաղաքա-

կան գործունեության: Մեր կազմակերպությունը հատուկ կանանց քաղաքական լիդերությամբ, կանանց քաղաքական ակտիվությամբ չի զբաղվում, սակայն մեր կազմակերպության կրթական ծրագրերը նպատակաուղղված են կանանց ներուժի զարգացմանը և նրանց դերի ակտիվացմանը, և ամենագլխավորը՝ պարասպունքների ժամանակ մենք շեշտը դնում ենք աղջիկների և կանանց ինքնագնահատականի բարձրացման վրա: Կանանց ցածր քաղաքական ակտիվությունն իրականում պայմանավորված է ոչ այնքան գիտելիքների անբավարարությամբ, որքան սոցիալ-հոգեբանական խնդիրներով՝ ցածր ինքնագնահատականով և ինքնաընկալումով:

Գոյություն ունեն չԿ-ներ, որոնք զբաղվում են հատկապես կանանց քաղաքական ակտիվացմամբ, օրինակ՝ Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիան, որը կանանց լիդերության դպրոցներ է կազմակերպում: Ինչ վերաբերում է կանանց քաղաքական ակտիվացմամբ զբաղվող չԿ-ների հետ համագործակցությանը, ապա այն հիմնականում տեղի է ունենում տարբեր կոալիցիաների շրջանակներում: Օրինակ՝ Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիայի հետ մենք ներգրավված ենք գենդերային թեմատիկ խմբում, որն էլ հաստատել է Հայաստանի Հանրապետության գենդերային քաղաքականության 2011-2015 թթ. ռազմավարական ծրագիրը, մենք նաև գենդերային բռնության դեմ պայքարի միջգերատեսչական հանձնաժողովի կազմում ենք:

Ընդլայնվել է չԿ-ների համագործակցությունը պետական կառույցների հետ, ինչն առաջընթաց է, քանզի հայ կանանց քաղաքական ակտիվացման հիմքն է դրվում»¹²¹:

Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Հայաստանի կոմիտեի նախագահ Նատալյա Մարտիրոսյանը նշում է. «ՉԿ-ների դաշտն ավելի փափուկ է, և այն ինքնին զբաղեցնում է կանանց համար առավել անսովոր քաղաքական գործչի պատրաստման խորշը, կանայք իրացնում են իրենց այն հնարավորությունները, որոնք միշտ չէ, որ հաջողվում է իրացնել, օրինակ՝ մասնագիտական գործունեության ոլորտում: ՉԿ-ն մի դաշտ է, որտեղ կանայք կարող են ոչ միայն դրսևորել իրենց ներուժը, կարողություններն ու հմտությունները, այլև կարող են սովորել: ՉԿ-ն ինչ-որ չափով սովորեցնում է պայքարի այն կանոնները, որոնց ստիպված ենք լինում բախվել մեզ համար անսովոր քաղաքական գործունեության մեջ: ՉԿ-ն սեփական ուժերն ու հնարավորությունները գիտակցելու և այն հմտությունները ձեռք բերելու ճանապարհ է, որոնք անհրաժեշտ են քաղաքական գործչին: Վերջին հինգ տարիներին զգալի առաջընթաց է նկատվում, և դա հատկապես վերաբերում է այն կանանց, որոնք ապրում են ոչ թե Երևանում, այլ հեռավոր շրջաններում և, ի դեպ, ոչնչով չեն զիջում Երևանի կանանց, դեռ շատ հարցերում գերազանցում են. ավելի ակտիվ, գիտակ, նպատակասլաց կանայք են: Եվ այն հանգամանքը, որ նրանք ավելի շատ են

121 Գ-ոհար Շահնազարյանի հետ հարցազրույցից:

սոցիալական ակտիվություն ցուցաբերում, հույս է ներշնչում, որ նրանք, համեմայն դեպս սկզբնական շրջանում, կրնողգրկվեն տեղական ինքնակառավարման համակարգերում»¹²²:

Կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացման գործում որոշակի ավանդ է շարունակում ունենալ Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիան: Միջոցառումները, ծրագրերը, քաղաքացիական նախաձեռնությունները, ավելի քան 10 տարի գործող Գենդերային հետազոտությունների կենտրոնը և կանանց լիդերության դպրոցը մեծ դեր են խաղում քաղաքականապես ակտիվ կանանց ձևավորման գործում: Այսօր քաղաքականության ոլորտում նկատվող կանանց մեծ մասը կանանց լիդերության դպրոցի շրջանավարտ է: Դպրոցները պահանջված են և Ասոցիացիայի մասնաճյուղերին կից գործում են նաև հանրապետության տարածաշրջաններում: Միայն Գյումրիում, Վանաձորում և Արտաշատում վերջին 3-4 տարում անցկացվել են կանանց լիդերության դպրոցի 7-ական հոսքերի պարապմունքներ: Դպրոցներ են կազմակերպվել նաև Դիլիջանում, Ստեփանավանում, Սպիտակում, Նոր Հաճնում, Աբովյանում, Աշտարակում, Սևանում, Չարենցավանում, Եղվարդում, Էջմիածնում:

2. Քաղաքական կուսակցությունների՝ որպես կանանց քաղաքական սոցիալականացման ինստիտուտների դերը ՀԿ-ների լիդերների և ակտիվիստների գնահատմամբ

Ուսումնասիրության ընթացքում դիտարկվել են բազմաթիվ հասարակական կազմակերպությունների լիդերների ու ակտիվիստների կարծիքներն այն մասին, թե կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացման տեսանկյունից ինչ փոփոխություններ են տեղի ունեցել կուսակցություններում 2007 թ. ընտրություններից հետո, մեծացե՞լ է արդյոք կանանց առաջ մղելու շահագրգռությունը, և ի՞նչ ազդեցություն են ունենում կուսակցությունների կանանց խորհուրդները կուսակցությունների կին անդամների դերի բարձրացման հարցում:

Ֆոկուս խմբերում անցկացված հարցումները նախևառաջ ցույց տվեցին, որ քաղաքական կուսակցությունները Հայաստանում բավական փակ համակարգ են՝ իրենց կորպորատիվ շահերով, որոնց գործունեության մասին, հատկապես՝ միջընտրական փուլերում, շատ քիչ բան է հայտնի անգամ հասարակության առավել ակտիվ հատվածին՝ ՀԿ-ների լիդերներին ու ակտիվիստներին: Գյումրիում և Եղեգնաձորում ֆոկուս խմբերի ավելի քան կեսը որևէ տեղեկություն չունեին, փաստորեն ոչինչ չգիտեին կուսակցությունների կանանց խորհուրդների գործունեության մասին, Երևանում, Վանաձորում և Աշտարակում ՀԿ-ների ակտիվիստները ենթադրում էին, որ կուսակցություններում կանանց

¹²² Նատալյա Մարտիրոսյանի հետ հարցազրույցից:

դերի բարձրացման և նրանց քաղաքական ակտիվացման ուղղությամբ որևէ աշխատանք չի տարվում: Բոլոր ֆոկլուս խմբերին ներկա Հայ օգնության միության (ՀՕՄ) ներկայացուցիչներն էին միայն նշում, որ Դաշնակցություն կուսակցությունում նման աշխատանք տարվում է, թեպետ՝ ոչ ցանկալի մակարդակով:

Առավել քննադատաբար էին տրամադրված Երևանի ֆոկլուս խմբերի մասնակիցները, որոնց ճնշող մեծամասնությունը կարծիք հայտնեց, որ «կուսակցությունները շահագրգռված չեն առաջ մղելու կանանց», «կանայք կուսակցությունների ներսում զբաղված են սոսկ իրենց շահերով և շահագրգռված չեն, որ բարձրացնեն, ընդլայնեն, խորացնեն ազդեցությունը կանանց ակտիվության վրա, բարձրացնեն կանանց շահագրգռությունը քաղաքական գործընթացներին ակտիվ մասնակցելու հարցում», «նրանք նպաստում են լոկ իրենց խմբային շահերին կամ նեղ կուսակցական նպատակներ են հետապնդում», «կանայք ընդամենը գեղեցիկ զարդարանք են քարոզչական արշավներում», «ակտիվություն են ցուցաբերում միայն բարեգործական և սոցիալական ծրագրերի իրականացման գործում, ընդ որում՝ հիմնականում նախընտրական փուլերում»:

Հասարակական շարժման փորձագետների գնահատականներն առավել կշռադատված և լավատեսական էին: Ըստ նրանց դիտարկումների՝ միջազգային կազմակերպությունների պահանջների ազդեցության տակ և ընտրությունների մասին օրենսդրության մեջ գենդերային քվոտաների ներդրման շնորհիվ սկսում է փոխվել նաև կուսակցությունների վերաբերմունքը կանանց քաղաքական մասնակցության նկատմամբ, իրենց շարքերում գրագետ կին քաղաքական գործիչներ ունենալու շահագրգռություն է առաջանում: Նման կարծիքի է Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Հայաստանի կոմիտեի նախագահ Նատալյա Մարտիրոսյանը. «Ընտրացուցակներում կանանց ընդգրկելու անհրաժեշտությունը հանգեցնում է նրան, որ կուսակցությունները սկսում են լրջորեն մտածել, որ իրենց շարքերում պետք է ոչ միայն պարզապես կանայք լինեն, այլև գրագետ կանայք, որոնք գիտեն և կարողանում են աշխատել, այսինքն՝ բյուրեղանում է այն ըմբռնումը, որ կինը պետք է ընդգրկվի պատգամավորների թեկնածուների ցուցակներում ոչ միայն որպես կին, նա պետք է ներկայացնի կուսակցության շահերը բարձր մակարդակում, և դա, բացի օրենքի պահանջներից, պետք է հանգեցնի նրան, որ կուսակցությունների ներսում կանանց դերի ու տեղի ուղղությամբ աշխատանքն ակտիվանա ոչ միայն նախընտրական շրջանում, և կուսակցությունները պետք է մշտական երկարաժամկետ ռազմավարություն ունենան լուրջ կադրեր պատրաստելու համար, այդ թվում և կանանց: Կուսակցություններում մեծ թվով երիտասարդ կանայք են հայտնվում, որոնք աշխատում են շատ ավելի լավ, քան երիտասարդ տղամարդիկ: Եվ դրա մեջ էս շատ լավ միտում են տեսնում և հուսով են, որ այսուհետև էլ այդպես կլինի»¹²³:

123 Նատալյա Մարտիրոսյանի հետ հարցազրույցից:

Դրա հետ մեկտեղ կարծիք հնչեց նաև այն մասին, որ շատ կուսակցություններ և դրանց կանանց խորհուրդները, ինչպես նախկինում, չեն իրականացնում կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացմանն ուղղված աշխատանք: Այսպես, Կանանց ռեսուրսային կենտրոնի համանախագահ Գոհար Շահնազարյանը կարծիք է հայտնում, «Քաղաքական կուսակցությունների կանանց հետ հանդիպումները ցույց տվեցին, որ կան կուսակցություններ, որոնք մինչև հիմա ավանդաբար շարունակում են ընդգծել հայ կնոջ դերը որպես տիկնոջ, մոր, օջախի պահապանի... Այդ մոտեցումից էլ բխում է կուսակցությունների գեներային քաղաքականությունը միայն առողջապահության և կրթության ոլորտում: Միևնույն ժամանակ կան կուսակցություններ, որոնց իրապես մտահոգում են կանանց խնդիրները: Այսպես, հաճելիորեն զարմացրին Դաշնակցություն կուսակցության ներկայացուցիչ կանայք, որոնք չէին վախենում արտաբերել «ֆեմինիզմ» բառը և նշում էին, որ իրենք ֆեմինիստ են և ջանում են փոխել հասարակության վերաբերմունքն այդ հասկացության նկատմամբ: Նրանք իրենք են կուսակցությունում բարձրացնում բազմաթիվ հարցեր, որոնք քննարկվում են և ընդունվում, իրենց կարծիքը կուսակցությունըն հաշվի են առնում»

Կլոր սեղանների և ֆոկուս խմբերի շատ մասնակիցներ **նշում էին, որ «այսօր կանանց խորհուրդները կին քաղաքական գործիչներ չեն պատրաստում, գուցե ապագայում ինչ-որ բան փոխվի»:** ՀԿ-ների շատ լիդերներ ոչ միանշանակ վերաբերմունք ունեն կուսակցություններում կանանց հատուկ կառույցում առանձնացնելու նպատակահարմարության առնչությամբ: Նրանց կարծիքով՝ կանանց խորհուրդները ոչ միայն չեն նպաստում կանանց քաղաքական սոցիալականացմանը, այլև ինչ-որ չափով սահմանափակում են ընդհանուր կուսակցական հարցերի որոշումներին, ներկուսակցական ժողովրդավարության զարգացմանը մասնակցելու, կուսակցության ղեկավար մարմիններում առավել ներկայացվածություն ունենալու հնարավորությունները և նեղացնում նրանց հետաքրքրությունների շրջանակը զուտ կանանց և սոցիալական հարցերի լուծմամբ, «քանի որ լուրջ քաղաքական աշխատանքով, այդ թվում թե՛ քաղաքական պրակտիկայի, թե՛ կուսակցություններում առկա գաղափարների գեներային վերլուծությամբ նրանք չեն զբաղվում»: Դա վերաբերում է նաև կուսակցությունների ներսում ստեղծված երիտասարդական կառույցներին:

3. Ընտրություններին ՀԿ-ների մասնակցության փորձը

Հասարակական կազմակերպությունների գործունեությունը 2012 թ. ընտրական գործընթացներում, ինչպես և 2007 թ., ուղղված էր ազատ, արդար ընտրությունների ապահովմանը: Այդ նպատակով իրականացվեցին բազմաթիվ կրթական ծրագրեր՝ բարձրացնելու համար բնակչության տարբեր խմբերի իրազեկությունը ընտրությունների մասին օրենսդրության փոփոխությունների,

քաղաքացիների իրավունքների և քաղաքացիական պատասխանատվության մասին:

Գյումրիի բնապահպանական «Սրբազան հող» հասարակական կազմակերպությունն ԱՄՆ դեսպանատան աջակցությամբ կրթական ծրագիր իրականացրեց ուսանողության և դպրոցների բարձրդասարանցիների շրջանում, առաջին անգամ ընտրող երիտասարդների համար:

«Հարմոնիա» հասարակական կազմակերպությունը Արարատի և Արագածոտնի մարզերի 7 համայնքներում սեմինարներ անցկացրեց երիտասարդների համար, որոնց ընթացքում մասնակիցները ներկայացնում էին իրենց ծրագրերը, անցկացնում նախընտրական բանավեճեր և դերային խաղերով նմանակում ընտրությունները:

Ընտրությունների հետ կապված ծրագրերի իրականացման գործում, «Քաունթրփարթ ինտերնեյշնլ» կազմակերպության աջակցությամբ, ընդգրկված էին 28 հասարակական կազմակերպություններ:

Քաղաքացիական և սոցիալական զարգացման հիմնադրամը ծրագրի շրջանակներում հրատարակեց «Ընտրողի ուղեցույց», որում ամփոփված են ընտրություններին մասնակցող բոլոր քաղաքական կուսակցությունների նպատակներն ու գործունեությունը: Ուղեցույցն անկողմնակալ աղբյուր է, որ օժանդակում է ընտրողին ճիշտ ընտրություն անելու հարցում:

Միջին և փոքր բիզնեսի հիմնադրամն իրականացրեց մի նախագիծ, որի շրջանակներում ուսումնասիրվեցին և գնահատվեցին կուսակցությունների մոտեցումները երկրի սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրների լուծմանը, և կազմակերպվեցին բանավեճեր կուսակցությունների լիդերների, ձեռնարկատերերի և հասարակական հատվածի ներկայացուցիչների մասնակցությամբ:

«Պրոֆեսիոնալները հանուն քաղաքացիական հասարակության» ՀԿ-ն կատարեց քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերի ուսումնասիրություն՝ քաղաքացիական հասարակության զարգացմանը, քաղաքացիական հասարակության կառույցների, իշխանության կառույցների և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համագործակցությանը նպաստելու տեսանկյունից: Ուսումնասիրության արդյունքները հրապարակվեցին և ներկայացվեցին կլոր սեղանի ընթացքում:

Հասարակական կազմակերպությունների նախաձեռնությամբ անցկացվեցին հանդիպումներ տարբեր կուսակցությունների պատգամավորի թեկնածուների հետ: **Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիան**, ընդհանրացնելով այն քննարկումների արդյունքները, որոնք անցկացրին մասնաճյուղերը հանրապետության տարբեր մարզերում, մշակեց «Կանանց քաղաքական օրակարգը Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններում», որը քննարկվեց հասարակական կազմակերպությունների

լիդերների և առաջատար քաղաքական կուսակցությունների պատգամավորի թեկնածուների հանդիպման ժամանակ, ապա ներկայացվեց բոլոր քաղաքական կուսակցություններին:

Պատգամավորի թեկնածուների հետ հանդիպում անցկացրեց World Vision-ի աջակցությամբ ստեղծված «Մոր և մանկան առողջության հայկական դաշինք» հասարակական կազմակերպությունների միավորումը, որի ընթացքում պատգամավորի թեկնածուները ներկայացրին կուսակցությունների դիրքորոշումներն առողջապահության խնդիրների լուծման հարցում:

Վանաձորում Սոցիալ-տնտեսական և իրավական բարեփոխումների կենտրոնը կազմակերպեց ընտրողների և մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրված թեկնածուների հանդիպում:

Այս բոլոր հանդիպումները, կլոր սեղանները, որոնք անցկացվեցին հասարակական կազմակերպությունների նախաձեռնությամբ, հնարավորություն տվեցին, մի կողմից, ապագա օրենսդիրների առջև հնչեցնելու հարցեր, որոնք հուզում են հասարակայնությանը, մյուս կողմից՝ ընտրազանգվածի տարբեր խմբերին ծանոթացնելու այս կամ այն կուսակցության դիրքորոշումներին տարբեր հիմնախնդիրների առնչությամբ և դրանց լուծման միջոցներին՝ նախատեսված նրանց ծրագրերում:

Որոշ կանանց ՀԿ-ներ մասնակցեցին ընտրությունների նախապատրաստության կազմակերպչական աշխատանքներին: Այսպես, Վանաձորում այնպիսի ՀԿ-ներ, ինչպիսիք էին Կանանց իրավունքների կենտրոնը, «Անվտանգ մանկությունը», «Ոսկե միջինը», մասնակցեցին ընտրողների ցուցակների ճշգրտման աշխատանքներին:

Հետազոտության շրջանակներում անցկացված կլոր սեղաններին և ֆոկլուս խմբերին մասնակցող գրեթե բոլոր լիդերների և ակտիվիստների գնահատմամբ, 2012 թ. ընտրություններում կանանց ՀԿ-ների ակտիվությունը 2007 թ. ընտրությունների համեմատությամբ չի բարձրացել, նույնիսկ ինչ-որ չափով անկում է ապրել:

Այսուհանդերձ, ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ չափազանց քիչ կանանց ՀԿ-ներ են անմիջականորեն ներգրավվել ընտրական գործընթացների հետ կապված ծրագրերի իրականացման գործում: Երևանում, Գյումրիում, Վանաձորում, Եղեգնաձորում և Արտաշատում անցկացված ֆոկլուս խմբերին և կլոր սեղաններին մասնակցած 55 հասարակական կազմակերպություններից միայն մեկն էր, այն էլ ոչ կանանց, այլ բնապահպանական, որ Գյումրիում՝ երիտասարդության շրջանում, ընդհանուր կրթական ծրագիր էր իրականացրել: Աշտարակում Հայ օգնության միությունը մասնակցել էր «Փախստականներ առանց անձնագրի» ծրագրին:

Կանանց կազմակերպությունները, հետևելով օրենքի տառին, չեն անցկացրել ընտրություններին մասնակցող կին թեկնածուների աջակցության արշավներ:

Ինչպես և 2007 թ. ընտրությունների ժամանակ, 2012 թ. էլ կանանց ՀԿ-ներն ակտիվություն չցուցաբերեցին ընտրությունների ընթացքի հասարակական վերահսկողության հարցում: Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովում որպես տեղական հասարակական դիտորդ գրանցված 53 կազմակերպություններից միայն 3-ն էին կանանց կազմակերպություն: Հարկ է նշել, որ զգալի թվով կանայք այլ ՀԿ-ների կազմում են որպես տեղական դիտորդներ մասնակցել ընտրություններին:

Միաժամանակ կանանց ՀԿ-ների շատ ակտիվիստներ ընդգրկվել են ընտրական հանձնաժողովներում: Ընտրական հանձնաժողովների ղեկավար կազմում նախագահների և քարտուղարների 37%-ը կանայք են եղել:

4. Ընտրությունների արդյունքները. գեղեցիկին իրավահավասարության հիմնախնդիրը կանանց ՀԿ-ների գնահատմամբ

Կանանց քաղաքական և քաղաքացիական ակտիվությունը 2012 թ. ընտրությունների ընթացքում, ըստ հասարակական շարժման լիդերների գնահատման, 2007 թ. ընտրությունների համեմատությամբ որոշ անկում է ապրել. «Ակնհայտ է հասարակության ընդհանուր ապատիան՝ կապված քաղաքական ընտրական գործընթացի հետ, որը տարածվում է նաև նրա կանանց հատվածի վրա»:

Կանանց ՀԿ-ների լիդերների և ակտիվիստների՝ ընտրությունների արդյունքների սպասումների ուսումնասիրությունն արդեն իսկ նախընտրական շրջանում վկայում էր, որ նրանց կանխատեսումները բավական հոռետեսական էին՝ կապված կանանց քաղաքական ներկայացվածությունը մեծացնելու հնարավորության հետ: Քաղաքական կուսակցությունների մոտեցումները թեկնածուների ցուցակների կազմման հարցում, ցուցակներում ընդգրկված կանանց թեկնածությունների որակական կազմը շատերի մեջ թերահավատություն էին առաջացնում կուսակցությունների՝ կանանց խորհրդարան տանելու շահագրգռության առնչությամբ և մտավախություն, որ կկրկնվի 2007 թ. սցենարը, երբ քաղաքական կուսակցությունների ընտրացուցակների անցողիկ տեղերում ընդգրկված կանայք հանում էին իրենց թեկնածությունները: Ուսումնասիրության մասնակիցների ճնշող մեծամասնությունը կարծիք էր հայտնում, որ լավագույն դեպքում 2012 թ. ՀՀ ազգային ժողովում կանանց թվի աննշան մեծացում կարձանագրվի:

Թեև ուսումնասիրության ընթացքում ֆոկլոս խմբերի և կլոր սեղանների ոչ մի մասնակից կասկած չի հայտնել կանանց քաղաքական մասնակցության ակտիվացման անհրաժեշտության առնչությամբ, ավելին, Վանաձորում և

Գյուճարիում տղամարդկանց ելույթներում նշվեց, որ կանայք հսկայական ներուժ ունեն, որը կարող է նպաստել սոցիալական արդարության սկզբունքների իրացմանը, այդուհանդերձ ՀԿ-ների լիդերներն այն համոզման էին, որ **քանի դեռ իրենք՝ կանայք, չեն գիտակցում իրենց դերի կարևորությունը և քաղաքական, հատկապես՝ ընտրական գործընթացներին գիտակցված մասնակցության անհրաժեշտությունը, հազիվ թե հնարավոր լինի հասնել իրական փոփոխությունների**: ՀԿ-ների ներկայացուցիչների գնահատմամբ՝ կանանց քաղաքական ակտիվության վրա որոշակի ազդեցություն է ունենում սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը: Մասնավորապես, «Քաղաքացիական հասարակության և տարածաշրջանային զարգացման ինստիտուտ» ՀԿ-ի ղեկավար Ադավնի Կարախանյանը համարում է.

«Սոցիալ-տնտեսական չկարգավորվածությունը շատ բացասաբար է ազդում կանանց քաղաքական մոտիվացիայի և քաղաքական ակտիվության վրա: Այսպես, սուֆրաժիստուիստների, ֆեմինիստուիստների շարժումները ներկայացնում էին բարձր խավի կանայք: Նրանք կրթված էին, նյութապես ապահովված, տնտեսապես անկախ, նրանք զբաղված չէին կենցաղային հարցերով, մի կտոր հաց գտնելու խնդիր չունեին: Սուֆրաժիստական շարժումը, ինչպես ասում են, ծագեց լավ կյանքից, իսկ մեզանում կանանց շարժումը ծագել է վատ կյանքից: Այն կինը, որը կարող է պաշտպանել իր իրավունքները, պետք է ակտիվ լինի, մոտիվացված, շատ պատրաստված: Մեր կանանց ձեռքը քաղաքականությանը չի հասնում, նրանք պարզապես ժամանակ չունեն և առհասարակ քաղաքականությամբ զբաղվելու ցանկություն չունեն: Ուստի կանանց շարժման որակական և քանակական ցուցանիշները սոցիալ-տնտեսական հիմք ունեն»¹²⁴:

Վանաձորի և Աշտարակի կլոր սեղանների քննարկումներում և ֆոկուս խմբերում կարծիք է հայտնվել, որ սոցիալ-տնտեսական անկայունությունը, գործազրկության բարձր մակարդակը պարարտ հող են եղել ընտրողների ձայները գնելու համար, ինչն աննախադեպ վերելք ապրեց 2012 թ. ընտրությունների ժամանակ: Այդ տարվա ընտրություններն առանձնացան ընտրակեղծիքների միջոցների կատարելագործման առաջընթացով և ընտրողների վրա ճնշում գործադրելու ցինիկ մեթոդներով: Բերվում էին այնպիսի օրինակներ, ինչպիսիք են բաց քվեարկությունների անցկացումը որոշ գյուղերում, նպաստները չվճարելը հարկավոր թեկնածուներին ընտրելու նպատակով ընտրողների վրա ճնշում գործադրելու համար, հատուկ գրիչների օգտագործումը, որոշակի անկյուններում նշումները՝ ի հաստատումն այս կամ այն թեկնածույան ընտրության և այլն: Վերլուծելով կանանց հասարակական կազմակերպությունների մասնակցությունն ընտրական գործընթացներին՝ նշում էին, որ անհրաժեշտ է ոչ միայն ավելի ակտիվ աշխատել ընտրազանգվածի հետ, հատկապես՝ գյուղական վայրերում, այլև համախմբված, նպատաուղղված մասնակցել կանանց թեկնածույունների առաջադրմանն ու աջակցությանը:

¹²⁴ Ադավնի Կարախանյանի հետ հարցազրույցից:

Կանանց ՀԿ-ների գնահատականի մեջ, 2007 թ. համեմատությամբ, էական փոփոխություններ չկատարվեցին նախընտրական քարոզչության գործընթացներին պատգամավորի կին թեկնածուների մասնակցության ակտիվության առնչությամբ: Եթե քաղաքական կուսակցությունների թեկնածուներ Հեղինե Բիշարյանը, Թամարա Պողոսյանը, Չարուհի Փոստանջյանը, Նաիրա Չոհրաբյանը, Անահիտ Բախշյանը մասնակցում էին ընտրողների հետ իրենց կուսակցությունների հանդիպումներին, ապա մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրված թեկնածուներն ընդհանուր առմամբ տեսանելի չէին: Ընդ որում, ՀԿ-ների ներկայացուցիչներն ավստոսանք էին հայտնում, որ շատ ակտիվ, մասնագիտական հմտություններ և խորհրդարանական աշխատանքի փորձ ունեցող թեկնածուներ, քաղաքական կուսակցությունների ցուցակներում զբաղեցնելով ոչ անցողիկ տեղեր, չմտան Ազգային ժողով: ՀԿ-ների ակտիվիստների կարծիքով՝ «2012 թ. ընտրությունների քարոզարշավը միայն կուսակցությունների լիդերների քարոզարշավ էր, որում տեղ չկար կանանց և նրանց խնդիրների համար»:

Հատկապես նշվեցին դրական տեղաշարժերը ՉԼՄ-ների աշխատանքում, որոնք 2012 թ. իսկապես ապահովեցին անկողմնակալ, անաչառ լուսաբանում ամբողջ նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում և բոլոր քաղաքական կուսակցությունների համար եթերային ժամանակից օգտվելու հավասար պայմաններ:

5. ՀՀ Ազգային ժողովում գենդերայնորեն հավասարակշռված ներկայացվածության հասնելու սպասումները ընտրությունների մասին օրենսդրությունում գենդերային քվոտաները բարձրացնելուց հետո

Ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ ընտրությունների մասին ՀՀ օրենսդրությունում գենդերային քվոտաների բարձրացումից հասարակական կազմակերպությունների լիդերներն առանձնապես սպասումներ չունեին՝ հաշվի առնելով 2007 թ. ընտրությունների փորձը, որը ցույց տվեց, որ օրենքի՝ կուսակցական ցուցակներում կանանց 15%-անոց ներկայացվածության պահանջն արդյունքում համարժեք ներկայացվածություն չապահովեց ՀՀ Ազգային ժողովում: Քաղաքական կուսակցությունների ցուցակներում կանանց թեկնածությունների ընդգրկման հաստատված կարգը, այն է՝ յուրաքանչյուր հնգյակում՝ սկսած 2-րդ տեղից, ՀԿ-ների լիդերները գնահատեցին որպես խտրականություն կանանց նկատմամբ և ընտրությունների արդյունքում ՀՀ Ազգային ժողովում կանանց 20%-անոց ներկայացվածությունը՝ բավական կասկածելի, ինչը և հաստատվեց ընտրությունների արդյունքներով: Կարծիք հայտնվեց, որ առանց քվոտաների կանանց թիվը խորհրդարանում շատ ավելի փոքր կլիներ: Ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ հասարակական հաստատված ավելի ու ավելի է ամրապնդվում այն գիտակցությունը, որ անհրաժեշտ է ոչ միայն պահ-

պանել գենդերային քվոտաները, այլև աստիճանաբար բարձրացնել դրանք և Ազգային ժողովում, տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, ինչպես նաև գործադիր իշխանության բոլոր մակարդակներում համապատասխան գենդերային հավասարակշռություն ապահովելու մեխանիզմներ ներդնել:

Կանանց ՀԿ-ների շատ ներկայացուցիչների կարծիքով՝ օրենքի պահանջը քաղաքական կուսակցությունների ցուցակներում կանանց թիվը մեծացնելու վերաբերյալ ստիպում է կուսակցությունների ղեկավարներին մտածել գրագետ, որակավորված կանանց պատրաստելու մասին և կհանգեցնի նրան, որ կանանց քաղաքական մասնակցության ուղղությամբ տարվող աշխատանքը կակտիվացվի ոչ միայն նախընտրական շրջաններում:

6. Հասարակության վերաբերմունքը կանանց քաղաքական մասնակցությանը

ՀԿ-ների ակտիվիստների գնահատմամբ՝ հասարակության վերաբերմունքը կանանց քաղաքական մասնակցությանը վերջին 5 տարվա ընթացքում փոխվել է դեպի դրա դրական ընկալումը. «Հասարակությունն ավելի բարյացակամ է տրամադրված կանանց նկատմամբ», «ՀՀ Ազգային ժողովի նիստերում, քաղաքական կուսակցությունների միջոցառումներում կանանց տեսնելն ու լսելը սովորական է դարձել», «Քաղաքացիներն այլևս այդ փաստին կլորացած աչքերով չեն նայում, ընդհակառակը՝ ինչ-որ չափով հպարտանում են, որ կանայք այս կամ այն ոլորտում հաջողությունների են հասնում»:

Ընդգծվեցին նաև փոփոխությունները երիտասարդական միջավայրում: Երիտասարդ աղջիկները տարեցտարի ավելի ու ավելի ակտիվ են դառնում, ինչը բնականոն է ընկալվում երիտասարդ տղամարդկանց կողմից, աստիճանաբար կոտրվում են հասարակության մեջ կանանց դերի կարծրատիպային պատկերացումները:

Հասարակության՝ կանանց քաղաքական մասնակցության ընկալման վրա դրական ազդեցություն է ունեցել, անկասկած, վերջին 5 տարիների ընթացքում կին պատգամավորների ցուցաբերած ակտիվությունը: Սակայն հակասական էին նրանց ակտիվության աստիճանի և գործունեության որակի գնահատականները: Ոմանք համարում էին, որ կանայք շատ ավելի նշանակալի ակտիվություն են ցուցաբերել Ազգային ժողովի աշխատանքներում, քան շատ տղամարդիկ, ուրիշներն ավելի քննադատաբար էին արտահայտվում՝ նշելով որոշ կին պատգամավորների պասիվությունը:

Այսուհանդերձ, կարծիք հայտնվեց, որ հասարակության առանձին շերտերում դեռևս պահպանվում է կարծրատիպային վերաբերմունքը կանանց դերին քաղաքականության մեջ և կանանց քաղաքացիական և քաղաքական մասնակցությանը: Այսպես, ՀՀ Հանրային խորհրդի ժողովրդագրության և գենդե-

րային հարցերի հանձնաժողովի նախագահ Ելենա Վարդանյանը համարում է. «...Հասարակությունը ժողովրդավարացվում է, բայց կարծրատիպերը ավելի ու ավելի ամրանում են: Հատկապես մերժողական վերաբերմունքը կանանց քաղաքական մասնակցության առնչությամբ ոչ թե միջին կամ ստորին խավում է արտահայտվում, այլ հենց վերին խավում: Այն մարդիկ, որոնք ակտիվ մասնակցում են քննարկումներին, ակտիվ ստորագրում են միջազգային պարտավորություններ, այդ նույն մարդիկ կարող են իրենց կարծիքը, որպես անձնական կարծիք, ներկայացնել, որ կնոջ տեղը ամեն դեպքում քաղաքականությունից դուրս է»¹²⁵:

Այն հարցին, թե նպաստ¹²⁶ում է արդյոք հասարակական կարծիքը կանանց քաղաքական մասնակցությանը, և ի¹²⁷նչ պատճառներ են խանգարում կանանց քաղաքականության մեջ առաջ տանելուն, ֆոկուս խմբերի մասնակիցների մեծամասնությունը պատասխանում էր, որ հասարակական կարծիքը մեծ ազդեցություն է ունենում կանանց վարքագծի վրա, որ հասարակության բարյացակամ վերաբերմունքն օժանդակում է կանանց քաղաքական ակտիվությանը, նպաստում նրանց առավել վստահ գործողություններին: Միևնույն ժամանակ Գյումրիի մի քանի ակտիվիստներ կարծիք հայտնեցին, որ «հասարակական կարծիքը կառավարելի երևույթ է, որը կարելի է անտեսել», «հասարակական կարծիքը ազդեցություն չի թողնում, հատկապես՝ կին պատգամավորների վրա», «եթե կինն իր առջև նպատակ է դրել, կհասնի դրան, և հասարակական կարծիքն այդ դեպքում որևէ նշանակություն չի կարող ունենալ»:

Ընդհանրացնելով ֆոկուս խմբերի, կյոք սեղանների և հարցազրույցների մասնակիցների կարծիքները՝ կարելի է առանձնացնել այն առավել հաճախ նշված գործոնները, որոնք խոչընդոտում են կանանց քաղաքական մասնակցությունը.

- քաղաքական համակարգը, որը դժվարությամբ է կին լիդերներին թույլ տալիս ներգրավվել քաղաքականության մեջ, քանի որ համակարգում գործող մեխանիզմները կիրառելի չեն կանանց համար,
- իշխանության կառույցների՝ կանանց քաղաքական աճին աջակցելու քաղաքական կամքի բացակայությունը,
- ֆինանսական և սոցիալական կապիտալի բացակայությունը կանանց շրջանում. ոչ միայն ֆինանսական միջոցները, այլև սոցիալական կապերը, որոնք հաճախ ավելի մեծ ազդեցություն են ունենում, քան փողը, այդ կապերից դուրս լինելն արդեն իսկ խոչընդոտ է, քանի որ շատ կանանց համար անթույլատրելի է մտնել զուտ «տղամարդկային» խաղի մեջ,
- ոչ բավարար ձևավորված քաղաքական մշակույթը, հայրիշխանական մտածողությունը, դժվար հաղթահարելի գեներային կարծրատիպերը,

125 Ելենա Վարդանյանի հետ հարցազրույցից:

- կանանց ցածր ինքնագնահատականը և անվստահությունը սեփական հնարավորություններին,
- կանանց կրկնակի ծանրաբեռնվածությունը, տնային պարտականությունների ծանր բեռը, մասնագիտական գործունեությունը հասարակական-քաղաքական աշխատանքի հետ համատեղելու անկարողությունը:

7. Մուտք քաղաքականություն. մոտիվացիայի գենդերային հայեցակետերը

2007 թվականից հետո ՀԿ-ների ակտիվիստների միահամուռ կարծիքով՝ քաղաքականություն մտնելու մոտիվացիան՝ թե՛ կանանց, թե՛ տղամարդկանց դեպքում գուտ անձնական շահերն ու կարիերան, որոշ փոփոխության է ենթարկվել, տարբեր կարծիքներ են արտահայտվել, որոնց վրա, անկասկած, ազդեցություն է ունեցել նախորդ գումարման Ազգային ժողովի կին պատգամավորների ակտիվ գործունեությունը:

Չնայած այն հանգամանքին, որ մեծ թվով հարցվածների շրջանում պահպանվում է այն կարծիքը, թե կանանց մոտիվացիան տարբերվում է տղամարդկանց մոտիվացիայից, որոնք խորհրդարան են մտնում «ինքնահաստատվելու, մասնագիտական առաջխաղացում ունենալու», «կառավարման որոշակի լծակներին մոտ լինելու և դրանցից հնարավորինս օգտվելու», «սեփական բիզնեսի համար տանիք ունենալու կամ նոր բիզնես սկսելու», «անձեռնմխելիություն ձեռք բերելու», «նյութական բարեկեցությունը բարելավելու» նպատակով, միաժամանակ ընդգծվում էր, որ շարժառիթները պայմանավորված են ոչ այնքան պատգամավորի սեռով, որքան անձնային արժեքներով, մարդու մտածելակերպով:

«Տղամարդկանց և կանանց դրդապատճառները նույնն են: Ամեն անհատ իր մտածելակերպով, գաղափարներով է մոտենում: Չէի ասի, որ բոլոր տղամարդիկ պաշտոնի կամ բիզնեսի համար են գնում: Նրանք էլ են մտածում երկրի այսօրվա դիրքի փոփոխման համար, նույնն էլ նաև կինը: Ըստ անհատի մտածելակերպի ու գաղափարի»:

«Ես հեռու եմ այն մտքից, որ բոլոր կանայք շատ լավն են, իսկ բոլոր տղամարդիկ՝ վատը: Անկասկած, որպես կանոն, պատճառները նույնն են թե՛ տղամարդկանց, թե՛ կանանց հանրությունում, քայց չափաբաժինները կարող են տարբեր լինել: Եթե տղամարդկանց որոշ տոկոսը պատրաստվում է խորհրդարանի պատգամավոր դառնալ, որպեսզի անձեռնմխելիություն ձեռք բերի, ապա հնարավոր է, որ կանանց շրջանում այդ տոկոսն ավելի փոքր է: Երկու ընկերակցությունում էլ կան մարդիկ, որոնք առաջնորդվում են մաքուր արտրոիզմի գաղափարներով, իրենց երկրին, իրենց ընտանիքին օգտակար լինելու

ցանկությանը և այլն, բայց, իհարկե, կան նաև մարդիկ, որոնք զուտ պրագմատիկ գաղափարներով են առաջնորդվում»¹²⁶:

Ինչպես կանանց, այնպես էլ տղամարդկանց շրջանում, բայց ավելի քիչ չափով, կան այնպիսիք, որոնք ձգտում են խորհրդարան ոչ միայն շահի համար, այլև հանուն հանրապետությունում իրավիճակը փոխելու բարի նպատակների: Ընդ որում, ըստ ֆոկուս խմբերի մասնակիցների դիտարկումների, կին պատգամավորներն ավելի ակտիվ են, ավելի պատասխանատու են վերաբերվում իրենց պարտականություններին, «4-րդ գումարման Ազգային ժողովի բոլոր 12 կանայք ակտիվ մասնակցել են բոլոր քննարկումներին, բարձրաձայնել արդի հիմնախնդիրները, պաշտպանել իրենց դիրքորոշումը, ինչի շնորհիվ հանրապետության քաղաքացիները բոլորին դեմքով լավ ճանաչում են, ինչը չի կարելի ասել շատ տղամարդ պատգամավորների մասին»:

«Երկրում քաղաքականությանը զբաղվելն ավելի շուտ վաստակելու միջոց է կամ վաստակ ապահովելու, քան ծառայելու: Բայց եթե գնահատում ենք պատգամավոր կանանց և պատգամավոր տղամարդկանց վարքագիծը, ապա այստեղ ես լուրջ տարբերություն տեսնում եմ: Նախ՝ շահերի մակարդակները տարբեր են, եթե վերցնենք կանանց ու տղամարդկանց նյութական հնարավորությունները: Ուստի արդարացի չի լինի մեղադրել կանանց, թե նրանք նույնպես շահի հետևից են գնում քաղաքականություն, ամեն դեպքում նկատելի են Ազգային ժողովում կանանց վարքագծի տարբերությունները: Նրանք ավելի ակտիվ են, ավելի պատասխանատու և ստացած աշխատավարձն արդարացնում են իրենց ներկայությամբ, արտահայտվելով, կարծիքներ հայտնելով, ծրագրերի մշակման յուրաքանչյուր քայլին իրենց մասնակցությամբ: Ազգային ժողովի բոլոր կանայք ընդհանուր առմամբ իրենց ակտիվությամբ մի աստիճան բարձր են բոլոր տղամարդկանցից»¹²⁷:

Կարծիք է արտահայտվել նաև, որ կանանց քաղաքականություն մտնելու մոտիվացիան արմատապես տարբերվում է տղամարդկանց մոտիվացիայից, որ «տղամարդիկ հիմնականում ավելի շատ իշխանություն ձեռք բերելու, իշխանությունն օգտագործելու համար են գնում դրան, քան անգամ փողի, իսկ կանայք, թերևս նրանց մեծ մասը, հաշվի չառնենք մասնավոր դեպքերը, այնուամենայնիվ, մտածում են հասարակական փոփոխությունների մասին ավելի, քան տղամարդիկ», «եթե տղամարդու համար հիմնականում նպատակը բիզնես զարգացնելն ու գումար վաստակելն է, ապա կանայք ավելի շատ իրենց ընտանիքի համար են անհանգստանում, երեխաների ապագայի, և կինը միայն ընտանիքով չի սահմանափակվում, նա մտածում է նաև մյուսների՝ թեկուզ բարեկամների, ժողովրդի մասին», «կանայք խորհրդարան են գնում որպես կուսակցության անդամներ, գաղափարախոսական նկատառումներով,

126 Ֆոկուս խմբերի մասնակիցների ելույթներից:
127 Ֆոկուս խմբերի մասնակիցների ելույթներից:

խսկ տղամարդիկ մեծ մասամբ օլիգարխներ են, գործարար մարդիկ, ուզում են իրենց դիրքն ապահովել, գնահատելի լինել, մեծ իրավունքներ ունենալ», «կանանց և տղամարդկանց նպատակները խորհրդարանում խիստ տարբեր են, կան կանայք, որոնք իրենց օրինակով ուզում են փոխել զոյություն ունեցող այն կարծրատիպը, թե քաղաքականությունը սոսկ տղամարդկանց գործունեությունն է»¹²⁸:

Բնութագրական է, որ նման կարծիքի կողմնակից էին Վայքի ու Եղեգնաձորի ֆոկուս խմբերի մասնակիցների մեծ մասը և հասարակական շարժման որոշ փորձագետներ:

8. Կանանց հասարակական կազմակերպությունների և քաղաքական կուսակցությունների համագործակցությունը որպես հասարակության ժողովրդավարացման գործոն

Կանանց հասարակական կազմակերպությունների և քաղաքական կուսակցությունների ու վերջիններիս կանանց խորհուրդների համագործակցության զարգացման շարժընթացի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վերջին տարիներին զգալիորեն ընդլայնվել են այդ կառույցների և քաղաքացիական հասարակության փոխազդեցության ձևերն ու ոլորտները: Կանանց ՀԿ-ները բազմաթիվ հանդիպումներ են նախաձեռնում, համատեղ սեմինարներ, կլոր սեղաններ, համաժողովներ, որոնք նպաստում են կապերի հաստատմանը, տեղեկությունների փոխանակմանը, տարբեր հիմնախնդիրների և դրանց լուծման ճանապարհների որոնմանը: Հասարակական կազմակերպությունները գրականություն, անցկացվող հետազոտությունների արդյունքներ տրամադրելու, կուսակցությունների անդամ կանանց կրթական մակարդակը բարձրացնելու ծառայություններ են մատուցում՝ անցկացնելով հատուկ դասընթացներ դրանց ակտիվիստների համար և այլն:

Ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ հասարակական կազմակերպությունները խոր ըմբռնում են ցուցաբերում և գիտակցում են այդ կառույցների միջև համագործակցության դերը քաղաքացիական հասարակության ձևավորման և ժողովրդավարական գործընթացների զարգացման խնդրում: Հետզհետե ավելի հաճախ են քաղաքական կուսակցությունների կանայք ընդգրկվում արդի հիմնախնդիրների համատեղ քննարկումներում, մասնավորապես՝ օրենսդրական դաշտի կատարելագործմանն ուղղված նախաձեռնությունների քննարկումներում, ինչի օրինակն են ընտրական օրենսգրքում փոփոխությունների, «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» օրինագծի վերջերս կայացած քննարկումները:

¹²⁸ Ֆոկուս խմբերի մասնակիցների ելույթներից:

ՀԿ-ների լիդերների գնահատմամբ՝ նման միջոցառումներն ուսանելի են եղել քաղաքական կուսակցությունների կանանց համար, նրանք սկսում են գիտակցել, որ հսկայական տեղեկատվություն կարող են ստանալ ՀԿ-ներից. վիճակագրական տվյալներ, ՀԿ-ների անցկացրած հետազոտություններ, դեպքեր, այսինքն՝ այն ամենը, ինչ իրենք չունեն և ինչի համար ռեսուրսներ ու հնարավորություններ չունեն: Միևնույն ժամանակ, ՀԿ-ների ակտիվիստների մեծ մասի եզրահանգմամբ, այդ գործընթացը համագործակցություն որակելու համար առայժմ հիմքեր չկան, նախ՝ այն պատճառով, որ «բացակայում է հակառակ շարժումը կուսակցություններից դեպի ՀԿ սեկտոր, դեպի ժողովուրդ»:
Սակայն նախընտրական արշավների փուլում քաղաքական կուսակցություններն ակտիվորեն օգտագործում են հասարակական կազմակերպությունների հնարավորությունները որպես քարոզչության հարթակ»:

Քաղաքացիական հասարակության այս երկու հատվածների միջև իրապես գործընկերային փոխհարաբերությունների զարգացումը, հասարակական շարժման լիդերների խորին համոզմամբ, հնարավոր է միայն միասնական նպատակների և ռազմավարության առկայության պարագայում, որոնց շուրջ նրանք կարող են միավորվել:

9. Խոչընդոտները կանանց հասարակական կազմակերպությունների և քաղաքական կուսակցությունների համագործակցության ճանապարհին

Չնայած ընդլայնվող համագործակցությանը՝ դեռևս չի հաջողվել հաղթահարել գոյություն ունեցող անվստահությունը քաղաքական կուսակցությունների և ՀԿ-ների միջև, պահպանվում է կուսակցությունների կողմից ՀԿ-ների՝ որպես քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտի դերի ու նշանակության թերագնահատումը, *«չի դրսևորվում հասարակության և բարձրագույն ու ոչ բարձրագույն իշխանության միջև կապի ըմբռնումը, այն բանի ընկալումը, որ կուսակցությունը հենվում է հասարակական կարծիքի վրա: Այդ կապը, որպես կանոն, կա՛մ մեկ խողովակով է իրականացվում, կա՛մ բավականաչափ հիմնավորված չէ»*¹²⁹:

Կանանց հասարակական կազմակերպությունները մտավախություն են հայտնում, որ կուսակցությունները կարող են սեփական քաղաքական շահերի համար իրենց օգտագործել որպես ամբիոն և վերածել կուսակցության հավելուկների, որոնք ավելի շատ կուսակցության խնդիրներն են լուծում, քան իրականացնել սեփական կանոնադրական նպատակներն ու առաքելությունը:

129 Ֆոկուս խմբերի մասնակիցների ելույթներից:

10. Հասարակական կազմակերպությունների դիրքորոշումը կին թեկնածուներին պաշտպանելու հարցում

Հետազոտությունը ցույց է տվել, որ Հայաստանի կանանց կազմակերպությունները ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավորի կին թեկնածուների առաջադրման և պաշտպանության խնդրում իրենց առաքելությունը նախկինի պես տեսնում են ոչ այնքան ընտրական գործընթացներում կանանց անմիջականորեն պաշտպանելու գործում, որքան միջընտրական ժամանակաշրջանում մշտական, նպատակաուղղված ու հետևողական աշխատանքի մեջ՝ ուղղված կանանց քաղաքական մասնակցության պատրաստմանն ու ակտիվացմանը, դրա համար բարենպաստ սոցիալական և իրավական պայմանների ստեղծմանը, որոնք կապահովեն կանանց և տղամարդկանց առաջնորդման հավասար հնարավորություններ: Չբացառելով տեսականորեն կին թեկնածուների պաշտպանության հնարավորությունը որոշ պայմաններում կամ կանանց հասարակական կազմակերպությունների կողմից միասնական թեկնածուների առաջադրումը, լիդերների և ակտիվիստների մեծ մասը, այսուհանդերձ, տարակույսներ ունեն մոտեցման նպատակահարմարության ու ճշմարտացիության հարցում, համարելով, որ հասարակական կազմակերպությունների հիմնական գործառույթն ազատ, արդար, ազնիվ ընտրությունների ապահովմանն աջակցելն է:

Այսպես, Կանանց հանրապետական խորհրդի նախագահ Աիդա Թովուզյանը նշում է. *«Կանանց հանրապետական խորհուրդը երբևէ որևէ մեկին չի աջակցել և չի պատրաստվում աջակցել: Մենք արդար, թափանցիկ ընտրական գործընթացների կողմնակից ենք: Մեր կազմակերպությունը վերահսկում է գործընթացը և ցանկանում է, որ ընտրությունները լինեն արդար ու թափանցիկ: Մենք չենք աջակցում ո՛չ կուսակցությունների, ո՛չ առանձին անհատների»¹³⁰:*

«Կանանց ռեսուրսային կենտրոն» ՀԿ-ի նախագահ Գոհար Շահնազարյանը հավաստիացնում էր. *«Մեր կազմակերպությունը կարող էր կազմակերպել նաև PR արշավ՝ օգտագործելով մեր ռեսուրսները, եթե կին թեկնածուի մոտեցումները համապատասխանեն մեր մոտեցումներին: Եվ նման աջակցությունը կարող էր ռազմավարական առումով ճիշտ լինել: Բնական է, եթե հնարավոր լիներ ՀԿ-ների կողմից ստեղծել կին թեկնածուներին պաշտպանելու համար, սպա արդյունքը շատ ավելի արդյունավետ կլիներ»¹³¹:*

«Ես վստահ չեմ, որ կանայք պետք է քվեարկեն կանանց օգտին,- նշում է Նատալյա Մարտիրոսյանը:- Չեմ ուզում ասել, թե կանանց ՀԿ-ները չեն քարոզում, ընդհակառակը, նրանք ամեն կերպ նպաստում են, որ կանայք առաջ գնան, որ կանայք ոչ միայն առաջադրվեն, այլև ընտրվեն: Այնպես որ կարծում եմ՝ այս առումով աջակցությունը շոշափելի է և պետք է լինի: Դա անհրաժեշտ

130 Աիդա Թովուզյանի հետ հարցազրույցից:

131 Գոհար Շահնազարյանի հետ հարցազրույցից:

է, քանի որ կին թեկնածուների և կանանց կազմակերպությունների ռազմավարական նպատակները պետք է համընկնեն: Եթե ուզում ենք, որ խորհրդարանում կանանց լուրջ ներկայացուցչություն լինի, ապա դա ենթադրում է նաև աջակցություն կանանց կազմակերպությունների կողմից, որպեսզի հետո հնարավոր լինի պահանջել կին պատգամավորներից: Աջակցության ձևերը կարող են տարբեր լինել. վստահված անձանց ներկայություն, աշխատանք մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրված կին թեկնածուների տեղական շտաբներում»¹³²:

«Կանանց կազմակերպությունների կողմից իրենց թեկնածուներին առաջադրելու և պաշտպանելու որոշակի օրինակներ չգիտեմ, - կարծիք է հայտնել Ադավնի Կարախանյանը:- Կանանց շատ կազմակերպություններ, մասնավորապես՝ Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիան, առաջարկել են, որ թեկնածուներ առաջադրվեն նաև կանանց կառույցներից: Հասարակական գործիչները, բնական է, մեծամասնական ցուցակներում չեն լինի, իսկ կուսակցության անդամ դառնալ հետագայում կուսակցական ցուցակում հայտնվելու համար նույնպես այնքան էլ լավ «մտադրություն» չէ: Եվ ստացվում է, որ գործ ունենք՝ փայտի երկու ծայրերի հետ: Ստացվում է, որ գործունեության դաշտը շատ փոքր է: Եվ չեմ կարծում, թե դա լիարժեք քաղաքական մասնակցություն կլինի»¹³³:

«Հաստատ համաձայն չեմ, որ հասարակական կազմակերպությունը պետք է քաղաքական կուսակցությունների կողքին լինի և առավել ևս օգնի թեկնածուներին: Ես՝ որպես հասարակական կազմակերպության նախագահ, - ընդգծում է Նոննա Մարգարյանը, - շփման կետ չեմ տեսնում: Բացի այդ, կարծում եմ՝ իրենք՝ քաղաքական գործիչները պետք է ՀԿ-ների կողքին լինեն»¹³⁴:

11. Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգը և ռազմավարությունը կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության ապահովման գործում

Ուսումնասիրության արդյունքները ցույց տվեցին, որ դեռևս վաղ է խոսել հասարակության կյանքում կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության ապահովման վրա ՀՀ կառավարության կողմից ընդունված Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգի և ՀՀ գենդերային քաղաքականության 2011-2015 թթ. ռազմավարական ծրագրի ազդեցության մասին: Ռազմավարության իրականացումն ամենուրեք չի սկսվել: Երեք տարածաշրջաններից միայն Վայոց ձորի մարզում է սկսվել գենդերային հավասարության խնդիրների մասին գիտելիքների բարձրացման աշխատանքը: Փոխամարգ-

132 Երևանի ֆոկլուս խմբում Նատալյա Մարտիրոսյանի ունեցած ելույթից:
 133 Երևանի ֆոկլուս խմբում Ադավնի Կարախանյանի ունեցած ելույթից:
 134 Նոննա Մարգարյանի հետ հարցազրույցից:

4

պետի և համայնքների ղեկավարների ակտիվ մասնակցությամբ անցկացվել է սեմինարների շարք բնակչության տարբեր խմբերի համար, ներառյալ՝ երիտասարդությունը և դպրոցականները: Երևանում և Գյումրիում հասարակական կազմակերպությունների լիդերներն այդ ուղղությամբ ձեռնարկվող քայլերի մասին տեղյակ չէին, ավելին, Գյումրիի ֆոկլուս խմբի 21 մասնակիցներից միայն երկուսը գիտեին հաստատված հայեցակարգի և ռազմավարական ծրագրի մասին: Հետևաբար, կարելի է եզրակացնել, որ հավանաբար ոչ բոլոր մարզերում է, որ ծրագրի իրականացման համար պատասխանատու անձինք ամենայն բարեխճությամբ են կատարում իրենց վրա դրված պարտականությունները: Առաջին ընթերցմամբ ընդունված «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» օրենքի մասին գիտեին միայն Երևանում գործող հասարակական կազմակերպությունների լիդերները, և նրանց եզակի անցումներ էին ծանոթ օրենքի բովանդակությանը:

Երևանում և մարզերում անցկացված ֆոկլուս խմբերի մասնակիցները մտավախություն էին հայտնում, որ այդ փաստաթղթերը կարող են արժանանալ կանանց դրության բարելավման մասին նախորդ փաստաթղթերի ճակատագրին, որոնք այդպես էլ մնացին թղթի վրա: Այդ կապակցությամբ առաջարկություններ հնչեցին ռազմավարական ծրագրի իրականացման հասարակական մշտադիտարկման, ինչպես նաև առկա հաստիքների շրջանակներում մարզպետարաններում և քաղաքապետարաններում գեներային քաղաքականության իրականացման համար պատասխանատու անձանց նշանակման և ռազմավարության իրագործման համար ֆինանսական միջոցների հատկացման անհրաժեշտության մասին:

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ 2012 Ք. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԿԱՆԱՆՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՀՀ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններն անցել են ՀՀ ընտրական օրենսգրքում որոշակի փոփոխություններ կատարելուց հետո, մասնավորապես՝ գենդերային քվոտան 15%-ից բարձրացվեց մինչև 20%, և պահանջ դրվեց կանանց թեկնածություններն ընդգրկել քաղաքական կուսակցությունների ցուցակների յուրաքանչյուր հնգյակում՝ սկսած 2-րդ համարից, յուրաքանչյուր սեռի ներկայացուցիչների 80%-ից ոչ ավելի հարաբերակցությամբ:

Ընտրությունների արդյունքներով՝ ՀՀ Ազգային ժողով անցավ 5 կուսակցություն. *Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը ստացավ ձայների 44,1%-ը, «Բարգավաճ Հայաստանը»՝ 30,2%-ը, «Տառանգությունը»՝ 5,8%-ը, ՀՅ դաշնակցությունը՝ 5,7%-ը, «Օրինաց երկիրը»՝ 5,5%-ը և կուսակցությունների «Հայ ազգային կոնգրես» դաշինքը՝ 7,1%-ը:*

Կանանց ներկայացվածությունը ՀՀ հինգերորդ գումարման Ազգային ժողովում կազմում է 10,67% 2007 թ. ընտրությունների 9,2%-ի դիմաց, այսինքն՝ **քվոտայի բարձրացումն ապահովել է աննշան առաջընթաց:**

ՀՀ Ազգային ժողովում տեղերի մեծ մասը ստացած Հայաստանի հանրապետական կուսակցության խմբակցության 69 պատգամավորների թվում ընդամենը 9-ն են կին կամ՝ 13%-ը:

Թվաքանակի մեծությամբ երկրորդ խմբակցության՝ «Բարգավաճ Հայաստանի» կազմում 37 պատգամավորներից սուկ 2-ն են կին, ինչը կազմում է ընդամենը 5,4%, այն դեպքում, երբ չորրորդ գումարման Ազգային ժողովում կանայք այդ խմբակցությունում կազմում էին 12%:

«Հայ ազգային կոնգրեսի» խմբակցության 7 պատգամավորների շարքում միայն մեկ կին կա՝ 14%: ՀՅ դաշնակցության խմբակցությունը խորհրդարան մտավ առանց կանանց, այն դեպքում, երբ 2007 թ. ընտրությունների արդյունքներով ՀՅԴ-ն այն երկու կուսակցություններից մեկն էր, որոնք, իրենց կազմում

Վերջաբան

ապահովելով կանանց 18,7%, գերազանցեցին օրենքով հաստատված 15%-ի քվոտան:

Հինգերորդ գումարման Ազգային ժողովում ներկայացված վեց խմբակցություններից միայն երկուսն են ապահովել իրենց կազմում կանանց 20%-ի ներկայությունը՝ «Ժառանգությունը» և «Օրինաց երկիրը»՝ ներկայացնելով 1-ական կին 5 պատգամավորից բաղկացած խմբակցությունում:

Քաղաքական կուսակցությունները, համամասնական ընտրացուցակներում ներկայացնելով միջինը 22,8% կանանց, դե ֆակտո, ըստ ընտրությունների արդյունքների, իրենց խորհրդարանական խմբակցություններում ընդգրկեցին ընտրական ցուցակներում ներկայացվածի կեսից էլ քիչ քվով կանանց:

Քանի որ 14 կանանցից երկուսն ընտրվել են մեծամասնական ընտրակարգով, կարելի է պնդել, որ խորհրդարանական կուսակցությունները որևէ առաջընթաց չունեցան օրենքով նախատեսված գենդերային քվոտան ապահովելու հարցում:

Ավելին, ընտրական օրենսգրքում ամրագրված 20%-անոց քվոտան, որ կոչված էր ապահովելու կանանց համապատասխան մասնակցությունը, որոշ իմաստով արժեզրկվեց: Ըստ էության, կանանց թիվը մեծացնելուն նպաստելու համար օրենքով նախատեսված մեխանիզմը չգործեց ներկուսակցական փոխատեղումների և ինքնաբացարկների պատճառով:

Մեծամասնական ընտրակարգով Ազգային ժողովի պատգամավոր ընտրված կանանց թվի շարժընթացի ուսումնասիրությունը՝ սկսած 1995 թվականից, վեր է հանում նվազման միտում, ինչը բացատրվում է մեծամասնական ընտրակարգով ընտրությունների դաժան պայքարով և առևտրայնացմամբ, սև տեխնոլոգիաների կիրառմամբ և սոսկ մասամբ միամանդատ ընտրատարածքների թվի նվազմամբ: Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունների հետևանքով միամանդատ ընտրատարածքների թիվը ԱԺ երկրորդ գումարումից (1999) մինչև չորրորդ գումարումը (2007) նվազել է մոտավորապես երկու անգամ, այն դեպքում, երբ մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրված կանանց թիվը նվազել է 10 անգամ:

Այսուհանդերձ, հարկ է նշել մեծամասնական ընտրակարգով ընտրություններում կանանց մասնակցության որոշակի ակտիվացումը 2007 թ. ընտրությունների համեմատությամբ: Եթե 2007 թ. առաջադրված 11 կանանցից 6-ը հետագայում ինքնաբացարկ հայտնեցին՝ այդպես էլ չմտնելով ընտրական մրցավազքի մեջ, ապա 2012 թ. ընտրություններում ընդամենը մեկ ինքնաբացարկ է հայտնվել, այն դեպքում, երբ մեծամասնական ընտրակարգով ինքնաբացարկ է հայտնել 40 տղամարդ թեկնածու: Մեծացել է նաև այն կանանց թիվը, որոնք քվեարկվել են մեծամասնական ընտրակարգով ինքնաառաջադրման սկզբունքով: Եթե 2007 թ. բոլոր հինգ քվեարկվող կանայք առաջադրվել էին իրենց

կուսակցությունների նախաձեռնությամբ, ապա 2012 թ. ընտրություններում քվեարկվող 11 կանանցից 6-ն անկուսակցական էին, և միայն 2-ն էին ինքնաառաջադրվել կուսակցությունների կողմից:

Կանանց ներկայացվածության նվազումը Ազգային ժողովում այն իրողության հետևանքն է, որ 2012 թ. ընտրություններում, ինչպես 2007 թ., պահպանվեց **հետընտրական ինքնաբացարկների գործելակերպը**: Ըստ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի տվյալների՝ ինքնաբացարկի դիմում է ներկայացրել պատգամավորի 102 թեկնածու, որոնցից 26-ը՝ կանայք, ինչը կազմում է 25%, ընդ որում, նրանցից 24-ը ներկայացրել են այն կուսակցությունները, որոնք պատգամավորական մանդատների թվով, ըստ ընտրությունների արդյունքների, զբաղեցրել են առաջին և երկրորդ տեղերը: Եվ եթե Հայաստանի հանրապետական կուսակցության 14 ինքնաբացարկ հայտնած կանանցից միայն մեկն էր ցուցակի անցողիկ տեղում, իսկ մնացածը ներկայացված էին 46-րդ տեղից սկսած, ապա «Բարգավաճ Հայաստանի» 10 մանդատից հրաժարված կանանցից 3-ը տեղեր էին զբաղեցնում կուսակցական ցուցակի մինչև 28-րդ համարը, այսինքն՝ անցողիկ տեղերում էին:

Այսպիսով, օրենսդրությամբ ներդրված 20%-անոց քվոյան և քաղաքական կուսակցությունների ցուցակներում կանանց յուրաքանչյուր հնգյակում ընդգրկելու պահանջը, սկսած միայն 2-րդ համարից, կանանց ներկայացվածության իրական մեծացում չապահովեցին: ՀՀ նորընտիր Ազգային ժողովի՝ որպես ներկայացուցչական ժողովրդավարության մարմնի գեներալային կազմը շարունակում է մնալ գեներալայնորեն անհավասարակշիռ: Կանայք ՀՀ Ազգային ժողովում կազմում են ընդամենը 10,67%, ինչը զգալիորեն ցածր է համաշխարհային միջին ցուցանիշից, որը կազմում է 19,6%:

Որոշ դրական փոփոխություններ տեղի ունեցան ՀՀ Ազգային ժողովի ղեկավարությունում և նրա մշտական հանչնաժողովներում: Խորհրդարանի փոխխոսնակ ընտրվեց Հերմինե Նաղդալյանը, եվրոպական ինտեգրացիայի մշտական հանձնաժողովի նախագահ ընտրվեց Նաիրա Չոհրաբեյանը, մարդու իրավունքների և հասարակական հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախագահ՝ Էլինար Վարդանյանը:

ՀՀ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններում կանանց քաղաքական մասնակցության դիտարկումն ու գնահատումը հնարավորություն տվեցին վեր հանելու ընտրություններում կանանց ցածր մրցունակությունը պայմանավորող պատճառները և այն գործոնները, որոնք խոչընդոտում են կանանց քաղաքական կարիերան:

- **պերական մակարդակով կանանց կադրերի պատրաստման համակարգի և առաջադրման համար կադրերի ռեզերվի բացակայությունը,**

- կանանց սահմանափակ ներկայացվածությունը հասարակության կենսագործունեության այն ոլորտներում և կառավարման այն մասկարդակներում, որտեղ կանայք կարող են քաղաքական պատրաստության դպրոց անցնել և որտեղից կարող են քաղաքականության ոլորտ առաջ քաշվել,
- կանանց առաջնորմանը, պեղական կառավարման ոլորտի որոշումների ընդունման մակարդակում գեղդերային անհավասարակշռության հաղթահարմանն ուղղված պեղական գեղդերային քաղաքականության դանդաղ քեմպերը,
- քաղաքական կուսակցությունների կողմից ՀՀ Ազգային ժողովում որպես ներկայացուցչական մարմնում, կանանց ներկայացվածության քարչրացման միջոցների մշակման անհրաժեշտության քեռագնահատումը,
- ներկուսակցական ժողովրդավարության դեֆիցիտը, կանանց քաղաքական սոցիալականացման և հասարակական-քաղաքական ոլորտում նրանց մասնակցության ակտիվացման կուսակցական մեխանիզմների քացակայությունը,
- ընկրական գործընթացների անկատարությունը, քաղաքական պայքարի դաժանությունը, քաղաքական պայքարի քեռականացումը և ընկրությունների առևտրայնացման քարչր սատիճանը,
- ժողովրդավարական ինստիտուտների՝ հասարակական կազմակերպությունների, առաջին հերթին՝ կանանց կազմակերպությունների քուլությունը, ինչպես նաև կանանց հասարակական շարժում չչևսավորվելը,
- կանանց շրջանում քաղաքական պայքարի փորչի քացակայությունը և քեկնածու կանանց՝ ընկրարչավի վարման ժամանակակից տեխնոլոգիաներին չտիրատեղելը,
- հասարակության քաղաքական մշակույթի ոչ քավարար մակարդակը և կանանց քաղաքական լիդերության պատրաստման ու գարգացման համակարգի քացակայությունը,
- անվտահտությունը կին քեկնածուների նկատմամք, որ պայմանավորում է խտրական գործելակերպերը չգիտակցելը հասարակության մեջ և իրենց իսկ կանանց շրջանում,
- կանանց ցածր ինքնագնահատականը և ներքին հոգեքանական արգելքները՝ որպես կուսակցություններում և հասարակական շարժման մեջ կանանց քաղաքական սոցիալականացման համակարգի քացակայության հեղևանը,

- *հասարակության մեջ հայրիշխանական նախապրամադրվածության և գենդերային կարծրաբանների գերիշխումը, փակավիճակ կանանց քաղաքական մասնակցությունը չխրախուսելը,*
- *հասարակության քաղաքական կյանքում կանանց մասնակցության սահմանափակ ոլորտի մասին կարծրաբանական պարկերացումների փարսածումը ՁԼՄ-ներում:*

Երաշխավորություններ

ՀՀ Ազգային ժողովի 2012 թ. ընտրություններում կանանց քաղաքական մասնակցության դիտարկման ու գնահատման արդյունքները մի շարք հանձնարարականների հնարավորություն են տալիս.

Պեղության կողմից ՄԱԿ-ի Կանանց քաղաքական իրավունքների մասին կոնվենցիայի, 2002-2007 թթ. ժամանակաշրջանի համար Հայաստանի զեկույցի կապակցությամբ ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խորականության վերացման կոմիտեի հանչնարարականների իրականացման և գենդերային հավասարության հասնելու նպատակով Հայաստանի օրենսդրության կափարեյագործման ոլորտում

▪ ՀՀ կառավարությանը

- ապահովել պետության միջազգային պարտավորությունների կատարումը, մասնավորապես՝ Արևելյան գործընկերության միջոցառումների, գենդերային հավասարության հասնելու և քաղաքական գործունեության մեջ կանանց ներգրավելու ուղղությամբ,
- միջոցներ ձեռնարկել պետական գենդերային քաղաքականության իրականացման արդյունավետությունը բարձրացնելու ուղղությամբ, ապահովել նախարարությունների և տարածաշրջանային իշխանության մարմինների կողմից կառավարման համակարգի որոշումների ընդունման մակարդակում կանանց առաջ մղելու վերաբերյալ Հայաստանի միջազգային պարտավորությունների կատարման լայն վերահսկողություն,
- ուսումնասիրել եվրոպական երկրների փորձը, պետական գործելակերպում դրական խտրականության մեթոդների ներդրման հնարավորությունը հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր ոլորտներում գենդերային հավասարակշռության հասնելու համար,
- քաղաքական կուսակցությունների գործունեության ֆինանսավորումն իրականացնել՝ հաշվի առնելով նրանց կողմից իրականացվող գենդերային քաղաքականությունը և կանանց քաղաքական մասնակցության առաջնդման ապահովումը:

▪ **ՀՀ Ազգային ժողովին**

- արագացնել ՀՀ «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» օրենքի ընդունումը՝ դրանում նախատեսելով հասարակության հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր ոլորտներում գենդերային հավասարության ապահովման գործիքներ,
- ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեի հանձնարարականներին համապատասխան՝ քննարկել ՀՀ ընտրական օրենսգրքում կուսակցական ցուցակներում կանանց ներկայացվածության քվոտան առնվազն 25%-ի բարձրացման փոփոխություն մտցնելու հարցը, օրենսդրորեն ամրագրել, որ ցուցակի յուրաքանչյուր հնգյակում պետք է մյուս սեռի առնվազն մեկ ներկայացուցիչ լինի, իսկ պատգամավորական մանդատից կնոջ հրաժարվելու դեպքում նրա տեղը պետք է զբաղեցնի ցուցակում ընդգրկված հաջորդ կինը:

▪ **Քաղաքական կուսակցություններին**

- մշակել և իրականացնել համալիր միջոցառումներ քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերում և գործելակերպում գենդերային բաղադրիչներն ընդգրկելու ուղղությամբ, իրականացնել կուսակցությունների անդամների գենդերային լուսավորությունը,
- ուսումնասիրել եվրոպական քաղաքական կուսակցությունների գենդերային հավասարության հասնելու փորձը և դրական խտրականության մեթոդների կիրառման հնարավորությունը,
- նպաստել կուսակցություններում կանանց կադրերի պատրաստմանը, ձևավորել կուսակցությունների ղեկավար կառույցներում կանանց առաջնորդման մեխանիզմներ,
- կատարելագործել կանանց քաղաքական առաջխաղացման հարցերում քաղաքական կուսակցությունների կանանց խորհուրդների և կանանց հասարակական կազմակերպությունների համագործակցության ձևերը:

▪ **Հասարակական կազմակերպություններին**

- աջակցել ՀԿ-ների կանանց լիդերության դպրոցների կազմակերպմանը՝ մայրաքաղաքում և հանրապետության մարզերում առավել մրցունակ կին լիդերների ընտրության սկզբունքի կիրառմամբ,
- մշակել մոդուլներ և ներդնել ընտրարշավներին կանանց պատրաստման համալիր ծրագրեր, ներառյալ քաղաքական-իրավական և տնտեսական գիտելիքների հարստացումը, ընտրարշավների կազմակերպման և ՁԼՄ-ների հետ համագործակցության տեխնոլոգիաների ուսուցումը, լիդերության հոգեբանական վարժանքները:

▪ **Գեներային լուսավորության ուղղությամբ**

- ընդլայնել գեներային դասընթացների ներդրումը դպրոցական և բուհական կրթության համակարգերում,
- իրականացնել բնակչության գեներային լուսավորության կրթական ծրագրեր ՁԼՄ-ների բոլոր տեսակների ու խողովակների միջոցով,
- կազմակերպել հատուկ կրթական ծրագրեր լրագրողների համար կանանց լիդերության աջակցության նպատակով, խրախուսել ՁԼՄ-ներում փիար արշավների ներդրումը՝ ուղղված գեներային կարծրատիպերի հաղթահարմանը և կանանց առաջնորդմանը, հատկապես՝ ընտրությունների շրջանում:

Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի հինգերորդ գումարման կին պատգամավորները

Հանրապետական կուսակցության խմբակցություն՝ 9 կին

1. **Հերմինե Նաղդալյան,** Ազգային ժողովի նախորդ գումարման պատգամավոր, ՀՀԿ գործադիր մարմնի անդամ, ՀՀԿ կանանց խորհրդի նախագահ, տնտեսագիտության թեկնածու
2. **Շուշան Պետրոսյան,** Հայաստանի պետական ֆիլիարմոնիայի մենակատար, ՀՀ վաստակավոր արտիստ, ՀՀԿ անդամ, գեղանկարիչ-գրաֆիկ
3. **Կարինե Աճեմյան,** Ազգային ժողովի նախորդ գումարման պատգամավոր, ՀՀԿ կանանց խորհրդի անդամ, դերասանուհի
4. **Ռուզաննա Մուրադյան,** Գր. Չոիրայի անվան թիվ 43 ավագ դպրոցի տնօրեն, ՀՀԿ կանանց խորհրդի անդամ, ֆիզիկոս, մանկավարժական գիտությունների թեկնածու
5. **Մարգարիտ Եսայան,** լրագրող («Առավոտ» թերթ), ՀՀԿ անդամ, հայոց լեզվի և գրականության մասնագետ
6. **Նաիրա Կարապետյան,** ՀՀ ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ազգային խորհրդի քարտուղարության PR պատասխանատու, Միացյալ ազատական ազգային կուսակցության (ՄԻԱԿ) անդամ, արևելագետ
7. **Արփինե Հովհաննիսյան,** Երևանի պետական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, ՀՀԿ անդամ, իրավաբան
8. **Կարինե Պողոսյան,** թիվ 17 ընտրատարածք, Արտաշատի թիվ 1 միջնակարգ դպրոցի տնօրեն, ՀՀԿ անդամ, ֆիզիկոս-մանկավարժ
9. **Մարինե Մարաբյան,** թիվ 40 ընտրատարածք, «Ինտերնեյշնլ Մասիս Տոբակո» ՍՊԸ գործադիր տնօրեն, բանասեր-արևելագետ

«Քարգավաճ Հայաստան» խմբակցություն՝ 2 կին

- 10. Նաիրա Զոհրաբյան,** Ազգային ժողովի նախորդ գումարման պատգամավոր, թատերագետ
- 11. Էլինար Վարդանյան,** ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, «Առաջին հիփոթեքային ընկերություն» կազմակերպության իրավախորհրդատու, իրավագետ-փորձագետ

«Հայ ազգային կոնգրես» խմբակցություն՝ 1 կին

- 12. Լյուդմիլա Սարգսյան,** Սոցիալ-դեմոկրատ հնչակյան կուսակցության ատենապետ, մաթեմատիկոս-ծրագրավորող

«Օրինաց երկիր» խմբակցություն՝ 1 կին

- 13. Հեղինե Քիչարյան,** «Օրինաց երկիր» կուսակցության փոխնախագահ, Ազգային ժողովի նախորդ գումարման պատգամավոր, հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի, մանկավարժական գիտությունների թեկնածու

«Ժառանգություն» խմբակցություն՝ 1 կին

- 14. Զարուհի Փոստանջյան,** Ազգային ժողովի նախորդ գումարման պատգամավոր, իրավաբան-իրավագետ

Կանայք Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի հինգերորդ գումարման ղեկավարության կազմում

ՀՀ Ազգային ժողովի ղեկավարության կազմում ընտրվել է երեք կին.

փոխխոսնակ Հերմինե Նաղդալյան, ՀՀԿ խմբակցություն, ՀՀԿ կանանց խորհրդի նախագահ,

եվրոպական ինտեգրման հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախագահ Նաիրա Ջոհրաբյան, «Բարգավաճ Հայաստան» խմբակցություն,

մարդու իրավունքների պաշտպանության և հանրային հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախագահ Էլինար Վարդանյան, «Բարգավաճ Հայաստան» խմբակցություն, և

խորհրդարանական խմբակցություններից միայն մեկը՝ «Օրինաց երկիր» խմբակցությունն է կին գլխավորում՝ Հեղինե Բիշարյանը:

Կանանց ներկայացվածությունը ՀՀ Ազգային ժողովի մշտական հանձնաժողովներում

Գիտության, կրթության, մշակույթի, երիտասարդության և սպորտի հարցերի մշտական հանձնաժողովում ներկայացված է 5 կին:

Երեք կին պատգամավորներ՝ Հեղինե Բիշարյանը, Ջարուհի Փոստանջյանը և Լյուդմիլա Սարգսյանը համատեղում են աշխատանքը երկու հանձնաժողովներում:

Կանայք ներկայացված չեն 12 հանձնաժողովներից 4-ի կազմում.

- արտաքին հարաբերությունների,
- տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման հարցերի,
- պաշտպանության, ազգային անվտանգության և ներքին գործերի,
- ֆինանսավարկային և բյուջետային հարցերի:

Հավելված 2

Տվյալներ տեղական և միջազգային դիտորդների վերաբերյալ

Ընտրություններին որպես տեղական դիտորդ մասնակցել են 54 հասարակական կազմակերպություններ, 31451 դիտորդ:

Որպես միջազգային դիտորդ՝ 11 կազմակերպություն, 647 դիտորդ:

Միջազգային դիտորդներն ընտրություններին կանանց մասնակցության մասին

Հայաստանում 2012 թվականի ՀՀ Ազգային ժողովի ընտրություններում ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ դիտորդական առաքելության ղեկավար Ռադմիլա Շեկերինսկան, ներկայացնելով միջանկյալ զեկույցը, դրական է գնահատել կանանց ներկայացվածությունը կուսակցությունների նախընտրական ցուցակներում:

«Ուշագրավ է, որ նոր ընտրական օրենսգրքում նախատեսված էր քաղաքական գործընթացներին կանանց մասնակցության համար քվոտայի բարձրացում: Քվոտայի նշանակությունը և կիրառումը զգալի էին և դրական նշանակություն ունեցան, սակայն տվյալ հարցում առկա են նաև որոշ մտավախություններ: Կուսակցական ցուցակներում ընդգրկված կանայք ընտրվելուց հետո հաճախ ներկայացնում են դիմումներ ինքնաբացարկի մասին, և այդ դեպքում քվոտաների նշանակությունը համահարթեցվում է»,- հայտարարել է Շեկերինսկան՝ նշելով նաև, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների կազմում նախագահների 32%-ը և անդամների 44%-ը կանայք են եղել:

«Դա նշանակում է, որ ... գենդերային քվոտան ընտրությունների կազմակերպման ընթացքում պահպանվել է: Կանանց իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող հասարակական կազմակերպությունները նույնպես շատ ակտիվ էին, տեղական դիտորդների մեծ մասը կանայք էին, ինչը կարելի է միայն ողջունել»,- նշել է Ռադմիլա Շեկերինսկան¹³⁵:

135 Ռադմիլա Շեկերինսկայի ելույթից:

Հավելված 3

Ընտրական հանձնաժողովների գեներալին կազմը

Հայաստանի կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի կազմում յոթ անդամներից երեքը կին են, որոնցից մեկը ԿԸՀ նախագահի տեղակալն է:

Ընտրատարածքային ընտրական 41 հանձնաժողովներում կանանց ներկայացվածությունը կազմել է **30,5%**, ընդ որում Երևանի ընտրատարածքային հանձնաժողովներում՝ **34%**, մարզերի ընտրատարածքային հանձնաժողովներում՝ **28%**:

Ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովների ղեկավար կազմում ընդամենը **16%**-ն է կին, նրանցից նախագահ են միայն 3-ը, 8-ը տեղակալ են, 9-ը՝ քարտուղար:

Տեղամասային 1982 հանձնաժողովներում կանայք կազմել են **44%**, տեղամասային հանձնաժողովների նախագահների մեկ երրորդը կանայք են:

**ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՄԲ ԿԱՆԱՆՑ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ
ԳԵՆԳԵՐԱՅԻՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆ**

**ԿԱՆԱՆՑ ՔՎԱՔԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
2012 ԹՎԱԿԱՆԻ ԽՈՐՀՐԳԱՐԱՆԱԿԱՆ
ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ
Վերլուծական տեսություն**

*Գեղդեղային հետազոտությունների կենտրոնի ղեկավար՝
Ջեմմա Հասրաթյան*

**Խմբագրական կազմ՝ Ջեմմա Հասրաթյան (գլխ. խմբագիր),
Անահիտ Հարությունյան, Լիլիթ Զաքարյան,
Թամարա Հովնաթանյան, Գայանե Արմաղանովնա**

Հայերեն տեքստի խմբագրում՝
Համակարգչային ապահովումը՝
Մակետավորումը՝

**Անահիտ Հարությունյան
Իրինա Շահինյանի
Անուշ Մեսրոպյանի**

Համալսարանական կրթության կանանց ասոցիացիա
0002, Երևան, Սարյան 22, 12-րդ հարկ:
Հեռախոս՝ (374 10) 53 68 02,
ֆաքս՝ (374 10) 53 67 92,
E-mail: awue.armenia@gmail.com

Տարածվում է անվճար

ԱՍՈՂԻԿ

Տպագրված է «ԱՍՈՂԻԿ» հրատարակչության տպարանում:
Ք. Երևան, Սայաթ-Նովա, 24 (գրասենյակ)
Հեռ. (374 10) 54 49 82, 62 38 63
Էլ. փոստ info@asoghik.am

